

ERNST H. GOMBRICH

KRATKA
ISTORIJA SVETA
ZA MLADE

„Tako je to sa sećanjem.
Njime osvetljavamo put u dubine prošlosti.“

Prevela s nemačkog
Olivera Durbaba

Ovo svakako nije bila dobra osobina, ali je bila deo karaktera Atinjana. Uvek težiti nečemu novome, uvek pokušavati nešto, nikada ne biti zadovoljan, siti i namiren! Tako se u glavama ljudi malenog grada Atine za svega stotinu godina posle persijskih ratova više toga izmenilo nego u ogromnim istočnjačkim carstvima za hiljadu godina. Ono što se tada smišljalo, slikalo, opevalo, pokušavalo, o čemu su razgovarali i raspravljali mladi ljudi na trgovima i starci u skupštinama, time se i dan-danas napajamo. Čudno je, ali je stvarno tako. A čime bismo se samo napajali da su 490. godine na Maratonskom polju ili 480. godine kraj Salamine pobedili Persijanci, ne znam ni sam.

Dva mala grada u jednoj maloj zemlji

Već sam spomenuo da je Grčka, protiv koje je ratovalo najveće svetsko carstvo, Persijsko, bila maleno poluostrvo sa nevelikim brojem gradića gde se vredno trgovalo, sa ogromnim pustim planinama i neplodnim stenovitim poljima koja nisu mogla ishraniti mnogo ljudi. Pored toga, ako se sećaš, stanovništvo je poticalo iz različitih plemena, pre svega dorskih na jugu, jonskih i eolskih na severu. Ova plemena se međusobno nisu mnogo razlikovala u jeziku i izgledu, samo su govorila različitim dijalektima koji su se uz malo truda dobro razumeli. Samo što često nisu uopšte hteli da ulože truda. I kao što to često biva, ova međusobno toliko srodna i bliska plemena nisu se podnosila. Rugali su se jedni drugima i zapravo bili ljubomorni jedni na druge. Grčka nije imala zajedničkog kralja niti zajedničku upravu, već je svaki grad bio carstvo za sebe.

No, nešto je Grke ipak povezivalo: zajednička vera i zajednički sport. To, začudo, i nisu bile dve odvojene stvari, pošto su sport i vera bili međusobno prepleteni. U čast vrhovnog boga Zeusa, na primer, svake četvrte godine su se u njegovom svetilištu održavala velika nadmetanja. To se svetilište zvalo Olimpija, u njemu je bilo velikih hramova i jedno veliko igralište. Tu su dolazili svi Grci, Dorci i Jonci, Spartanci i Atinjani, da odmere snage u trčanju i bacanju diska, u bacanju koplja, rvanju i trkama dvokolica. Pobeda na tom mestu smatrala se najvećom čašću koju neko može doživeti za života. Nagradu je činila obična grana maslinovog drveta, ali je slava pobednika bila bezmerna: najveći pesnici bi najlepšim stihovima opevali njihove pobeđe, najveći skulptori vajali bi njihove statue za borilište u Olimpiji: na njima su bili prikazani dok upravljaju dvokolicama ili bacaju disk ili pak mažu telo uljem pre borbe. Ovakve skulpture pobednika nalazimo i danas, a možda neku pronađeš i u svom gradu.

Statue pobednika oivičuju borilište u Olimpiji. Muškarac u prednjem planu nosi odeću kakvu su obično na sebi imali putnici: hiton – ogrtač sa visokim kopčanjem uz vrat, okrugli šešir i štap.

Pošto su Olimpijske igre, koje su se održavale svake četvrte godine, posećivali svi Grci, one su bile i jednostavno sredstvo za zajedničko računanje vremena u čitavoj zemlji. Ono se s vremenom i ustalilo: kao što danas govorimo „pre nove ere“ ili „pre Hrista“, tako su Grci govorili „u godini te i te olimpijade“. Prva olimpijada je bila 776. godine p. n. e. A kada je bila deseta? Ne zaboravi da se ona održavala tek svake četvrte godine.

Olimpijske igre nisu bile jedina zajednička stvar za sve Grke. Imali su i svetište drugačije od svih drugih, posvećeno bogu sunca Apolonu u Delfima. To je bilo nešto zaista posebno. U Delfima je postojao usek u zemlji iz kojeg je kuljala para, kao što je to uobičajeno u vulkanskim predelima. Kad bi čovek udahnuo tu paru, bukvalno bi mu se zamaglilo pred očima, odnosno para bi ga toliko pomela da je govorio nepovezano, kao pijanac ili čovek ophrvan groznicom.

Upravo se taj naizled besmislen govor činio Grcima naročito tajanstvenim. Smatrali su da to sam bog progovara kroz čovekova usta. Zato su na

jedno tronožno postolje iznad ovog useka postavili sveštenicu – zvanu Pitija – oko koje su se skupljali ostali sveštenici i tumačili njene u zanosu promrmljane reči. Tako su predskazivali budućnost. To je bilo proročište u Delfima, mesto na koje su u svim teškim životnim situacijama Grci iz svih krajeva zemlje dolazili na hodočašće, tražeći savet od boga Apolona. Dakako, njegovi odgovori nisu bili sasvim razumljivi. Mogli su se tumačiti na različite načine. Zato se i dan-danas nejasni i tajnoviti odgovori nazivaju proročanskim.

Sada ćemo obratiti pažnju na dva najvažnija grčka grada: Atinu i Spartu. O Spartancima smo već ponešto ispričali. Znamo da su bili dorskog porekla, da su se u samom gradu naselili oko 1100. godine p. n. e., pokorivši starosedelačko stanovništvo koje su potom naterali da se bavi poljoprivredom. Sluge su, međutim, bile brojnije od gospodara Spartanaca. Zato su ovi neprestano bili na oprezu, trudeći se da svojom snagom i ratobornošću drže na oku svoje sužnje i okolna plemena koja nisu stigli da pokore.

Spartanci zaista nisu mislili ni na šta drugo. Za to se postarao još njihov zakonodavac Likurg. Kad bi se Spartancima rodilo slabašno i za ratovanje možda neupotrebljivo dete, smesta bi ga ubijali. A ako je bilo jako, moralo je još više ojačati, moralo je od jutra do mraka vežbati, učiti, podnositi bolove, glad i hladnoću, lošu ishranu i odsustvo bilo kakve zabave. Ponekad su dečake tukli bez razloga, samo da bih navikavali na savladavanje bola. Takvo surovo vaspitavanje i danas se naziva spartansko. Već si čuo da je ono urodilo plodom. Godine 480. p. n. e. Spartanci su u Termopilskom klancu mučenički stradali u boju sa Persijancima, boreći se onako kako im je zakon nalagao. Nije mala stvar umeti ovako umirati. Ali je možda još teža umeti živeti. A za to su se već pobrinuli Atinjani. Ne da prožive dobar i prijatan život, već život ispunjen smislom. Od kojeg nešto preostane i posle smrti. Od kojeg i potomci imaju korist. Sada ćeš videti kako im je to pošlo za rukom.

Spartanci su bivali ratoborni i odvažni iz čistog straha. Iz straha od sopstvenih slugu. U Atini je bilo mnogo manje razloga za bojazan. Tamo je sve bilo drugačije. Nije bilo onakve prisile kao u Sparti. I u Atini je svojevremeno vladalo plemstvo kao u Sparti. I tamo je bilo strogih zakona koje je sastavio Atinjanin po imenu Drakon. Oni su bili toliko strogi i surovi da se i danas govori o drakonskim kaznama. Ali su Atinjani, pošto su brodovima oplovili daleke obale i videli i čuli svakakva čudesna, odbili da dalje neguju ovakav način života.

Među njima beše i jedan građanin plemenitog roda koji je bio toliko mudar da je pokušao da napravi novi poredak u čitavoj državici. On se zvao Solon, a ustav koji je podario Atini godine 594. p. n. e., dakle u vreme Nabukodonosora, zvao se Solonov. Po njemu je atinski živalj, dakle sam narod, imao pravo da odlučuje o svemu. Građani bi se okupljali na atinskom trgu i glasali.

Odluke su donosili većinom glasova, a birali su i svoje veće,iskusne muškarce koji su odluke sprovodili u delo. Ovakav vid ustava zove se vladavina naroda, što se na grčkom kaže demokratija. Naravno, nije se svaki stanovnik Atine ubrajao u građane koji su na skupštini imali pravo glasa. Oni su se međusobno razlikovali po imetku. Zato mnogi građani Atine nisu ni učestvovali u vlasti. Ali je svako mogao da iščekuje svoju priliku. I tako se svako zanimao za prilike u gradu. Grad se na grčkom kaže „polis“, a gradski poslovi bili su politika.

Ponekad bi, doduše, poneki Atinjanin uzvišenog roda uspevao da se davori narodu i prigrabi svu vlast za sebe. Takve vlastodršce nazivali su tiranima. Narod bi, međutim, posle nekog vremena svakog takvog uzurpatora proterao i potom još više vodio računa o tome da sam vlada gradom. Već sam ti ispričao kako su Atinjani bili nemirnog duha. Zato su iz čistog straha od ponovnog gubitka slobode umeli da zbacе i proteraju svakog političara za kojeg su smatrali da ima previše pristalica pa postoji opasnost da se pretvori u vlastodršca. Persijance je pobedio slobodni atinski narod, isti onaj koji se onako nezahvalno poneo prema Miltijadu i Temistoklu.

Samo se prema jednom političaru nisu tako ophodili. Bio je Perikle. On je umeo da na narodnim skupštinama govori tako da ostavi Atinjane u uverenju kako o svemu sami odlučuju i određuju, dok je zapravo još mnogo pre toga o svemu odlučio upravo on sam. Ne zato što je bio na nekom naročitom položaju ili imao izuzetnu moć, već samo zato što je bio najumniji među njima. Tako je došao do samog vrha i od 444. godine p. n. e. – ova godina je lepa koliko i doba koje označava – državu u stvari vodio sasvim sam. Najvažnije mu je bilo da Atina ostane pomorska sila, što mu je pošlo za rukom zahvaljujući savezima sa drugim jonskim državama koje su plaćale namet Atini za zaštitu koju im je pružala. Tako su se Atinjani obogatili i počeli da, zahvaljujući svojoj darovitosti stvaraju velika dela.

Sad već bivaš nestrpljiv i pitaš: dobro, šta su to tako veličanstveno Atinjani napravili? A ja ti moram odgovoriti: Zapravo sve, ali su se najviše zanimali za dve stvari – za istinu i lepotu.

Na narodnim skupštinama Atinjani su naučili da o svemu otvoreno razgovaraju, da o svemu zauzimaju stav, iznose razloge i protivrazloge. Tako su naučili da misle. Potom su razloge i protivrazloge tražili i u stvarima koje nisu bile onako svakodnevene kao što je dilema da li je neophodno povećati porez, već i u pitanjima koja su se ticala čitave prirode i sveta. Uzor su im u tome bili Jonci koji su živeli u kolonijama. Oni su promišljali o poreklu sveta i uzroku svih događaja i zbivanja.

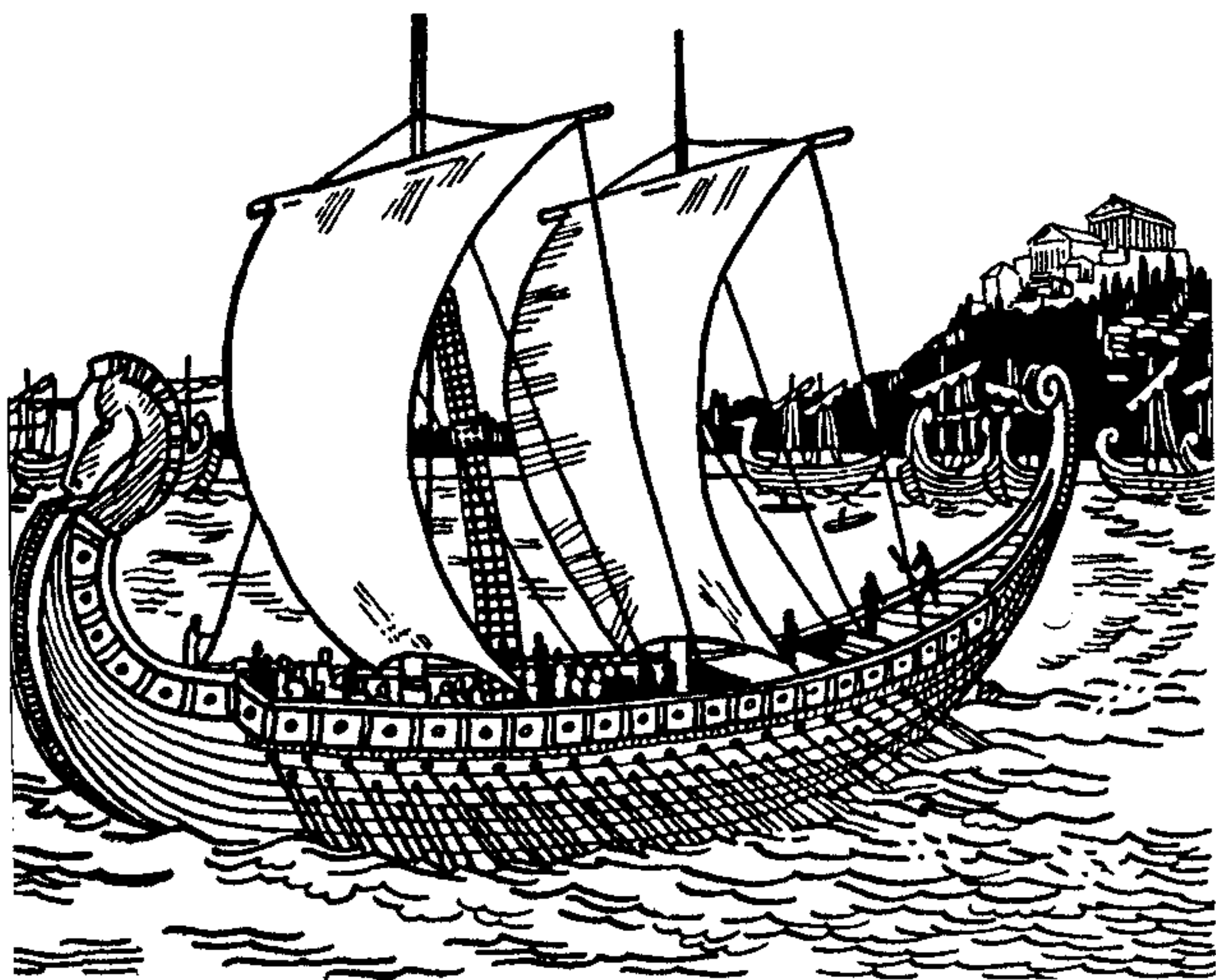
Ovakvo razmišljanje naziva se filozofija. U Atini se nije samo razmišljalo i filozofiralo, već se otkrivalo i šta ljudi treba da čine, šta je dobro a šta zlo,

šta je pravedno a šta nepravedno. Razmišljalo se i o tome šta je svrha ljudskog života na zemlji i u čemu je suština svih stvari. Naravno, nisu svi bili istog mišljenja o ovim zamršenim pitanjima, bilo je različitih stavova i pravaca i svi su iznosili svoje razloge, kao na narodnoj skupštini. Od tog doba neprestano traje razmišljanje i sukobljavanje razloga i protivrazloga, koje nazivamo filozofijom.

Atinjani nisu izlazili na borilišta i u hramove samo da bi raspravljali o pitanju suštine svega na svetu i spoznaje značaja života. Opažali su svet drugačije, i to ne samo svojim mislima već i svojim okom. Grčki umetnici su tako jedinstveno, jednostavno i lepo prikazivali stvari kao da ih niko pre njih nije takvim video. Već smo govorili o statuama olimpijskih pobednika. One prikazuju lepe ljude koji ne poziraju, već bivaju zatečeni u potpuno prirodnom položaju. A najlepše je upravo ono najprirodnije.

Jednako lepo i ljudskom telu saobraženo oblikovali su i slike bogova. Najčuveniji vajar bogova zvao se Fidija. On nije stvarao tajnovite i natprirodne figure kakve su bile divovske skulpture u egipatskim hramovima. Umela je, doduše, i poneka njegova figura da bude velika, raskošna i skupocena, izrađena od slonove kosti i zlata, ali bi u svojoj lepoti bila istovremeno i toliko jednostavna, toliko plemenito i prirodno ljupka, nimalo neukusna niti nakićena, da su se ljudi neminovno vezivali za ovakve figure bogova. Kakve su im bile statue, takve su im bile i slike i građevine. Samo što se nije sačuvala nijedna slika kojom su ukrašavali predvorja i sale svojih palata. Znamo samo za male slike na keramičkim posudama, vazama i urnama. Toliko su lepe da možemo samo naslutiti koliko smo izgubili time što ne znamo za druge.

Hramovi i dalje postoje. Ima ih i u samoj Atini. Tu je, pre svega, atinska tvrđava, Akropolj, na kojoj su u Periklovo doba sagrađena nova svetilišta od mermera, pošto su stara zapalili Persijanci dok su Atinjani čekali na Salamini. Akropolj je i danas najlepša građevina za koju znamo. Ništa na njemu nije ni naročito veliko ni naročito raskošno. Samo je jednostavno lepo. Svaki detalj je tako jasno i jednostavno oblikovan da čovek pomišlja kako nije ni moglo biti drugačije. Svi oblici koje su Grci tu primenili i nadalje se neprestano koriste u građevinarstvu: grčki stubovi, kojih ima nekoliko vrsta i koje ćeš primetiti na svakoj kući u svom gradu, samo ako obratiš pažnju. Ipak, stubovi nigde nisu tako lepi kao na Akropolju u Atini, gde ne služe za ukras i razmetanje već za ono za šta su zamišljeni i izmišljeni: da kao lepo oblikovana potpora drže krov.

Građevine na Akropolju svetlele su sve do pirejske luke, udaljene od Atine 4 km.

I jedno i drugo, mudrost razmišljanja i lepotu oblika, Atinjani su ujedinili u trećoj umetnosti – pesništvu. I tu su nešto izmislili: pozorište. Pozorište im je poput sporta prvobitno bilo povezano sa religijom, sa proslavama posvećenim bogu Dionisu, koji se zvao i Bahus. O njegovom prazniku izvodile su se predstave koje su najčešće trajale čitav dan. Igralo se pod vedrim nebom, a glumci su nosili ogromne maske na licu i visoke potpetice kako bi ih gledaoci iz daljine mogli jasnije videti. Komadi koji su se nekad davno igrali delom su sačuvani do danas. Među njima ima vrlo ozbiljnih, veličanstveno i svečano ozbiljnih. Oni se zovu tragedije. Ali su se igrali i veseli komadi kojima su se ismevali neki Atinjani. Takvi komadi se nazivaju komedije. Mogao bih nastaviti sa hvalospevima atinskim istoričarima i lekarima, pevačima, misliocima i umetnicima. Samo mislim da je bolje da njihova dela postepeno upoznaješ i sam. Videćeš da nisam preterao.

teže slediti. Možda je u osami dalekih planina Lao Ce uspeo da ne čineći ništa uspe u onome o čemu je govorio. Sve u svemu, dobro je što je veliki učitelj velikog naroda postao Konfučije a ne Lao Ce. A šta ti misliš?

Najveća avantura

Lepa vremena su u Grčkoj kratko trajala. A onda im je došao kraj. Grci su umeli sve, osim da sačuvaju mir. Pre svih nikako se nisu podnosile Atina i Sparta. Već je 420. godine p. n. e. izbio dug i ogorčen rat između ova dva grada, poznat kao Peloponeski rat. Spartanci su stigli pred samu Atinu i strahovito opustošili zemlju. Posekli su sve maslinjake. Bila je to užasna nesreća jer je mladom maslinovom drvetu potrebno dosta vremena dok ne ponese prvi rod. Atinjani su se onda namerili na spartanske kolonije južno od Italije, na Siciliju i Sirakuzu. Dugo su se iscrpljivali, Atinu je u međuvremenu napala teška zaraza od koje je umro i Perikle. Atinjani su naposljetku izgubili rat; čak su im i zidine grada bile srušene. A kao što u ratu obično biva, čitava je zemlja bila potpuno iscrpljena. I ona pobjednička. Još je veće stradanje nastupilo kad je jedno malo pleme iz okoline Delfa, koje tamošnji sveštenici nešto behu rasrdili, zaposelo i opljačkalo Apolonovo proročište. Tad je nastala potpuna pometnja.

U tu pometnju se onda umešao i jedan narod izvan granica Grčke. On, doduše, Grcima nije bio sasvim nepoznat: živio je u pobrđu severno od Grčke i nazivao se Makedoncima. Makedonci su bili u srodstvu sa Grcima, ali su kao narod bili raspusni i ratoborni. Imali su vrlo promućurnog kralja, Filipa. Taj Filip Makedonski je odlično govorio grčki i poznavao grčke običaje i grčku kulturu. Njegova je težnja bila da postane kralj čitave Grčke. U borbama oko grčkog svetilišta u Delfima, do kojeg je bilo stalo svim plemenima grčke vere, video je dobru priliku za sebe. U Atini se, doduše, jedan političar i čuveni govornik u narodnoj skupštini neprestano gnevno osvrtao na takve planove kralja Filipa Makedonskog; bio je to govornik Demosten, a njegovi govori protiv Filipa zovu se filipike. No, Grčka je bila isuviše razjedinjena da bi se uopšte mogla odbraniti.

Kralj Filip i malena Makedonija pobedili su kod mesta Kerone iste one Grke koji su se svega nekih stotinu godina ranije uspešno odbranili od ogromne persijske vojske. Time se ugasila i grčka sloboda. Gubitak slobode, koju sami Grci naposljetku nisu umeli da sačuvaju, desio se 338. p. n. e. Kralj Filip, doduše, nije nameravao da Grčku podjarmi niti opljačka. Imao je nešto sasvim drugo na umu: hteo je da od Grka i Makedonaca sastavi ogromnu vojsku i krene u osvajanje Persije.

U to toba ovo već nije bilo tako neostvarivo kao što bi bilo u doba persijskih ratova. Persijski kraljevi, naime, odavno više nisu bili onako marljivi kao Darije I, niti onako moćni kao Kserks. Odavno više nisu sami nadgledali čitavu zemlju, već su bili zadovoljni ako bi im satrapi slali dovoljno novca iz pokorenih provincija. Njime su gradili basnoslovne palate i održavali raskoš na dvoru, gde je bilo zlatnih posuda za ručavanje i prekrasno obučениh robinja i robova. Voleli su da dobro pojedu i još bolje popiju. A i satrapi su se slično vladali. Takvo carstvo, mišljaše kralj Filip, sigurno nije teško osvojiti. Kralja, međutim, ubiše pre nego što behu okončane pripreme za ratni pohod.

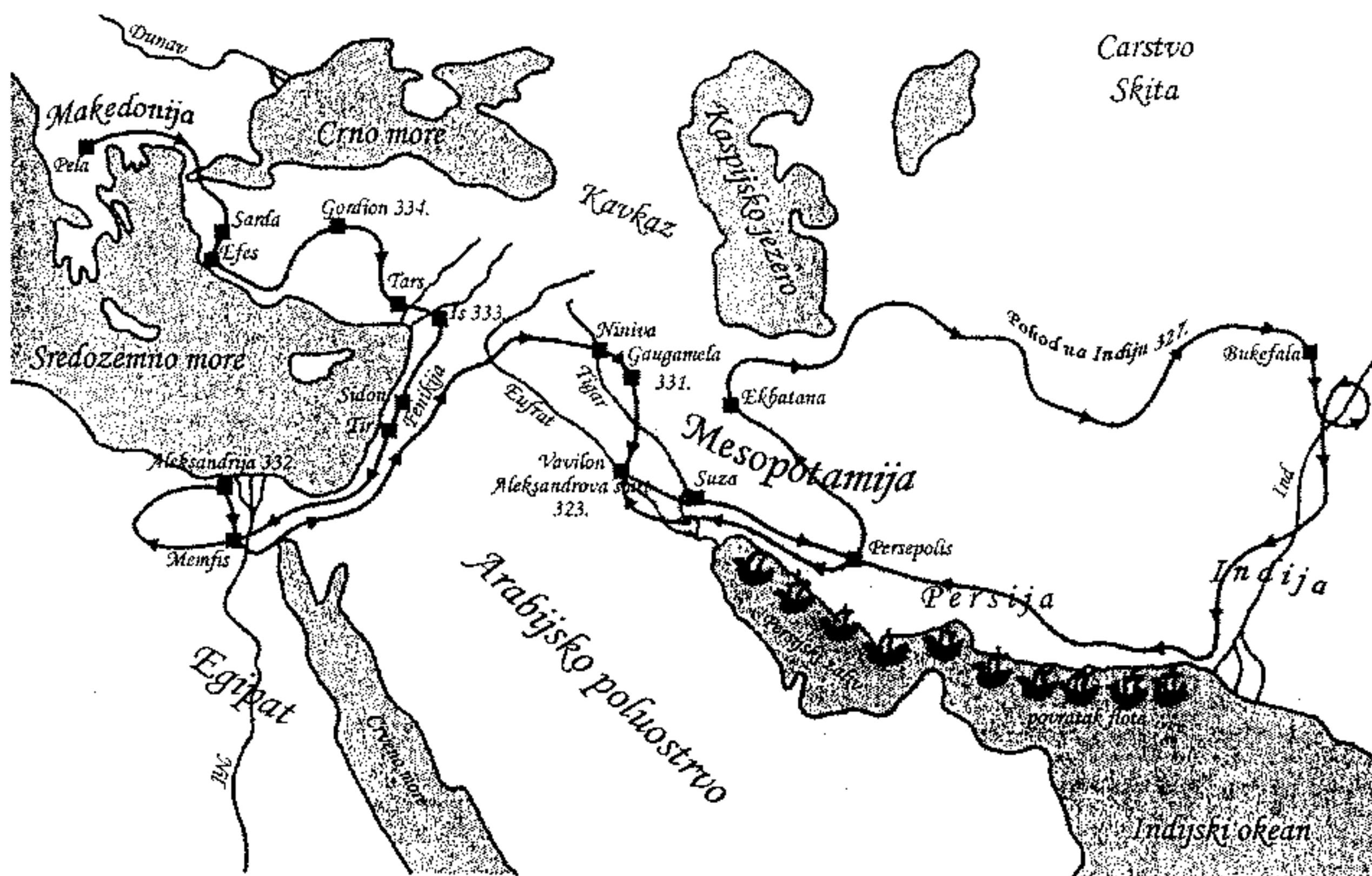
Njegov sin, koji je od njega nasledio čitavu Grčku i svoj zavičaj Makedoniju pride, u to doba jedva da je imao 20 godina. Zvao se Aleksandar. Grci su pomislili da je došao pravi tren da se jednostavno obračunaju s ovim mladim momkom i tako se lako oslobode Makedonaca. No, Aleksandar nije bio običan momak. On je čak bio spreman da se još ranije uspne na tron. Kažu da bi se kao dete svaki put gorko rasplakao kad bi njegov otac osvojio još neki grčki grad: „Kad budem bio kralj, neću imati šta da osvajam, otac mi neće ništa ostaviti.“ Ali mu je ovaj ipak sve ostavio. Aleksandar je za primer i opomenu do temelja uništio jedan grčki grad koji je pokušao da se oslobodi, a njegove stanovnike prodao u roblje. Potom je u grčkom gradu Korintu održao skup svih grčkih vođa, s kojima se dogovarao o pohodu na Persiju.

Treba da znaš da mladi kralj Aleksandar nije bio samo hrabar i ambiciozan ratnik, već i veoma lep muškarac duge, kovrdžave kose, koji je povrh toga znao sve što je čovek u to doba uopšte mogao znati. Imao je, naime, najčuvenijeg učitelja koji se tada uopšte mogao naći: grčkog filozofa Aristotela. Shvatićeš šta to znači ako ti kažem da je Aristotel bio ne samo Aleksandrov učitelj, već i učitelj svih naraštaja u sledeća dva milenijuma. Kad god bi se u te dve hiljade godina ljudi po nekom pitanju razilazili u mišljenju, proveravali bi šta piše u Aristotelovim spisima. On je u svemu bio glavni sudija. Ono što je kod njega pisalo, moralo je biti istinito, pošto je zaista skupio sva znanja koja su u to doba bila dostupna. Pisao je o istoriji prirode, o zvezdama, životinjama i biljkama, o istoriji i zajedničkom životu ljudi u državi (politici), o ispravnom mišljenju, koje se na grčkom naziva logika, kao i o ispravnom delanju, što se na grčkom kaže etika; pisao je o pesništvu i onome što je u njemu lepo, a zapisivao je i svoje misli o bogu koji nepomičan i nevidljiv lebdi na zvezdanom nebu.

Sve to je, dakle, naučio i Aleksandar, a on je izvesno bio dobar đak. Najradije je čitao stare Homerove junačke spevove, kažu da ih je čak noću stavljao pod uzglavlje. On pri tom uopšte nije bio nekakav knjiški čovek, već izvrstan sportista. U jahanju ga, recimo, niko nije mogao nadmašiti. Njegov je otac jednom prilikom kupio prelepog divljeg konja kojeg niko nije uspevao da ukroti. Zvao se Bukefal. Svakog bi jahača zbacio sa sebe. Aleksandar je,

međutim, primetio zbog čega se to dešava: taj se konj bojao sopstvene senke. Stoga ga je Aleksandar okrenuo spram sunca, tako da ovaj nije mogao da vidi senku na tlu, pomilovao ga, vinuo mu se na sapi i zajahao ga, uz buran aplauz čitavog dvora. Bukefal je otad bio njegov omiljeni konj.

Kad se Aleksandar pojavio pred grčkim vođama u Korintu, svi su se oduševljavali njime i laskavo mu se obraćali. Samo jedan nije. Bio je to pravi čudak, filozof po imenu Diogen. Taj je imao načela koja se nisu mnogo razlikovala od Budinih. Ono što čovek poseduje i koristi, smatrao je, samo ga ometa u razmišljanju i jednostavnom užitku. Tako je od svega digao ruke i gotovo go seo u bure na glavnom trgu u Korintu. U buretu je obitavao, slobodan i svoj, poput psa bez gospodara. I Aleksandar je pozeleo da upozna tog osobenjaka, pa mu je došao u posetu. U svoj svojoj raskošnoj opremi i sa peruškom koja se lepršala na šlemu pride buretu i reče: „Dopadaš mi se, možeš od mene zatražiti šta god poželiš i ja ću ti to učiniti“. Diogen, koji se upravo baškario na suncu, odvrati: „Da, kralju, imao bih jednu želju.“ – „Koju?“ – „Praviš mi senku, molim te da mi se skloniš sa sunca.“ Ovo je na Aleksandra ostavilo takav utisak da je, navodno, rekao: „Kad ne bih bio Aleksandar, voleo bih da sam Diogen.“

Samo prati strelicu! Tako ćeš tragom Aleksandrovog pobedničkog pohoda preći pola sveta.

Nije prošlo mnogo, a oduševljenost kraljem zahvati i grčke vojnike, jednako kao i makedonske. Iskreno su željeli da se bore za njega. Zato je Alek-

sandar samouvereno krenuo put Persije. Kažu da je sve što je imao razdelio prijateljima. Kad su ga ovi potpuno zatečeni upitali: „Šta će tebi ostati?“, odvratio je samo: „Nada“. Nada ga nije prevarila. Sa svojom vojskom stigao je najpre u Malu Aziju. Tamo mu se suprotstavila prva persijska armija. Bila je, doduše, veća od njegove, ali su je činile raspuštene gomile vojnika bez pravog vojskovođe. Persijance je Aleksandrova vojska brzo nagnala u beg jer se borila hrabro, a najhrabriji ratnik bio je sam Aleksandar, uvek prisutan tamo gde je najopasnije.

U zaposednutoj Maloj Aziji odigrala se čuvena priča o gordijevom čvoru. Ide ovako: U gradu Gordionu u nekom hramu stajala su stara kola čija ruda je bila učvršćena nekakvim kaišem, višestruko isprepletenim i uvijenim u čvor. Postojalo je predskazanje da će onaj ko razreši ovaj zapleteni čvor zagospodariti svetom. Aleksandar nije dugo pokušavao da raspetlja čvor koji je izgledao mnogo gore od pertle zavezane na brzinu. Učinio je ono što je meni majka uvek branila: uzeo je mač i jednostavno ga presekao po sredini. Ovo je istovremeno značilo: „S mačem u ruci osvajam svet i tako ispunjavam predskazanje“. I stvarno je tako i bilo.

Dalju povest ovog osvajanja bolje ćeš videti na karti. Aleksandar nije odmah prodro u Persiju. Nije hteo da mu iza leđa ostanu Feničani i Egipćani u persijskim provincijama, već je naumio da najpre njih osvoji. Na tom putu su Persijanci pokušali da ga zaustave u gradu po imenu Is. Aleksandar ih je potukao i zaplenio raskošne šatore i blago persijskog kralja. Zarobio je i njegovu ženu i sestru, postupajući s njima veoma uljudno i pristojno. Bilo je to 333. godine, što ćeš lako zapamtiti po đачkoj pesmici „Tri, tri, tri: kod Isa padoše svi“.

Fenikiju je bilo teže osvojiti. Opsada grada Tira potrajala je sedam meseci, a razaranje koje je usledilo bilo je neopisivo surovo. U Egiptu je bolje prošao. U želji da se oslobode Persijanaca Egipćani su mu se dobrovoljno pokorili, kao njihovom velikom neprijatelju. Aleksandar je hteo da Egiptom vlada onako kako se u toj zemlji oduvek činilo. Zato je prošao kroz pustinju i zaustavio se u jednom od hramova Boga Sunca, gde su ga sveštenici proglasili Sinom Sunca, dakle pravim faraonom. Pre nego što je napustio Egipat i krenuo dalje, podigao je još jedan grad na moru. Nazvao ga je po sebi: Aleksandrija. Ovaj grad i danas stoji na istom mestu, a dugo je bio među najmoćnijim i najbogatijim na svetu.

Tek je tad krenuo ka Persiji. Persijski kralj je u međuvremenu skupio ogromnu vojsku i iščekivao Aleksandra u blizini stare Ninive, kraj mesta Gaugamele. Prethodno je Aleksandru poslao glasnika, ponudivši mu na dar polovinu svog kraljevstva i svoju kćer za ženu. Aleksandrov prijatelj, Parmenije, reče na to: „Da sam Aleksandar, prihvatio bih“. Aleksandar mu odgovori: „I ja bih, da sam Parmenije“. Hteo je da vlada celim svetom, a ne samo polovinom.

I tako je potukao i poslednju i najveću persijsku vojsku. Persijski kralj je pobegao u brda, gde je bio ubijen.

Aleksandar je kaznio ubice. Sad je on bio kralj čitave Persije. Njegovo kraljevstvo je obuhvatalo Grčku, Egipat, Fenikiju sa Palestinom, Vavilon, Asiriju, Malu Aziju i Persiju. Pokušavao je da preuredi carstvo. Njegove zapovesti su stvarno dopirale od Nila do unutrašnjosti današnjeg Sibira.

Tebi i meni bi to verovatno bilo dovoljno. Ali ni izdaleka ne i Aleksandru. On je hteo da vlada novim, neotkrivenim zemljama. Hteo je da vidi zagonetne narode izdaleka, o kojima su ponekad pripovedali trgovci što su sa čudnom robom dolazili u Persiju iz pravca istoka. Hteo je da poput boga Bahusa iz grčkog mita u trijumfalnoj povorci dopre do Indijaca, večno izloženih suncu, koji će ničice pred njim pasti. Zato i nije dugo ostao u persijskoj prestonici, već se 327. sa svojom vojskom, izlažući se najpogibelnijim opasnostima, preko prevoja nepoznatih i neistraženih planina spustio u dolinu Inda, u Indiju. Indijci mu se, međutim, nisu dobrovoljno pokorili. Protiv osvajača sa dalekog zapada najupornije su se bunili pokajnici i pustinjaci po šumama. Tako je Aleksandar morao da opseda i osvaja jedan po jedan grad koji su srčano branili indijski ratnici, pripadnici vojničke kaste.

On sam je u svemu tome iskazivao svu svoju odvažnost. Na jednoj pritoci Inda sačekao ga je indijski kralj Por sa moćnom vojskom slonova i pešadije. Stajao je sa druge strane reke, pa je Aleksandar morao da je pregazi pod budnim okom neprijateljske vojske. Da je u tome uopšte uspeo, jeste još jedan njegov veliki podvig. Još je čudnije što je stvarno savladao tu vojsku uprkos sparnoj i teškoj vrelini Indije. Pora su izveli pred njega u lancima. „Šta želiš od mene?“, upitao je Aleksandar. „Da se ophodiš prema meni kraljevski.“ – „I ništa drugo?“ – „Ne“, glasio je odgovor, „time je već sve rečeno“. Ovo je na Aleksandra ostavilo takav utisak da je Poru vratio njegovo carstvo.

On sam hteo je da nastavi dalje ka istoku, ka još čudnijim i tajanstvenijim narodima u dolini reke Gang. Ali su se tome usprotivili njegovi vojnici. Nisu hteli da idu dalje, sve do kraja sveta, hteli su kući. Aleksandar ih je molio, pretio da će otići sam, inatio se i tri dana nije izlazio iz svog šatora. Želja vojnika je ipak prevagnula, morao se vratiti.

Ipak, u nečemu je isterao svoje: da se ne vraćaju istim putem kojim su i došli. To bi im bilo daleko najjednostavnije, pošto te oblasti već behu osvojili. Ali je Aleksandar hteo da vidi nešto novo. Da osvoji nešto novo. Tako je prateći tok reke Ind stigao do mora. Jedan deo vojske je brodovima poslao kući. On sam je prkoseći strahovitim teškoćama krenuo bespućima pustinje. Odricao se svega čega se odricala i njegova vojska, suzdržavao da sebi priušti išta više vode i odmora nego ostalima. Borio se u prvim redovima i zaista je pravim čudom izbegavao smrt.

Zarobljeni i okovani indijski kralj Por pred Aleksandrom Velikim.

Jednom prilikom su pod opsadom držali neko utvrđenje. Uz zidine behu prislonili merdevine i uspuzali se uz njih. Najpre Aleksandar. Kad je već bio na samom vrhu, merdevine se polomiše pod njegovom pratnjom i on ostade gore sasvim sam. Vojnici mu doviknuše da brzo skoči nazad, ali on sa zidina skoči na unutrašnju stranu, pravo u grad, osloni se leđima o zid i stavi pred sebe štit, čuvajući se tako od nadmoćnog neprijatelja. U jednom trenu ga

umalo ne raniše strelom, kad se konačno i ostali prebaciše preko zidina da ga spasu. Mora biti da je sve to bilo jako uzbuljivo.

Trupe se konačno vratiše u persijsku prestonicu. Nju Aleksandar beše spalio dok ju je osvajao. Zato se zaustavio u Vavilonu. Mogao je da bira. Onaj koji je za Egipćane bio Sin Sunca, a za Persijance kralj nad kraljevima, koji je držao trupe u Indiji i u Atini, morao je da nastupa onako kako dolikuje pravom vladaru sveta.

Možda to nije činio iz osećanja ponosa već što je kao Aristotelov učenik dobro poznavao ljude i znao da moć ostavlja pravi utisak tek u sprezi sa raskoš i dostojanstvom. Zato je uveo sve one svečane ceremonije koje su se milenijumima obavljale na dvorovima vavilonskih i persijskih vladara. Podanici su pred njim morali padati ničice i obraćati mu se kao bogu. Poput istočnjačkih kraljeva imao je više žena, između ostalih i kćer persijskog kralja Darija. Tako je mogao postati njegov stvarni naslednik. Jer više nije hteo da bude samo osvajač, hteo je da istočnjačku mudrost i bogatstvo stopi sa visprenošću i okretnošću svojih Grka i stvori nešto sasvim novo i čudesno.

Ovo se Grcima, međutim, nije dopalo. Najpre su, kao pobednici i osvajači, hteli da budu jedini gospodari. Pored toga, kao slobodni i na slobodu naviknuti ljudi, nisu hteli ni pred kim da kleče. Smatrali su to nedostojnim. I tako su Aristotelovi grčki prijatelji i vojnici bivali sve ogorčeniji na njega, pa ih je morao slati kući. Nije uspevao u svom naumu o stapanju dva naroda, iako je 10.000 makedonskih i grčkih vojnika koji su se oženili Persijankama darovao bogatim mirazom i napravio veliku proslavu u njihovu čast.

Imao je velike planove. Hteo je da sagradi još mnogo gradova kao što je bila Aleksandrija u Egiptu. Hteo je da izgradi drumove i da uprkos otporu Grka svojim ratničkim pohodima trajno izmeni svet. Pomisli samo kako bi bilo da je još tada pošta išla od Indije do Atine! Međutim, kujući takve planove, Aleksandar je iznenada umro u Nabukodonosorovoj letnjoj palati. U dobi u kojoj najveći broj ljudi tek počinje da ljudski da živi. Sa 32 godine, 323. p. n. e.

Na pitanje ko treba da ga nasledi, u groznici je odgovorio „najdostojniji“. Takvog, međutim, nije bilo. Svi zapovednici i kneževi u njegovom okruženju bili su ambiciozni, rasipni, nesavesni ljudi. Svađali su se oko svetskog carstva sve dok se ono nije raspalo. Potom je u Egiptu zavládala dinastija Ptolomeida, u Mesopotamiji Seleukida, a u Maloj Aziji Atalida. Indija je bila zanavek izgubljena.

Premda se svetsko carstvo raspalo u paramparčad, Aleksandrov plan se ipak polako ostvarivao. Grčka umetnost i grčki duh prodrli su do Persije i još dalje ka Indiji, pa čak i Kini. A i Grci su shvatili da Atina i Sparta nisu čitav svet. Da za njih ima važnijih zadataka od neprestanih razmirica između dorških i jonskih plemena. Upravo tad, pošto su izgubili i to malo političke moći

što su je imali, Grci su postali nosioci najveće duhovne moći koje je ikad bilo, moći koju zovemo grčkim obrazovanjem. Znaš li šta su bile tvrđave te moći? Biblioteke. U Aleksandriji je, recimo, postojala grčka biblioteka koja je u kratkom roku prikupila 700.000 svitaka knjiga. Tih 700.000 knjiga bili su grčki vojnici koji su osvajali svet. I to svetsko carstvo traje i danas.

O novim borcima i bitkama

Aleksandar je išao samo na istok. „Samo“ možda i nije prava reč, ali ono što je bilo zapadno od Grčke nije ga privlačilo. Bilo je tamo nekoliko feničanskih i grčkih kolonija i nekih šumovitih poluostrva naseljenih siromašnim, grubim i ratobornim seljačkim narodima. Jedno od tih ostrva bila je Italija, a jedan od naroda Rimljani. U doba Aleksandra Velikog Rimsko carstvo je još bilo tek komad zemlje usred Italije. Rim je bio mali i neuređeni grad opasan čvrstim zidinama. Rimljani su, međutim, bili ponosan narod. Sa uživanjem su u svakoj prilici pričali o svojoj velikoj istoriji i verovali u veliku budućnost. Istorija im je započinjala sa starim Trojancima. Pričali su da je jedan odbegli Trojanac po imenu Enej prvi stigao u Italiju. Njegovi daleki potomci bili su blizanci Romul i Rem, čiji je otac bio bog rata Mars i koje je u šumi došla i podizala prava divlja vučica. Romul je, kako priča kaže, osnovao Rim. Spominje se i godina: 753. p. n. e. Od te godine su Rimljani računali vreme, kao što su se Grci upravljali prema olimpijadama. Govorili su: godine te i te po osnivanju grada; po tome je 100. godina kod Rimljana odgovarala godini 653. p. n. e.

O najranijem dobu po postanku svog malog grada Rimljani su pričali i mnoge druge lepe priče, o dobrim i zlim kraljevima koji su gradom vladali, o bitkama sa susednim gradovima, zamalo da kažem selima. Sedmog i poslednjeg kralja, Tarkvinija Oholog, ubio je navodno plemić Brut. Od tada su gradom vladali plemići, zvani patriciji, što otprilike znači gradski oci. Nemoj ih, međutim, zamišljati kao prave građane, već pre kao zemljoposednike koji su držali prostrane pašnjake i njive. Otkako više nije bilo kraljeva, samo su takvi imali pravo da biraju gradske upravnike.

Najviši gradski oci u Rimu zvali su se konzuli. Uvek su postavljana dva konzula istovremeno koja su službovala samo po godinu dana, a potom napuštala svoj položaj. Osim patricija bilo je, naravno, i drugog stanovništva, samo što ono nije imalo čuvene pretke niti mnogo zemlje, pa stoga nije bilo plemenitog roda. Takvi su se nazivali plebejcima. Plebejac nije smeo da se oženi patricijkom, a još manje da postane konzul. Nije smeo ni da glasa u

narodnoj skupštini na Marsovom polju, izvan zidina grada. Pošto je plebejaca bilo mnogo, a bili su po prirodi ljudi jednako oštre i gvozdene volje kao i patriciji, to se oni nisu lako mirili sa ovakvim stanjem, za razliku od blagostivih Indijaca. Više puta su pretili da će se iseliti ako se s njima ne bude bolje postupalo. Tražili su i da im se ustupi deo osvojenih njiva i pašnjaka koje su patriciji dotad zadržavali za sebe. U viševjekovnom ogorčenom sukobu plebejci su se konačno izborili za jednaka prava u rimskoj državi kakva su imali patriciji. Od tada je jedan od dvojice konzula morao biti iz redova patricija, a drugi iz redova plebejaca. Što je i bilo pravično. Ta duga i zamršena borba okončala se otprilike u doba Aleksandra Velikog.

Po toj borbi možeš videti kakvi su ljudi bili Rimljani. Nisu bili brzi u razmišljanju i izmišljanju novog kao Atinjani. Niti su toliko uživali u lepim stvarima, građevinama, skulpturama i pesmama; nije im bilo toliko važno ni promišljanje o svetu i životu. Ali, ako bi nešto naumili, onda bi to i sproveli u delo. Pa makar potrajalo i 200 godina. Bili su pravi seljaci, vezani za zemlju, a ne okretni pomorci poput Atinjana. Brinuli su se samo o svom imanju, stadu i zemlji. Nisu videli mnogo sveta niti su osnivali kolonije. Voleli su svoju rodnu grudu i svoj grad. Hteli su da ga osnaže i za njega bi učinili sve. Borili se i umrli. Osim rodne grude bilo im je važno još samo jedno: njihovo pravo. Ne pravo pravičnosti, po kojem su svi ljudi isti, već pravo zakona. Pisano pravo. Njihovi zakoni su bili ispisani na dvanaest gvozdenih tablica na glavnom trgu. Ono što je ozbiljnim i svedenim rečima pisalo na tablicama zaista se i poštovalo. Bez izuzetka. I bez sažaljenja i samilosti. Jer su to bili zakoni njihovog grada. I već zato su bili pravi.

Ima još mnogo lepih, starih priča koje govore o ljubavi Rimljana prema rodnom kraju i njihovoj odanosti zakonu. Priča o očevima sudijama koji su, ni ne trepnuvši, izricali smrtne presude sopstvenim sinovima, pošto je tako zakon nalagao. Priča o junacima koji su se u bitkama ili u zatočeništvu bez oklevanja žrtvovali za svoje zemljake. Ovakve priče ne moraju uvek biti sasvim istinite, ali makar pokazuju šta je Rimljanima bilo značajno u prosuđivanju o čoveku: njegova strogost i neumoljivost spram sebe samog i spram drugih ljudi po pitanju prava i otadžbine. Nikakva nesreća nije mogla zastrašiti Rimljane. Nisu se predali ni onda kad su njihov grad godine 390. p. n. e. zauzele i zapalile horde naroda sa severa koji su se zvali Gali. Ponovo su podigli grad, opasali ga novim zidinama i postepeno primoravali na poslušnost sve veći broj gradova u okruženju.

U doba posle Aleksandra Velikog neprestano su vodili male ratove protiv malih gradova. Ozbiljno su prionuli na osvajanje poluostrva na kojem su živeli. Ali ne u jednom jedinom pohodu, kao što je to činio Aleksandar, već nekako polako. Komad po komad, grad po grad, zemlju po zemlju. Svom svojom

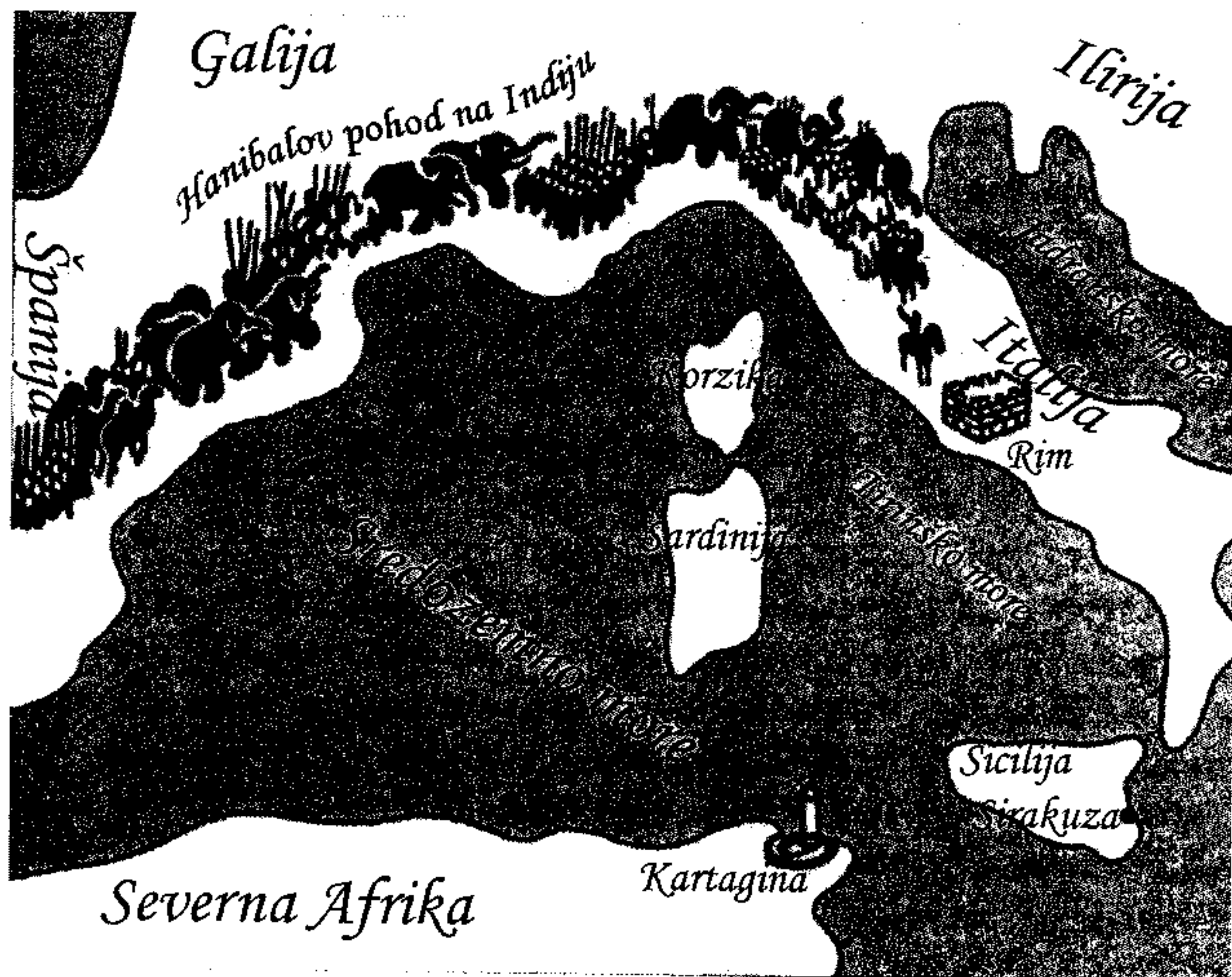
žilavošću i postojanošću, što su im bile glavne osobine. Stvari su se uglavnom odvijale ovako: pošto je Rim osnažio, ostali italijanski gradovi su težili da se povežu s njim. Rimljani su rado prihvatili ovakve saveze. Ako bi saveznici, međutim, u nečemu iskazali različito mišljenje od njih i odbili da im se povinuju, izbio bi rat. Obično bi pobeđivale rimske čete, koje su se nazivale legijama. Jednom je jedan grad u donjoj Italiji pozvao u pomoć protiv Rimljana grčkog vladara i vojskovođu Pira. Ovaj je u pohod poveo slonove, kako su Grci naučili od Indijaca. Zahvaljujući njima je i pobedio rimske legije. Ali je pri tom izginulo toliko njegovih ljudi da je navodno rekao: „Još jednu ovakvu pobedu neću izdržati.“ Stoga se i danas, kad neka pobjeda iziskuje prevelike žrtve, govori o Pirovoj pobjedi.

Pir je zaista nedugo zatim otišao iz Italije i tako su Rimljani zavladaali čitavom južnom Italijom. To im nije bilo dovoljno. Hteli su da pokore i ostrvo Siciliju, koje je bilo izuzetno plodno i gde se uzgajalo izvrsno žito. Na Siciliji su cvetale bogate grčke kolonije, ali samo ostrvo više nije pripadalo Grcima već Feničanima.

Sećaš se da su Feničani još pre Grka na sve strane podizali svoje trgovačke naseobine i gradove, a pre svega u Španiji i severnoj Africi. Jedan od tih severnoafričkih feničanskih gradova bila je i Kartagina, koja se nalazila tačno prekoputa Sicilije. Bio je to najbogatiji i najmoćniji grad u čitavom okruženju. Njegovi stanovnici su bili Feničani, koje su u Rimu zvali Punima. Njihovi brodovi su plovili dalekim morima i prenosili robu kojom se na sve strane trgovalo. A pošto su živeli blizu Sicilije, odatle su uzimali žito.

Tako su Kartaginjani postali prvi veliki protivnici Rimljana. I to veoma opasni protivnici. Oni, doduše, uglavnom nisu ratovali sami, kao Rimljani, ali su imali dovoljno novca da unajme tuđe vojnike da se za njih bore. U ratu koji je tad izbio na Siciliji s početka su pobeđivali, tim pre što Rimljani nisu imali brodove i nisu umeli da plovo i vode pomorske bitke. Ni u brodogradnju se nisu nimalo razumeli. Jednom se, međutim, negde u Italiji nasukao jedan kartaginski brod. Prema modelu ovog broda Rimljani su hitro, za svega dva meseca, napravili još mnogo sličnih. Sav novac su potrošili na brodove i tom tek stvorenom flotom pobedili Kartaginu koja je zato morala da prepusti Siciliju Rimljanima. Bilo je to godine 241 p. n. e.

No, to je bio tek početak borbe za prevlast između ova dva grada. Kartaginjani su ovako razmišljali: Ako nam uzmu Siciliju, osvojicemo Španiju. Tamo nije bilo Rimljana već samo nekakvih divljih plemena. Ali Rimljani nisu bili radi da im tako nešto dopuste. U Španiji su u to doba Kartaginjani imali vojnog zapovednika čiji je sin Hanibal bio izuzetan čovek. Odrastao među vojnicima, razumeo se u ratovanje kao retko ko. Glad i hladnoća, vrućina i žed, danonoćno marširanje, na sve to je on bio navikao. Bio je hrabar, umeo

Između Kartagine i Rima razbuktao se rat za Siciliju, što je Hanibala nagnalo da pređe Alpe.

da zapoveda, bio je lukav i umeo da nadmudri protivnika, nepojamno uporno se boreći protiv njega. U ratu se nije zaletao, već je o svemu promišljao kao kakav dobar šahista.

Povrh svega bio je dobar Kartaginjanin. Mrzeo je Rimljane, pošto su pokušavali da se nametnu njegovom gradu. A kad su počeli da im se i u Španiji mešaju u posao, svega mu je bilo dosta. Zato je s velikom vojskom na slonovima krenuo iz Španije. To je bilo ubojito oružje. Prošao je kroz čitavu Francusku, prelazeći na slonovima preko reka i gora, a naposljetku i preko samih Alpa kako bi stigao do Italije. Pretpostavlja se da je prešao preko prelaza koji se danas zove Monseni. Jednom sam sâm tuda prelazio Alpe. Danas ovuda vodi širok drum sa brojnim serpentinama. Kako su se, međutim, u ono doba Hanibalovi vojnici uopšte probijali kroz divljinu planinskih bespuća, nikako mi nije jasno. Tamo ima surovih klanaca, oštih stena i klizavih travnatih obronaka. Ne bih voleo da se tamo nađem na slonu, još manje da vodim 40 takvih. Pri tom se sve to dešavalo u mesecu septembru, kad planinske vrhove već beše prekrrio sneg. Ali je Hanibal sebi i svojoj vojsci uspeo da prokrči put i tako se nađe u Italiji. Rimljani su mu izašli na megdan, ali ih je on u krvavoj bici sa-

vladao. Druga rimska vojska je potom napala Hanibalov logor po noći, ali se on tad spasio lukavstvom: krdu volova je na rogove privezao upaljene baklje i pustio ih niz padinu na kojoj se nalazio logor. Rimljani u tmini pomisle da to Hanibalovi vojnici beže s bakljama, pa pojuriše za njima. Primetili su da jure volove tek kad su ih sustigli. Stvarno su imali šta i da vide!

Rimljani su imali jednog vrlo mudrog vojskovođu po imenu Kvint Fabije Maksim, koji nije hteo da napada Hanibala. Smatrao je da će Hanibal u tuđoj zemlji postepeno sigurno gubiti strpljenje i u nekom trenu napraviti nekakvu grešku. Ali Rimljani nisu baš bili radi da čekaju. Podsmevali su se Kvintu Fabiju Maksimu, nazivajući ga *Cunctator*, što na latinskom znači Oklevalo, pa su ipak napali Hanibala kod mesta Kane. Tu su bili strahovito poraženi. Poginulo je 40.000 Rimljana. Ta bitka 217. godine p. n. e. bila je njihov najstrašniji poraz. Hanibal ipak nije ušao u Rim. Bio je oprezan. Hteo je da sačeka da mu od kuće pošalju još trupa, i upravo je to zapečatilo njegovu sudbinu jer mu Kartaginjani nisu poslali nove trupe, a njegove sopstvene su divljale i pljačkale italijanske gradove. Rimljani ih više nisu direktno napadali pošto su ih se bojali. Ali su zato mobilisali sve svoje ljude. Baš sve. I tek zamomčene dečake, čak i robove. Svaki je muškarac u Italiji bio vojnik, dok su Hanibalovi vojnici bili puki plaćenici. Sigurno shvataš šta to znači. Tako su se Rimljani borili protiv Kartaginjana na Siciliji i u Španiji i pobeđivali ih svugde gde nisu imali Hanibala za protivnika.

Kad su ga Rimljani opkolili, Hanibal se spasio lukavstvom.

Konačno je i Hanibal posle 14 godina izbjivanja morao da se iz Italije vrati u Afriku, pošto su ga njegovi zemljaci tražili. Rimljani su, naime, pod vojskovođom Scipionom stigli pred Kartaginu. I tu je Hanibal izgubio bitku. Rimljani su 202. godine p. n. e. pobedili Kartaginu. Kartaginjani su morali da spale čitavu svoju flotu i povrh toga isplate ogromnu ratnu odštetu. Hanibal je pbegao i docnije se otrovao da ne bi dopao u rimsko zatočeništvo. Rim je

ovom pobedom toliko ojačao da je nedugo zatim osvojio i Grčku koja se i dalje nalazila pod makedonskom vlašću, ali je, kao i obično, bila nejedinstvena i rascepkana. Iz Korinta su Rimljani u zavičaj preneli najlepša umetnička dela, a potom zapalili grad.

Rim se širio i na sever, među galska plemena koja 200 godina ranije behu razorila Rim. Osvojili su oblast koja se danas naziva gornja Italija. Nekima ni sve to nije bilo dovoljno. Nisu mogli podneti pomisao da Kartagina uopšte i dalje postoji. Priča se da je čak jedan patricij po imenu Katon, čuven po zagriženosti ali i pravičnosti i dostojanstvu, prilikom svakog većanja u rimskom državnom savetu (Senatu) u svakoj pogodnoj i nepogodnoj prilici govorio: „Uostalom, smatram da Kartaginu treba razoriti.“ To su Rimljani konačno i učinili. Iznašli su nekakav izgovor da ponovo napadnu Kartaginjane, koji su se očajnički branili. I pošto su zaposeli grad, Rimljani su se još punih šest dana morali boriti za svaku kuću, dok nisu sve Punjane pobili ili ih zarobili. Kuće su sravnili sa zemljom i preorali prostor na kojem se nekada nalazila Kartagina. Posuli su i so da tu više nikad ništa ne bi moglo da nikne. To se desilo 146. godine p. n. e. Tako je skončao Hanibalov grad. Rim je postao najmoćniji grad tadašnjeg sveta.

Neprijatelj istorije

Ako ti je istorija dosad bila dosadna, sada ćeš stvarno početi da uživaš u njoj.

U Kini je, naime, u doba dok je Hanibal napadao Italiju (dakle, posle 220. godine p. n. e.) vladao car koji nije mogao da podnese istoriju, tako da je 213. p. n. e. naredio da se spale sve istorijske knjige i svi stari proglasi i povelje; čak i pesmarice, svi Konfučijevi i Lao Ceovi spisi, uopšte sve što je po njemu bilo nepraktično. Dopustio je da se sačuvaju samo knjige o zemljoradnji i sličnim korisnim stvarima. Ko bi sačuvao neku drugu knjigu, bivao je ubijen.

Taj se car zvao Kin Ši Huangdi i bio je jedan od najvećih ratnika svih vremena. Svet ne beše ugledao kao princ, već kao sin jednog od knezova o kojima sam ti pričao, a postao je prvi kineski car. Provincija kojom je vladao zvala se Kin, pa se tako prozvala i njegova porodica. Moguće je da se po njemu danas čitava zemlja zove Kina.

Ima dosta razloga što se Kina zove po knezu Kinu, jer je on svojim osvajackim pohodima ne samo zavladao čitavom zemljom, već ju je u potpunosti preuredio. Proterao je sve druge kneževe i iznova izdelio ovo ogromno carstvo. Upravo zato je i hteo da izbriše svako sećanje na ranije doba kako bi

za to stvarno bio kao stvoren. Opstao je hiljadama godina, premda su ga često morali popravljati, a na istom mestu stoji i dan-danas.

Sam car Kin Ši Huangdi nije dugo vladao. Nedugo po njegovoj smrti tron sinova neba osvojila je jedna druga porodica. Bila je to dinastija Han. Ona je sačuvala sve blagodeti koje je za svoje vladavine ostvario car Kin Ši Huangdi. I pod njom je Kina ostala čvrsta i jedinstvena država. I više nije bila protivnik istorije. Naprotiv. Kinezi su se prisetili šta sve duguju Konfučijevom učenju. Zato su se dali u potragu za starim spisima. Pokazalo se da su mnogi imali hrabrosti da ih ne spale. Tako su Kinezi ponovo prikupili sve te spise, još bolje shvatajući njihovu vrednost. Samo je onaj ko je ih dobro poznavao mogao u Kini postati državni službenik.

Kina je zapravo jedina zemlja na svetu kojom hiljadama godina nije upravljalo plemstvo, kao ni vojnici niti sveštenici. Da li je neko plemenitog ili niskog roda, ovde nije bilo važno. Ko bi sa uspehom položio ispit, mogao je u državnu službu, a ko bi ga položio sa najvećom ocenom, zauzimao je najviši položaj. Sami ispiti nisu bili jednostavni. Čovek je morao naučiti da piše nekoliko hiljada znakova. Sećaš se da to u Kini nije baš lako. Morao je znati napamet što je moguće više starih knjiga i ispravno tumačiti učenja i pravila Konfučija i ostalih starih mudraca.

I tako spaljivanje knjiga koje je naložio Kin Ši Huangdi nije ničemu koristilo. Džabe si se obradovao. Izgleda da ništa ne pomaže ako se istorija tek tako zabrani. Upravo onaj ko želi da učini nešto novo mora dobro da poznaje i ono staro.

Vladar zapadnog sveta

Rimljani nikad nisu ni pomišljali da učine nešto slično onome što je uradio Aleksandar Veliki. Nisu pokušavali da od osvojenih zemalja načine jedno jedinstveno, veliko carstvo u kojem bi svi ljudi imali jednaka prava. Upravo suprotno: sve one zemlje koje su rimske legije osvajale – a carstvo je raslo sve brže i brže – bile su i ostajale rimske provincije. To znači da su se u njima razmeštale rimske čete i rimska uprava. Rimljani su se osećali uzvišenijim od domaćeg stanovništva, čak i ako su domaće stanovništvo činili narodi drevne kulture – Feničani, Jevreji ili Grci. U očima Rimljana njihova se uloga svodila samo na plaćanje nameta i slanje žita u Rim, i to što je moguće češće.

Dok god su tako činili, Rimljani su ih delimično puštali na miru. Smeli su da zadrže svoju veru i govore sopstvenim jezikom. A od Rimljana su učili svakakve korisne stvari. Pre svega kako se grade drumovi. Čudesni popločani

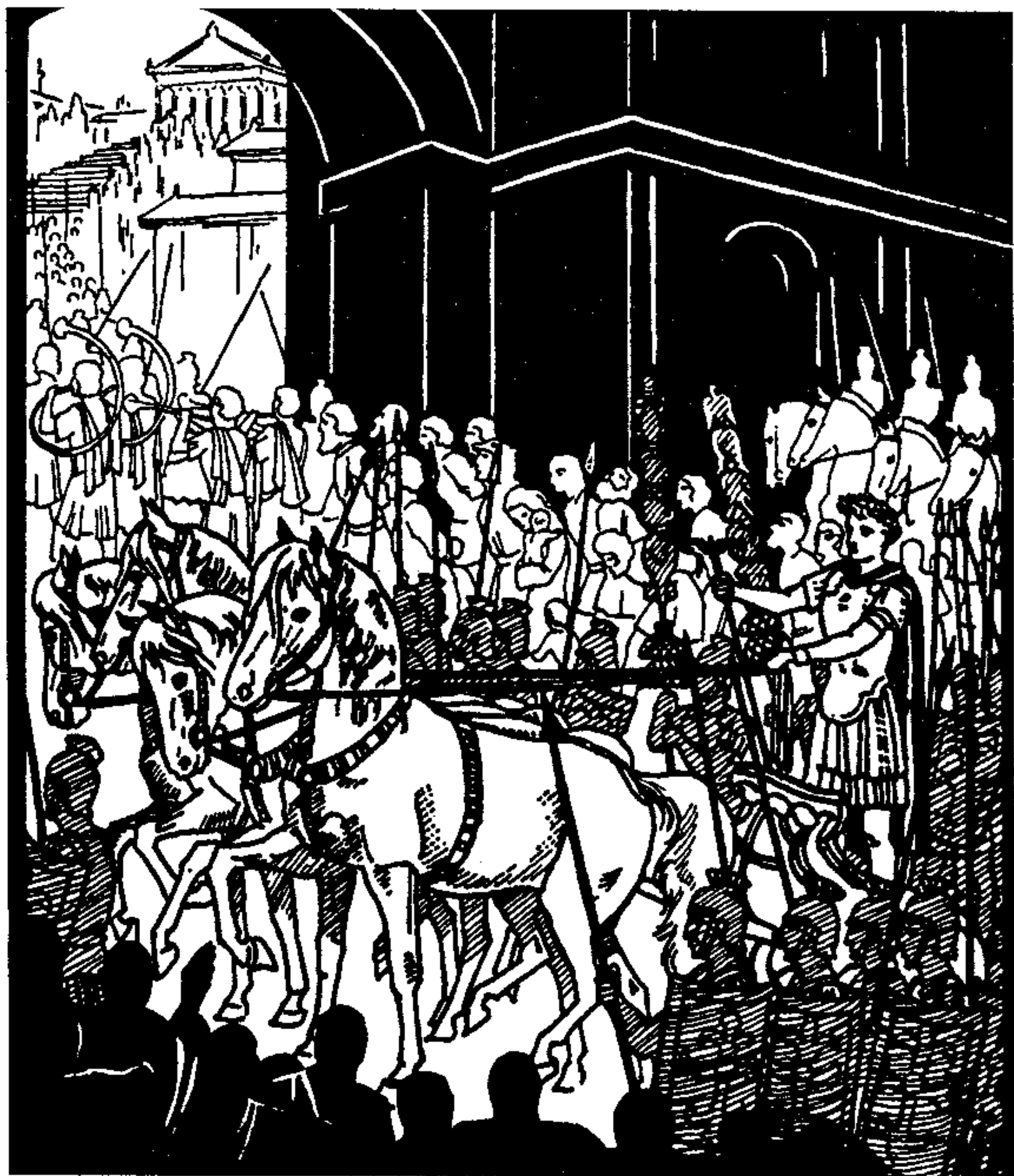
drumovi koji su od Rima vodili kroz nizije i najudaljenije planinske prevoje. Rimljani, doduše, nisu baš gradili puteve zarad stanovnika tih udaljenih regija, već zato da bi se obavesti i čete mogle brzo otpremiti u sve delove carstva. A i inače su se dobro razumeli u praktičnu gradnju.

Naročito su dobri bili vodovodi koje su na sve strane postavljali; sa udaljenih planina su sprovodili vodu u nizije i gradove u kojima su podizali bunare i kupališta, kako bi rimski službenici i u tuđini imali ono na šta behu navikli kod kuće.

Građani Rima su se, međutim, po svemu razlikovali od domaćeg stanovništva. Živeli su i vladali se prema rimskom pravu. Ma gde se našli unutar velikog Rimskog carstva, mogli su se obratiti rimskim službenicima. „Ja sam građanin Rima“ – glasila je čarobna rečenica koja je sva vrata otvarala. Čim bi neko to izjavio, svi su iznenada postajali ljubazni i predusretljivi prema njemu, čak i ako ga dotle uopšte nisu primećivali.

Stvarni gospodari sveta bili su u to doba zapravo rimski vojnici. Oni su držali na okupu delove tog ogromnog carstva, tlačili nepokorne urođenike i surovo kažnjavali sve koji su pružali otpor. Hrabri, borbeni i slavloljubivi kakvi su bili, osvajali su svake decenije po neku novu zemlju na severu, jugu ili istoku. Kad bi njihove uvežbane čete u kožnim, metalom ojačanim oklopima, opremljene štitovima i kopljima, katapultima i mačevima, mašinama za odapinjavanje strela i izbacivanje kamenja, ravnomernim korakom umarširale u neki grad, svaka odbrana je bila bezizgledna. Borba je bila njihov omiljeni zanat. A kad bi izvojevali pobedu, ulazili bi u Rim sa vojnim zapovednikom na čelu, vodeći sa sobom sve zarobljenike i noseći sav plen. Uz svečanu muziku truba i poklič naroda prolazili bi kroz počasne vratnice i slavluk. Nosili bi slike i table na kojima su se mogle videti njihove pobeđe iscrtane kao na plakatima. Noseći lovorov venac na glavi, vojni zapovednik bi u grimiznoj haljini opervaženoj zvezdicama stajao na bornim kolima, u svetoj odori na kojoj je bio oslikan hram vrhovnog boga Jupitera. Tako se kao sam Jupiter vozio strmom ulicom do hrama na rimskom brdu Kapitolu. I dok je on gore bogu prinosio svečano žrtvu u znak zahvalnosti, dole su ubijali vođe pobeđenog neprijatelja.

Za vojskovođu koji je umeo da pobeđuje neprijatelje, da svojim vojnicima obezbeđuje dobar plen i daruje im imanja kad ostare i odsluže svoj dug otadžbini, vojnici su vezivali kao za sopstvenog oca. Bili su spremni da za njega učine bilo šta. Ne samo na neprijateljskom terenu već i u rodnom kraju. Smatrali su da će onaj ko se u ratu pokaže kao veliki junak umeti i da kod kuće zavede red. A to je često bilo više nego važno, pošto se stvari u Rimu nisu baš uvek dobro razvijale. On se u međuvremenu pretvorio u ogroman grad sa mnogo siromaha koji nisu imali od čega da žive. Ako ni iz provincija nije stizalo žito, u Rimu bi zavladała glad.

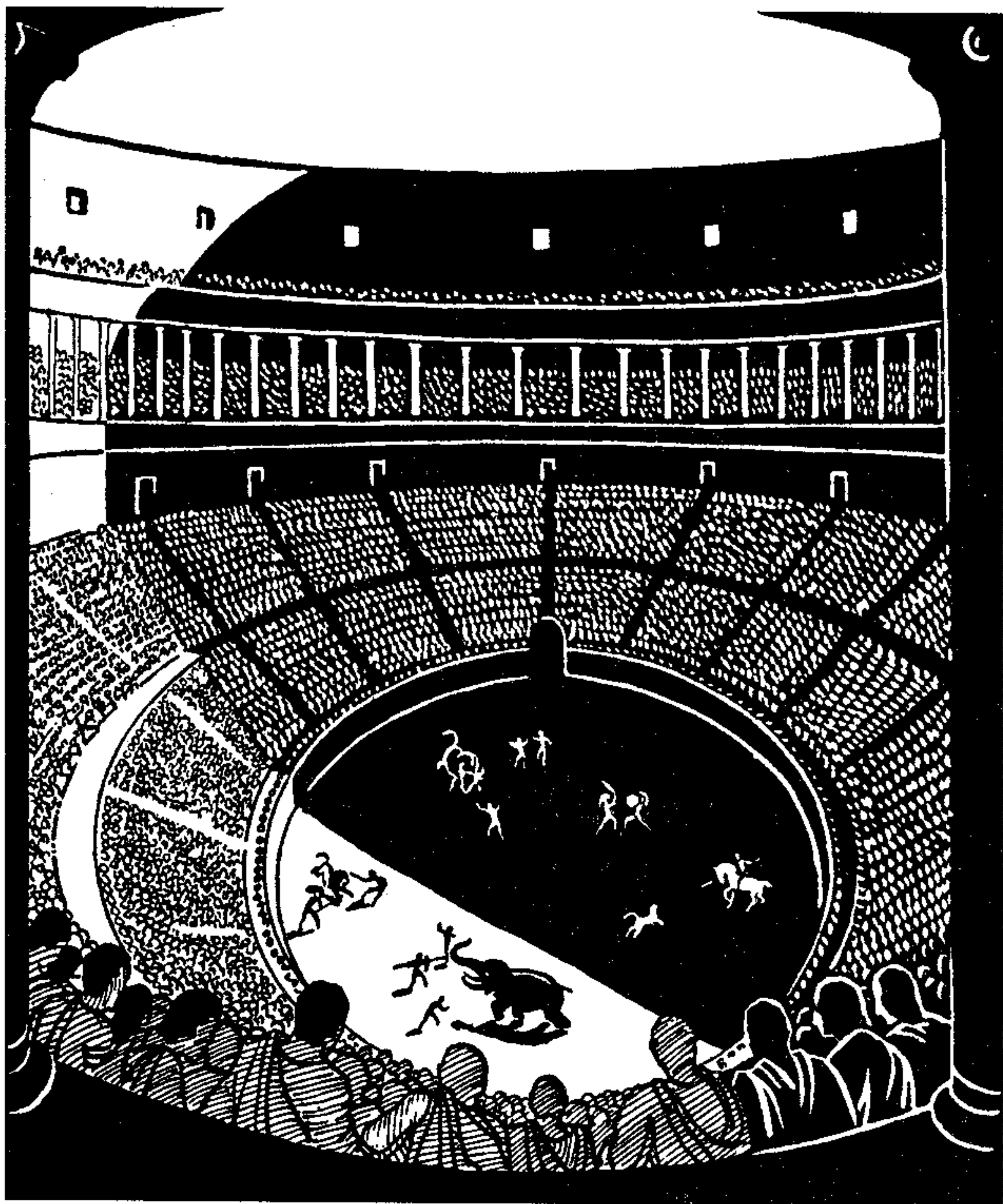

*Vojskovođa koji je izvojevao pobjedu na četvoropregu
u trijumfalnoj povorci kreće ka Jupiterovom hramu na Kapitolu u Rimu.*

Jednom prilikom su, godine 130. p. n. e. (16 godina po razaranju Kartagine), dva brata pokušala da pridobiju za sebe te siromašne i izgladnele mase i da ih povedu u Afriku da obrađuju zemlju. Bila su to braća Grah. Obojica su kasnije ubijena u političkim sukobima.

Poput vojnika, i ove mase siromaha bile su uvek spremne da učine sve za onoga ko bi im dao malo žita i priredio neku svečanost. Rimljani su, naime, veoma voleli svečane zabave. Ali ne onakve kao u Grčkoj, gde su se otmeni građani u čast vrhovnog boga sami bavili sportom i pevali pesme. To bi Rimljanima bilo smešno. Koji bi ozbiljan i dostojanstven čovek pevao pesme ili pak skidao svoju togu, svečanu, nabranu haljinu, da bi u prisustvu drugih ljudi

bacao koplje? Za takve stvari su služili zarobljenici. Oni su se u pozorištima pred hiljadama i desetinama hiljada očiju pesničili i rvali, nadmetali se sa divljim životinjama i vodili prave, strahovito krvave bitke. Rimljanima je bilo uzbudljivo upravo to što se ovde nisu borili samo uvežbani sportisti, već su se pred divlje zveri, lavove i medvede, tigrove i slonove, izvodili i ljudi osuđeni na smrt.

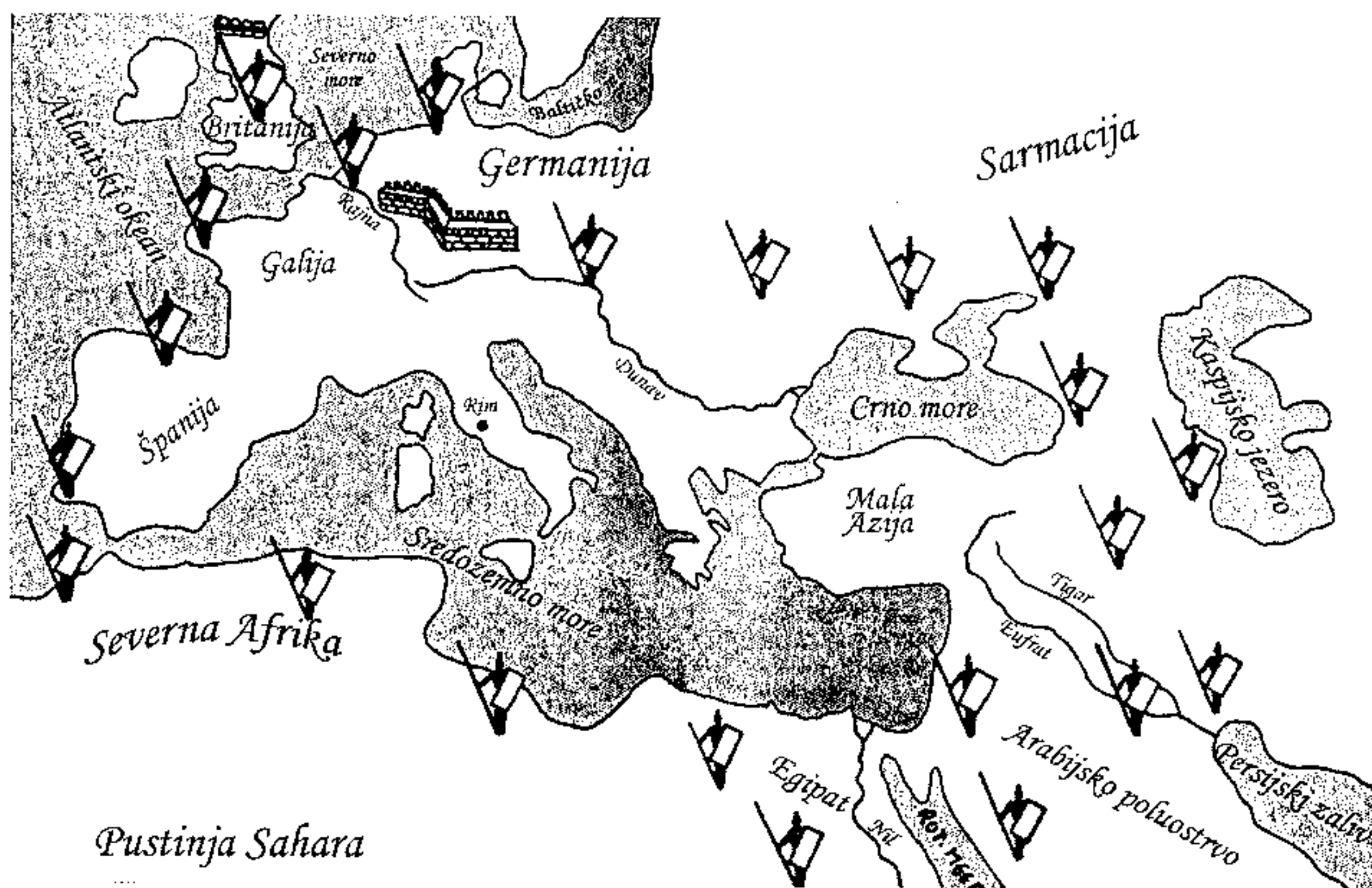
Robovi su se u rimskom Koloseumu po strahovitoj žezi borili protiv divljih životinja. Ovaj ogroman prostor ispunjavali su urlici okupljene mase.

Ko je uspevao da narodu priredi mnogo takvih raskošnih borbenih igara i podeli mnogo žita, bio je omiljen u gradu i mogao da čini šta mu je volja. Možeš li zamisliti koliko se njih u tome okušalo? Ponekad bi jedan vođa imao na svojoj strani vojsku i ugledne Rimljane, a drugi narodne mase i osiromašene seljake. Onda bi se ta dvojica dugo borila za prevlast, a dešavalo se i da pobeđuje čas jedan čas drugi. Dvojica takvih neprijatelja bili su Marije i Sula. Marije se borio u Africi, a potom je 113. p. n. e. sa svojom vojskom spasio Rimsko carstvo užasne opasnosti. Sa severa su te godine ponovo (kao što su svojevremeno učinili Dorci u Grčkoj, a 700 godina docnije i Gali u Rimu) na Italiju navalili divlji ratnički narodi. Zvali su se Kimbri i Tevtoni, a bili su srodni sa današnjim Nemcima. Borili su se tako odvažno da su čak i rimske legije nagnali u beg. Tek je Mariju pošlo za rukom da ih sa svojom vojskom zaustavi i potuče.

Tako je postao najslavniji čovek u Rimu. Ali, u međuvremenu, i Sula je pobedonosno nastavljao borbe u Africi. Naposletku je došlo do sukoba između njih dvojice. Marijevi ljudi su pobili sve Suline pristalice, ali je i Sula sastavio dugačak spisak Rimljana privrženih Mariju i naložio da ih ubiju. Njihova imanja velikodušno je poklonio državi. Zatim je sa svojim vojnicima vladao Rimskim carstvom do 79. godine p. n. e.

Iz tog sveopšteg rasula Rimljani su izašli sasvim izmenjeni. Više nije bilo seljaka. Nekoliko bogatih ljudi je u međuvremenu otkupilo sitnija seoska imanja i spojilo ih u ogromne posede na kojima su za njih radili robovi. Uopšte su se Rimljani navikavali na to da im robovi obavljaju sve poslove. Ne samo rudari i radnici u kamenolomima, već i kućni učitelji dece iz otmenih kuća bili su uglavnom robovi, ratni zarobljenici ili potomci ratnih zarobljenika. Njima se trgovalo kao i svakom drugom robom. Kupovali su se i prodavali kao volovi i ovce. Ko je kupio roba, bivao je njegov gospodar. Mogao je sa njim činiti šta mu je volja, mogao ga je i ubiti. Robovi nisu imali nikakva prava. Neki su se čak prodavali za borbe sa divljim životinjama. Ti robovi su se zvali gladijatori. U jednom trenutku su se gladijatori pobunili protiv ovakvog ophođenja. U borbu ih je poveo rob po imenu Spartak, a priključili su im se i mnogi robovi sa seoskih imanja. Borili su se očajnički i Rimljani su ih tek s teškom mukom savladali. Osveta je naravno bila užasna. Bilo je to godine 71. p. n. e.

Među Rimljanima su se u to doba već slavile neke nove vojskovođe. Pre svih Gaj Julije Cezar. I on je kao i ostali umeo da se zaduži preko svake mere kako bi narodu priuštio svečanosti i razdelio mu žito. Ali je umeo još nešto: bio je stvarno izvrstan vojskovođa. Jedan od najvećih ratnika svih vremena. Jednom prilikom je pošao u rat, a već posle nekoliko dana u Rim je stiglo pismo sa svega tri latinske reči: *veni, vidi, vici*. To znači: dođoh, videh, pobedih. Tako se to kod njega brzo završavalo.

Na svim granicama prostranog Rimskog carstva stražarili su legionari. Između Rajne i Dunava bio je podignut nasip.

Osvojio je Francusku, koja se tada zvala Galija, i od nje načinio provinciju Rimskog carstva. Nije to bila mala stvar, jer su tamo živela neobično odvažna, ratoborna plemena koja se nisu mogla lako zastrašiti. Cezar se tamo borio čitavih sedam godina, od 58. do 51. p. n. e. protiv Švajcaraca, koji su se tada zvali Helveti, protiv Gala i Germana. Dvaput je prelazio Rajnu i prodirao u Nemačku, dvaput prelazio more i osvajao Englesku, koju su Rimljani nazivali Britanijom. Radio je to da bi narodima u okruženju ulio strahopoštovanje prema Rimljanima. Premda su se Gali godinama očajnički branili, neprestano ih je pobeđivao i svugde postavljao svoje čete. Od tog doba je Galija bila rimska provincija. Stanovništvo se brzo naviklo da koristi latinski. Kao i u Španiji. Francuski i španski jezik potiču od jezika starih Rimljana i stoga se nazivaju romanskim jezicima.

Pošto je osvojio Galiju, Cezar se sa svojom vojskom vratio u Italiju, i to kao najmoćniji čovek na svetu. Borio se i protiv drugih vojskovođa sa kojima je ranije bio u savezu i pobeđivao ih. Sprijateljio se s lepom egipatskom kraljicom Kleopatrom, pa tako i Egipat priključio Rimskom carstvu. A onda se upustio u sređivanje prilika u njemu. Za to je zaista bio kadar, jer je imao red u glavi. Mogao je da diktira dva pisma istovremeno a da mu se misli ne pomešaju. Zamisli to!

Ne samo da je uveo red u čitavo carstvo, već je uredio i vreme. Šta to znači? Napravio je novi kalendar. Gotovo onakav kakav koristimo i danas,

sa dvanaest meseci i prestupnim godinama. Naš se kalendar po njemu, Gaju Juliju Cezaru, zove julijanski. A pošto je bio veliki čovek, po njemu je nazvan i jedan mesec – jul. Nazvan je, dakle, po tom mršavom, ćelavom muškarcu koji je voleo da nosi na glavi zlatni lovorov venac i u slabašnom, bolesnom telu krio jaku volju i bistar um.

Cezar je u to doba bio najmoćniji čovek na svetu. Mogao je da postane kralj rimske države. Ali su Rimljani bili ljubomorni na njega. Čak i njegov najbolji prijatelj, Brut. Nisu hteli da mu prepuste vlast. Iz bojazni da bi ih mogao savladati, odlučili su da ga ubiju. Iznenada su ga opkolili u Senatu, rimskom državnom veću, i noževima krenuli na njega. Cezar se branio, ali kad je među napadačima ugledao Bruta, navodno je rekao: „Zar i ti, sine Brute?“ i bez otpora pustio da ga napadači izbodu. To je bilo godine 44. p. n. e.

Posle jula dolazi avgust. Cezar Oktavije Avgust bio je, naime, Cezarov usvojeni sin. Posle dugih bitaka na kopnu i moru, protiv brojnih vojskovođa, 31. godine konačno mu je pošlo za rukom da zagospogari čitavim carstvom. On je bio prvi rimski car. Znaš li odakle dolazi reč car? Od imena Cezar.

Pošto je jedan mesec nazvan po Juliju Cezaru, drugi je dobio ime po Avgustu. On je to zaista i zaslužio. Nije bio onako nadmoćan kao Cezar, ali je bio pravičan i razborit čovek koji je umeo da se savladava, pa je stoga stekao pravo da vlada i drugima. Za njega se priča da nikada nije izdao naređenje ili doneo neku odluku u besu. Kad bi ga obuzeo gnev, prvo bi u sebi izređao čitavu abecedu. Tako bi prošao koji tren i u glavi bi mu se razbistrilo. Uopšte je bio takav: čovek bistre glave, koji je mudro i pravično upravljao prostranim carstvom. Nije samo ratovao ili pratio borbe u Koloseumu. Živeo je sasvim jednostavno i voleo lepe skulpture i lepe pesme. A pošto Rimljani nisu baš umeli da vajaju i pišu pesme, naložio je da se naprave imitacije najlepših grčkih umetničkih dela i izlože u njegovim palatama i vrtovima. I rimski pesnici toga doba (to su i najpoznatiji rimski pesnici uopšte) trudili su se da pišu što je moguće sličnije Grcima. Oni su im bili uzor. Grčki je još tada važio za najlepší jezik. Stoga je u Rimu bilo otmeno govoriti grčki, čitati stare grčke pesnike i skupljati grčka umetnička dela. I to je sreća za nas. Da Rimljani to nisu uradili, danas možda uopšte ne bismo ni znali za sve te lepe stvari.

Radosna vest

Avgust je vladao od 31. p. n. e. do 14. godine nove ere. Po tome vidiš da je u njegovo vreme živeo Isus Hrist, pošto se po njegovom rođenju određuje početak novog doba. Rođen je u Palestini, koja je u to vreme bila takođe rim-

ska provincija. Kako je Hrist živeo i kakvo je bilo njegovo učenje, saznaćeš u Bibliji. Znaš i sam šta je u tom učenju najvažnije: da nije bitno je li čovek bogat ili siromašan, otmenog ili prostog porekla, gospodar ili rob, veliki mislilac ili dete. Da su svi ljudi božja deca. I da je ta očinska ljubav beskrajna. Da pred bogom nijedan čovek nije bez greha, ali će se on smilovati nad ljudskim gresima. Da nije važna pravičnost već milost.

Znaš šta je milost: velika ljubav božja koja daruje i oprašta. Znaš i da prema drugim ljudima treba biti onakav kakav će, nadajmo se, i bog biti prema nama. Stoga je Isus učio: „Ljubite neprijatelje svoje, blagosiljajte one koji vas kunu, činite dobro koji na vas mrze, molite se Bogu za one koji vas gone; ako te ko udari po desnomo tvom obrazu, obrni mu i drugi; i koji hoće da se sudi s tobom i košulju tvoju da uzme, podaj mu i haljinu; koji ište u tebe, podaj mu; i koji hoće da mu uzajmiš, ne odreci mu.“

Znaš i da je Isus neko kratko vreme hodio zemljom, propovedao, učio, lečio bolesne i tešio sirote. Potom su ga optužili da je nameran da se proglasi za jevrejskog kralja. Rimski sudija Pontije Pilat presudio je da ga kao buntovnika razapnu na krstu. Ta užasna kazna primenjivala se samo nad robovima, pljačkašima i ratnim zarobljenicima. Smatrana je najgorom sramotom. Ali je Isus učio da i najveći bol na svetu ima nekog smisla, da su prosjaci, uplakani, progonjeni i napaćeni blaženi u svojoj nesreći. Tako je za prve hrišćane upravo bolno namučeni božji sin bio znamen samog učenja. Danas jedva možemo zamisliti šta to uopšte znači. Krst je predstavljao nešto još gore od vešala. A onda su ta sramna vešala postala znamenje novog učenja. Zamisli šta je neki rimski službenik ili vojnik, neki rimski učitelj sa grčkim obrazovanjem, ponosan na svoju mudrost, svoje govorničko umeće i svoje poznavanje filozofije, morao pomisliti kad bi čuo nekog od velikih propovednika poput apostola Pavla kako u Atini ili Rimu propoveda Hristovo učenje. Apostol je propovedao onako kako i danas piše u njegovoj prvoj poslanici Korinćanima, u 13. glavi.

„Pa ću vam još bolji put pokazati: Ako jezike čovečije i anđelske govorim a ljubavi nemam, onda sam kao zvono koje zvoni, ili praporac koji zveči. I ako imam proroštvo i znam sve tajne i sva znanja, i ako imam svu vjeru da i gore premeštam, a ljubavi nemam, ništa sam. I ako razdam sve imanje svoje, i ako predam tijelo svoje da se sažeže, a ljubavi nemam, ništa mi ne pomaže. Ljubav dugo trpi, milokrvna je; ljubav ne zavidi; ljubav se ne veliča, ne nadi-ma se, ne čini što ne valja, ne traži svoje, ne srdi se, ne misli o zlu, ne raduje se nepravdi, a raduje se istini. Sve snosi, sve vjeruje, svemu se nada, sve trpi. Ljubav nikad ne prestaje.“

Dok je Pavle ovako propovedao, ugledni Rimljani, koji su veoma držali do svog prava i zakona, verovatno su vrteli glavom. Ali su zato siromašni i namučeni prvi osetili da je ovim na svet stiglo nešto sasvim novo: velika ob-

znana božje milosti koja je više od prava, a zove se dobra vest, na grčkom *euangelion*, dakle evangelijum ili jevanđelje. Ta dobra ili radosna vest o milosti boga oca, jednog jedinog i nevidljivog, a koju su najpre proneli Jevreji među kojima je Hrist živeo i propovedao, ta dobra vest se brzo proširila po čitavom Rimskom carstvu.

Tu su se rimski službenici već zamislili. Kao što znaš, oni se inače nisu mešali u verske stvari. Ali ovo je bilo nešto sasvim novo. Hrišćani, koji su verovali u jednog jedinog boga, odbijali su da pred slike careva posipaju tamjan, što je bilo uobičajeno od nastanka Rimskog carstva. I rimski su carevi, poput egipatskih i kineskih, vavilonskih i persijskih vladara, tražili da ih poštuju koliko i bogove. U čitavoj zemlji je bilo statua careva pred koje su odani podanici ponekad posipali zrnca tamjana kao znak spremnosti na žrtvovanje. Međutim, hrišćani to nisu činili. Zato su vlasti naumile da ih na to primoraju.

Nekih tridesetak godina posle Hristovog razapinjanja na krstu (dakle, negde 60. godine nove ere) Rimskim carstvom je vladao surovi car po imenu Neron. I danas se s jezum govori o njemu kao najstrašnijem zlotvoru. Najžasnije je bilo zapravo to što Neron nije bio velikan koji je s vremenom postajao sve osioniji i bezobzirniji, već je bio prosto mekušac, sujetan, nepoverljiv i lenj, čovek bez ikakve pristojnosti i čvrstine, koji je sam sastavljao pesme i pevao ih, koji je jeo – ili bolje rečeno proždirao – najprobranije stvari. Imao je opušteno, ali ne i ružno lice, a oko usana mu je lebdeo zloban i surov osmeh. Pogubio je sopstvenu majku, ženu i učitelja. Bio je prava kukavica i stoga neprestano živeo u strahu da bi i njega neko mogao ubiti.

Za njegove vlasti u Rimu je jednom prilikom izbio veliki požar koji je daniima i noćima gutao kuće i čitave gradske četvrti. Stotine hiljada ljudi ostalo je bez krova nad glavom jer je Rim već u to doba bio velegrad sa više od milion stanovnika. A šta je za to vreme radio Neron?

Stajao je na balkonu svoje raskošne palate, svirao liru i pevao pesmu o požaru u Troji, koju beše sam napisao. Činilo mu se da se to sasvim uklapa u dati trenutak. To je u potpunosti razgnevilo narod koji ga dotle nije baš mnogo mrzeo. On je, naime, često priređivao zabave za narod, a surov je bio samo prema svom bližem okruženju, prijateljima i poznanicima. A onda je krenuo glas o tome da je Neron sam zapalio Rim. Da li je to tako, ne zna se ni danas. U svakom slučaju, Neron je saznao da mu pripisuju krivicu za izbijanje požara, pa je grozničavo tražio žrtvenog jarca. I pronašao ga u hrišćanima. Hrišćani su često govorili da ovaj svet mora propasti kako bi nastao neki bolji i pravedniji. Tebi je, naravno, jasno šta se time misli. No, pošto ljudi i inače tek površno slušaju jedni druge, Rimom se ubrzo proneo glas da hrišćani priželjkuju propast sveta jer mrze ljude. Nije li to čudno?

Hrišćani su se okupljali u ovakvim podzemnim grobnicama (katakombama). U prednjem planu vide se udubljenja s desne strane koja predstavljaju grobove. Zidna slika levo prikazuje tri čoveka u peći ognjenoj.

Neron je tad naredio da se svi hrišćani pohapse, ma gde se zatekli, i surovo pogube. Ne samo da je na njih huškao divlje zveri u Koloseumu, već ih je u svom privatnom vrtu prilikom jedne svečane večere palio kao žive baklje. Hrišćani su, međutim, u ovom progonu i u svakom sledećem s nečuvenom hrabrošću podnosili sve muke. Bili su ponosni na ovo svedočanstvo snage svoje nove vere. Bili su svedoci i mučenici. Te su mučenike docnije proglasili prvim svecima. Hrišćani hodočasnici su obilazili njihove grobove i tamo se molili. A pošto se nisu mogli okupljati po danu i javno, skupljali su se tajno, u grobnicama. To su bili podzemni prolazi i odaje ispred gradskih zidina, postrance od puteva. Zidovi grobnica bili su oslikani jednostavnim biblijskim prizorima. Ove slike su podsećale hrišćane na božju moć i večni život prikazujući proroka Danila u jami lavovskoj, tri čoveka u peći ognjenoj ili Mojsija koji cedi vodu iz stene.

U tim podzemnim prolazima hrišćani su se okupljali pod okriljem noći i razgovarali o Hristovom učenju, delili pričest i hrabрили jedni druge kad bi im zapretio novi progon. I uprkos progonima, u narednom veku je u čitavom

carstvu bilo mnogo više onih koji su verovali u radosnu vest i u to ime bili spremni da podnesu svu bol koju je podneo i Hrist.

Strogoću rimske države u to doba nisu bili prinuđeni da podnose samo hrišćani, jer ni Jevrejima nije bilo ništa bolje. Nekoliko godina posle Neronove smrti, u Jerusalimu se podigao ustanak protiv Rimljana. Jevreji su zaželeli da se napokon oslobode ropstva. Borili su se nepojamnom žestinom i hrabrošću protiv legija koje su bile prinuđene da svaki pojedinačni jevrejski grad dugo opsedaju i napadaju pre nego što ga konačno osvoje. Sin tadašnjeg rimskog kralja Vespazijana, Tit, držao je Jerusalim dve godine pod opsadom, sve dok u gradu nije nestalo hrane. Bilo je to 70. godine n. e. Tit je, izgleda, naredio da se poštedi jednobožačko svetilište, ali su vojnici ipak opljačkali i zapalili hram. Svetinje su poneli sa sobom i pokazali ih u slavljeničkoj povorci kroz Rim, što se i danas može videti na slavluku koju je Tit tada podigao u Rimu. Jerusalim je bio razoren, a Jevreje je razneo vetar na sve strane sveta. Oni su se i pre toga nastanjivali u raznim gradovima s kojima su trgovali, a otkako su izgubili domovinu, u Aleksandriji, Rimu i drugim gradovima u tuđini okupljali su se u molitvenim školama, ismevani i proklinjani što se i među paganima drže svojih običaja, čitaju Bibliju i iščekuju Mesiju da ih spase.

Kako se živelo u Carstvu i na njegovim granicama

Oni koji nisu bili ni hrišćani ni Jevreji niti carevi bliski rođaci mogli su u tadašnjem Rimskom carstvu mirno i prijatno proživeti svoj vek. Ljudi su izvrsnim rimskim drumovima putovali od Španije do Eufрата, od Dunava do Nila. Rimska državna pošta kojom su se prenosile novosti redovno je stizala do tačno utvrđenih mesta na granicama carstva. U velikim gradovima, Rimu ili Aleksandriji, bilo je svakojakog luksuza ugodnog života. U samom Rimu postojale su čitave gradske četvrti sa visokim i traljavo napravljenim višespratnicama u kojima su stanove unajmljivali isključivo siromasi. Privatne rimske kuće i vile su, pak, bile opremljene najlepšim grčkim umetničkim predmetima i raskošnim nameštajem, okružene ljupkim vrtovima sa fontanama za rashlađivanje. Zimi su se prostorije grejale nekom vrstom centralnog grejanja: zagrejani vazduh je ispod podova strujao kroz šuplje cigle. Svaki bogati Rimljanin imao je nekoliko letnjikovaca u kojima je služilo mnoštvo robova, i to najčešće na moru, sa lepim bibliotekama u kojima su se mogla naći dela najboljih grčkih i latinskih pesnika. Bogataške vile imale su i sop-

stvena sportska igrališta i vinske podrumne pune najboljeg pića. Kad bi im kod kuće bilo dosadno, Rimljani su odlazili na trg, u sud ili na kupalište. Kupališta su se zvala terme. Bila su ogromna, velelepna i raskošna, a voda se u njih dopremala cevovodima iz dalekih planina. Imala su hale za toplu i hladnu kupku, parna kupatila i sale za sportske vežbe. Za ostatke ovakvih ogromnih kupatila, sačuvanih do dana današnjeg, mogao bi pomisliti da pripadaju kakvim basnoslovnim kraljevskim palatama, ukrašenim čudesnim svodovima, šarenim mermernim stubovima i bazenima od skupocenog kamena.

Letnjikovac jednog bogatog Rimljanina, svetla i prozračna mermerna građevina u kojoj se veoma lepo živelo.

Još su veća i upečatljivija bila pozorišta. Najveće pozorište u Rimu, zvano Koloseum, pružalo je mesta za otprilike 50.000 gledalaca. Ni na današnjim velegradskim stadionima nema mnogo više mesta. U Koloseumu su se uglavnom odvijale gladijatorske borbe i borbe sa životinjama. U njima su, kao što znaš, umirali i hrišćani. Prostor za gledaoce iznad same pozornice izgledao je kao ogroman ovalni levak – kose tribine su se redale kružno uvis. Kakav je to huk morao biti kad bi se ovde okupilo 50.000 ljudi! U glavnoj loži u donjem delu sedeo je car pod ukrašenom ceradom koja ga je štitila od sunčeve svetlosti. Igra je počinjala kad car baci maramu u borilište – arenu. Onda bi izlazili gladijatori, prilazili dvorskoj loži i uzvikivali: „Zdravo, care, pozdravljaju te oni koji će umerti.“

Nemoj misliti da car nije imao drugog posla do da sedi u Koloseumu, niti da su svi carevi bili rasipni i raspomamljeni kao Neron. Upravo suprotno. Bili su duboko posvećeni očuvanju mira u carstvu. Jer su sa one strane dalekih granica posvuda vrebala divlja, ratoborna plemena koja su samo čekala priliku da upadnu u bogate rimske provincije i opljačkaju ih. Na severu, s druge strane Dunava i Rajne, živeli su Germani, koji su Rimljanima zadavali naročite muke. Još se Cezar sukobljavao s njima u svom pohodu na Francusku. Bili

su to visoki, snažni ljudi koji su Rimljanima već samom svojom stamenom pojavom ulivali strah. A njihova zemlja, današnja Nemačka, bila je obrasla gustom šumom i krila mračne močvare u kojima su se rimske legije lako gubile. A povrh svega, sami Germani nisu bili navikli da žive u lepim vilama sa centralnim grejanjem. Bili su seljaci, kao nekad Rimljani. Živeli su u raštrkanim brvnarama.

Rimljani koji su u raznim izveštajima na latinskom pisali o Germanima isticali su izuzetnu jednostavnost njihovog načina života, njihove skromne i stroge običaje, uživanje u borbi i vernost plemenskom poglavaru. Sve su to rimski pisci svojim sugrađanima navodili kao uzor, želeći da im predstave razliku između tog jednostavnog, neiskvarenog i prirodnog života u beskrajnim šumskim prostranstvima i prefinjenih navika razmaženih Rimljana.

Germani su zaista bili opasni ratnici. Rimljani su to iskusili još za vreme Oktavijana Avgusta. Tada je vođa germanskog herulskog plemena bio izvesni Arminije. Pošto beše odrastao u Rimu, on je dobro poznavao rimske ratne običaje. Tako mu je pošlo za rukom da napadne rimsku vojsku dok je prolazila kroz Teutoburšku šumu i potpuno je porazi. Od tog doba Rimljani se više nisu

Jedna nemačka kula stražara u šumovitom graničnom pojasu. Bilo je mnogo ovakvih položaja na osami sa kojih se štitilo carstvo.

usuđivali da prodru dublje u Nemačku, a zaštititi granica od upada Germana posvećivali su znatnu pažnju. Zato su još u prvom veku nove ere napravili limes (kao što je to učinio i kineski car Kin Šin Huangdi), zaštitni granični nasip od Rajne do Dunava, palisadu od šipova sa kulama stražarama, okruženu jarkom. Time su se štitili od upada nomadskih germanskih plemena. Upravo je to za Rimljane bilo nešto najuzbudljivije: Germani, naime, nisu mirno sedeli na svojim imanjima i obrađivali zemlju, već su neprestano menjali njive i terene za lov. Stavljali bi žene i decu na volovske zaprege i odlazili u potragu za novim staništima.

Zato su Rimljani neprestano morali da postavljaju trupe na granice i tako nadziru carstvo. Na Rajni i Dunavu gomilale su čete iz svih rimskih provincija. U blizini Beča logorovale su egipatske, koje su tu na Dunavu podigle svetilište posvećeno egipatskoj boginji Izidi. Odatle se razvio današnji austrijski grad Ips, u čijem je nazivu nastavilo da živi Izidino ime. Granične čete su se i inače molile svim mogućim bogovima. Persijskom bogu sunca Mitri, a zatim i onom jedinom, nevidljivom hrišćanskom bogu. Život u tim udaljenim graničnim utvrđenjima nije se mnogo razlikovao od onog u Rimu. I u današnjem Kelnu, Triru, Augzburgu i Regenzburgu u Nemačkoj, Salcbrugu i Beču u Austriji, Arlu u Francuskoj, Batu u Engleskoj bilo je pozorišta i termi, vila za državne službenike i kasarni za vojnike. Stariji vojnici su uglavnom kupovali imanja u blizini mesta u kojem su boravili, ženili se devojkama iz tog kraja i naseljavali se oko logora. Tako se i stanovništvo rimskih provincija postepeno navikavalo na rimski način života. Međutim, narodi sa one strane Dunava i Rajne bivali su sve nemirniji. Rimski carevi su u neko doba već provodili više vremena u graničnim logorima nego u svojim palatama u Rimu. Među carevima je bilo divnih ljudi, poput Trajana, koji je živio oko 100. godine nove ere. O njegovoj pravičnosti i blagosti ljudi su dugo ispredali priče.

Trajanove čete su prelazile preko Dunava u današnju Mađarsku i Rumuniju, namerne da i zemlje sa one strane reke pripoje rimskim provincijama kako bi lakše štitili Rimsko carstvo. Ta se oblast tada zvala Dakija, a ime Rumunija dobila je tek pošto su je Rimljani osvojili i stanovništvu nametnuli latinski jezik. Trajan nije nikada vodio osvajačke pohode. Poznato je da je sam Rim ukrašavao prekrasnim trgovima. Ljudi su morali da odnose čitava brda kako bi se napravio prostor za trgove; na njima je potom jedan grčki neimar gradio hramove i radnje, sudnice, arkade i spomenike. U Rimu se i danas mogu videti ostaci ovih građevina.

I carevi posle Trajana vodili su računa o svom carstvu i štitili mu granice. Po tome se naročito isticao car Marko Aurelije, koji je vladao od 161. do 180. godine. On je neprestano obilazio logore na Dunavu, Karnuntum i Vindobonu, kako se nekada zvao grad Beč. Marko Aurelije pri tom uopšte nije voleo

rat. Kao blag i smiren čovek najviše je voleo da čita i piše i bio pravi filozof. Ostao nam je sačuvan dnevnik koji je uglavnom vodio tokom ratnih pohoda. U njemu je pisao gotovo isključivo o samosavladavanju i trpljenju, podnošenju patnje i bola i nenametljivom herojstvu umnih ljudi. To su misli kakve bi se i Budi dopale.

Ali Marko Aurelije nije mogao da se jednostavno povuče u šumu i prepušti razmišljanju. Morao je da se negde oko današnjeg Beča suprotstavi germanskim plemenima koja su silovito napredovala. Priča se da su Rimljani povelili lavove kako bi ih sa one strane Dunava napujdali na neprijatelja. Kako Germani još nikada dotad ne behu videli lavove, nisu ih se ni uplašili. Jednostavno su pobili te „velike pse“. Marko Aurelije je preminuo tokom borbi u Vindoboni. Bilo je to 180. godine n. e.

Naredni carevi su se sve duže zadržavali na granicama i sve kraće u Rimu. Bili su to pravi vojnici, koje su trupe birale a ponekad i svrgavale, pa čak i ubijale. Mnogi od tih careva uopšte nisu bili Rimljani već stranci. U legijama je u to vreme i inače već bilo zanemarljivo malo Rimljana. Italijanskih seljaka koji su ranije oružjem osvajali svet gotovo da više i nije bilo. Od seoskih imanja nastajali su ogromni bogataški posedi na kojima su radili robovi stranci. I vojska je bila sastavljena od stranaca. Već smo spomenuli Egipćane na Dunavu. Mnogi vojnici su bili Germani, za koje se zna da su bili dobri borci. Te strane trupe na istoku i zapadu ogromnog carstva, na granicama sa Germanijom i sa Persijom, u Španiji, Britaniji, u Severnoj Africi, Egiptu, Maloj Aziji i Rumuniji, birale su svoje omiljene vojskovođe za careve, a ovi su se potom međusobno borili za prevlast i ubijali kao u doba Marija i Sule. Užasna pometnja i užasna beda nastala je negde oko 200. godine n. e. U Rimskom carstvu su ostali samo robovi i čete sastavljene od samih stranaca koji se međusobno nisu ni razumeli. Seljaci u provincijama više nisu mogli da plaćaju porez, pa su se bunili protiv svojih gospodara. U doba ovakve stravične bede, dok su zemlju dodatno pustošile pohare, zaraze i pljačkaške družine, mnogi ljudi su pronalazili utehu u jevanđelju, hrišćanskom učenju. Sve se više slobodnih građana i seljaka priklanjalo hrišćanstvu, odbijajući da se žrtvuje za cara.

Kad su u Rimskom carstvu beda i siromaštvo bili na vrhuncu, za vlast u zemlji izborio se čovek sirotinjskog porekla, car Dioklecijan. Na vlast je došao 284. godine n. e. Pokušao je da obnovi već sasvim raspadnutu državu. Zbog sveopšte gladi koja je zavládala carstvom sam je određivao cene životnih namirnica. Shvatio je da se ogromnom državom više ne može upravljati s jednog mesta. Zato je četiri grada u državi proglasio prestonicama i u njima postavio na vlast svoja četiri zamenika. Da bi carstvu povratio ugled i strahopoštovanje, uveo je strogi dvorski ceremonijal i nametnuo dvorjanima i državnim službenicima raskošne, skupocene ukrašene odore. Naravno, vodio je

računa i o tome da mu se prinose žrtve, pa je zato naredio poslednji i najstrašniji progon hrišćana u čitavoj zemlji. Posle više od dvadeset godina vladavine, Dioklecijan se odrekao carstva. Umoran i bolestan, povukao se u svoju palatu u Dalmaciji. Tamo je shvatio uzaludnost svoje borbe protiv hrišćana.

Njegov naslednik na vlasti, car Konstantin, odustao je od borbe. Priča se da je pre bitke protiv jednog od bivših Dioklecijanovih zamenika, Maksentija, u snu video krst i začuo reči: „Pod ovim znamenjem ćeš pobediti.“ Pošto je pobedio, izdao je 313. godine zapovest o zabrani proganjanja hrišćana. On sam je, doduše, još dugo ostao paganin, a krstio se tek neposredno pred smrt. Konstantin nije vladao carstvom iz Rima. U njegovo doba je carstvu najveća opasnost pretila sa istoka, i to od Persijanaca koji u međuvremenu ponovo behu ojačali. Zato je car za svoje sedište izabrao staru grčku koloniju Vizantiju na Crnom moru. Ona se dugo po njemu zvala Konstantinopolj, potom Carigrad, a danas Istanbul.

Ubrzo potom, od 395. godine n. e., u Rimskom carstvu više nisu postojale samo dve prestonice već i dve države: Zapadno rimsko carstvo, u kojem se govorio latinski, sa Italijom, Galijom, Britanijom, Španijom, severnom Afrikom, i Istočno rimsko carstvo, u kojem se govorio grčki, sa Egiptom, Palestinom, Malom Azijom, Grčkom i Makedonijom. U obe države je od 380. godine hrišćanstvo bilo državna religija. To znači da su episkopi i arhiepiskopi bili visoki dostojanstvenici koji su imali veliki uticaj u državi. Hrišćani se više nisu skupljali po podzemnim odajama, već u raskošnim crkvama, ukrašenim stubovima, a krst, znamen spasenja od muka, pronosile su legije kao svoj ratni znamen.

Oluja

Jesi li video nekada kako se za vrelih letnjih dana navlači oluja? Ovo ume da bude veličanstven događaj, naročito u brdima. Čovek najpre ništa ne primećuje, ali po sopstvenom umoru oseća da nešto visi u vazduhu. A onda začuje grom. Sa svih strana. Ne može tačno da odredi odakle zvuk dolazi. Odjednom mu se učini da se planine približavaju. Nema ni daška vetra, ali se odnekud izdižu zgusnuti oblaci. Planine gotovo isparavaju sa vidika. Oblaci se gomilaju sa svih strana, ali se ne oseća nikakav vetar. Grmi sve češće. Najednom sve izgleda opasno i zastrašujuće. Čovek čeka i čeka. A onda se odjedanput digne oluja, što se na početku učini kao izbavljenje. Vetar kreće ka dolini. Sa svih strana seva i buči. Kiša dobuje krupnim, teškim kapima. Nevreme zahvata i uski klanac. Gromovi udaraju o stene i odbijaju se kao eho. Vetar

Počinja zvezdana noć

Možda ćeš se složiti sa mnom da je seoba naroda bila oluja, ali će ti sigurno biti čudna tvrdnja da je srednji vek bio zvezdana noć. A tako je stvarno i bilo. Možda si već čuo priče o „mračnom srednjem veku“. Ovim se ističe da je u to doba, po slomu Rimskog carstva, malo ljudi umelo da čita i piše, da nisu znali šta se u svetu događa, da su pričali o svakojakim bajkama i čudesima i uopšte bili veoma praznoverni. Da su im kuće bile tesne i mračne, a putevi i drumovi podignuti još u doba Rimljana – propali i zapušteni. Od rimskih gradova i logora behu preostale tek ruševine obrasle travom. Sve je to tačno. Drugačije nije moglo ni biti posle grozomornih ratnih pohoda u doba seobe naroda.

Ali to nije bilo sve. Nije to nipošto bila tamna, već zvezdana noć. Jer iznad svog tog mraka i sveopšte jezive nesigurnosti u kojoj su se ljudi, poput dece u mraku, bojali veštica i magova, đavola i zlih duhova, iznad svega toga svetlelo je zvezdano nebo nove vere i pokazivalo im put. Kao što se čovek ne može lako izgubiti u šumi ako vidi zvezde, Velikog medveda ili Severnjaču, tako ni ljudi toga doba nisu mogli sasvim zalutati, ma koliko posrtali u tami. U jednu stvar su bili sigurni: da je ljudska duša božanska, da su pred bogom svi isti, prosjaci i kraljevi, i da stoga ne sme biti robova s kojima se postupa kao sa stvarima. Da jedan jedini nevidljivi bog, koji je stvorio svet i svojom milošću ljudima pruža iskupljenje, želi da budemo dobri. Nemoj misliti da je tada bilo samo dobrih ljudi. I u Italiji i u germanskim oblastima bilo je mnogo strahovito surovih, divljih, neotesanih i bezosećajnih ratnika, koji su postupali pritvorno, bezobzirno i krvoločno. Ali su to činili s većom grižom savesti nego u doba Rimljana. Znali su da su zli. Pribojavali su se božje osvete.

Visoko iznad vreve istočnorimskog grada svetac sa stuba ispaštao je godinama.

Mnogi ljudi su želeli da žive potpuno prema božjoj volji. Nisu hteli da ostanu među svetinom u gradskom metežu, gde se čovek lako izloži opasnosti da učini nešto neprilično. Poput indijskih isposnika, i ovi su ljudi odlazili u pustinju gde su se molili i ispaštali. To su bili monasi. Pojavili su se najpre na istoku, u Egiptu i Palestini. Za mnoge od njih najvažnije je bilo ispaštanje grehova. Ovo su učenje delimično preuzeli i od Indijaca, koji su, kao što se sećaš, sebe izlagali posebnim mučenjima. Bilo je i takvih koji bi se popeli na kakav visoki stub usred grada i tamo gotovo nepomično provodili život, neprestano misleći na ljudsku grešnost. Ono malo hrane koliko im je trebalo izvlačili bi korpom na vrh stuba. Tako su sedeli, posmatrali odozgo gungulu na ulicama i nadali se da će se približiti bogu. Ljudi su ih prozvali svecima sa stuba.

A na zapadu, u Italiji, živio je svetac, monah nalik na Budu, koji u svom osamljenom isposničkom životu nije pronalazio unutrašnje umirenje. Zvao se Benedikt, blagosloveni. Smatrao je da samo ispaštanje ne odgovara Hristovom učenju. Nije dovoljno da sam čovek postane dobar, već i da čini dobra. Da bi mogao učiniti dobro drugima, ne treba da sedi na stubu, već mora da radi. I zato je njegova parola glasila: moli se i radi. Sa nekoliko monaha istomišljenika osnovao je udruženje koje je bilo spremno da živi u skladu s tom mišlju. Bio je to prvi monaški red, nazvan po svom osnivaču benediktinski. Manastiri su bili monaški dom. Ko je hteo da uđe u manastir i kao član monaškog reda u njemu zavek ostane, morao je da se zarekne na tri stvari: 1. da sam neće ništa posedovati, 2. da se neće ženiti, 3. da će uvek i u svemu bezuslovno slušati opata, manastirskog vrhovnika.

Pošto se u manastiru zamonaši, čovek je morao ne samo da se moli, premda su se molitve veoma ozbiljno shvatale, a mise slušale nekoliko puta dnevno, već i da čini dobra. Zato je morao da ponešto zna i ume. I tako su se benediktinci, jedini u tadašnjem svetu, posvećivali otkrićima i učenjima antičke starine. Skupljali su svitke starih knjiga, gde god bi ih pronašli, proučavali ih, prepisivali i slali dalje. Dugogodišnjim radom su debele tomove pergamenata punili prelepo iscrtanim jasnim, izuvijanim slovima. Prepisivali su ne samo Bibliju i životopise svetaca, već i stare latinske i grčke pesme. Da se monasi nisu toliko trudili, jedva da bismo danas znali za koju od njih. A najviše su pažnje posvećivali starim knjigama o prirodoslovlju i poljoprivredi i prepisivali ih što su mogli vernije. Ne računajući Bibliju, to im je bilo najvažnije: da dobro obrađuju zemlju kako bi žita i hleba imali dovoljno ne samo za sebe već i za siromahe. U opustošenim krajevima u to doba jedva da je uopšte bilo gostionica. Putnici su zato morali noćiti u manastirima. Tamo je vladao mir, marljivost i smernost. Monasi su, povrh toga, podučavali decu iz okoline manastira; učili su ih da čitaju i pišu, da govore latinski i razumeju Bibliju. Zato su tada u čitavom okruženju manastiri bili jedino mesto u kojem

se nudilo obrazovanje i vaspitanje, gde je još trajalo sećanje na umne misli Grka i Rimljana.

Monasi su pisali i podučavali, radili u šumi, na polju i u bašti.

Ovakvih manastira nije bilo samo u Italiji. Naprotiv, monasima je bilo naročito važno da grade manastire u divljim i dalekim zemljama, kako bi i tamo propovedali jevanđelje, podučavali narod i krčili neprohodne šume. Zato su manastiri u velikom broju nicali u Irskoj i Engleskoj. Ove ostrvske zemlje nije u toj meri zahvatila oluja seobe naroda. Delimično su ih naselila germanska plemena po imenu Angli i Saksi, koja su veoma rano prihvatila hrišćanstvo.

Propovedajući i podučavajući narod, monasi su iz Irske i Engleske stizali i do galskih i germanskih prostora. Germani nisu još svi bili hrišćani, ali je, što se vidi i po imenu hrišćanskog korena, te vere bio barem njihov najmoćniji vođa, Hlodoveh (Klovis, Klodovik) iz porodice Merovinga. Bio je kralj fra-načkog plemena, a svojom hrabrošću i lukavstvom, ubijanjem i prevarama, u kratkom roku pokorio je pola Nemačke i dobar deo današnje Francuske. Ona i danas nosi ime prema Francima, plemenu kralja Hlodoveha.

Hlodoveh i njegov narod su se krstili 496. godine, verovatno zato što je kralj verovao da je hrišćanski bog moćni demon koji će mu pomoći da pobeđuje u ratovima. Bogoboljažljiv nije bio ni na koji način. Zato je za monahe u njegovoj zemlji i u germanskim krajevima uopšte bilo još dosta posla. I oni su se toga prihvatili. Osnivali su manastire i Franke i Alemane učili vinogradarstvu i voćarstvu, pokazivali divljim ratnicima da ima još mnogo stvari na svetu koje se ne tiču telesne snage i hrabrosti u boju. Monasi su u mnogo slučajeva postajali dvorski savetnici hrišćanskih franačkih kraljeva Merovinga. Pošto su najbolje čitali i pisali, sastavljali su zakone i umesto kralja obavljali čitavu prepisku: pisali su pisma drugim kraljevima, uspostavljali vezu sa papom u Rimu i u svojim jednostavnim i neupadljivim mantijama bili pravi vladaoci još sasvim neuređenog Franačkog carstva.

Drugi monasi iz Irske i Engleske su se čak odvažili da krenu još dublje u divljinu gustih šuma severne Nemačke i današnje Holandije, gde stanovništvo nije još imalo ni hrišćanska imena. Ovde je bilo opasno propovedanje jevanđelja, jer su tamošnji seljaci i ratnici snažno držali do vere svojih otaca. Molili su se Votanu, bogu oluje, kojem nisu podizali hramove, već su to činili na otvorenom, često pod nekim starim drvećem koje su smatrali svetim. Ispod jednog takvog svetog drveta zadesio se jednom prilikom hrišćanski monah i sveštenik Bonifacije nameran da Germanima sa severa propoveda o svojoj veri. Hteo je da im pokaže kako je Votan tek izmišljena figura iz bajke, pa je uzeo sekiru i krenuo da sopstvenom rukom seče sveto stablo. Svi koji su stajali unaokolo očekivali su da ga na licu mesta ubije grom s neba. Međutim, drvo se jednostavno prelomilo i ništa se nije desilo. Tako su mnogi izgubili veru u moć Votana i ostalih bogova, pa su tražili da ih Bonifacije krsti. Drugi su bili kivni na njega, pa su ga 754. godine ubili.

U svakom slučaju, paganskom dobu u Nemačkoj beše došao kraj. Nije prošlo mnogo a već su gotovo svi odlazili u drvene crkve izgrađene u blizini manastira i posle službe božje od monaha tražili savet kako da leče bolesnu stoku ili zaštite jabukovo drvo od gusenica. Monahe su obilazili i državni moćnici. Upravo su najnasilniji i najgrublji među njima voleli da monasima poklanjaju velika imanja, verujući da će se tako dodvoriti bogu. Manastiri su se tako bogatili i širili, ali su sami monasi ostajali siromasi, u svojim skromnim, tesnim ćelijama, jednako se moleći i radeći onako kako im je zapovedio sveti Benedikt.

kralja Kanute). Bilo je to 1066. godine, što i danas pamti skoro svaki Englez, jer je to bio poslednji put da je na englesko tle stupila neprijateljska vojska.

Kad su Normani isplovljavali na more, pored svakog veslača stajao je njegov štit pošto je uvek morao biti pripravan za boj.

Viljemovi službenici sačinili su tačan popis svih sela i imanja, od kojih je on potom mnoge razdelio svojim ratnicima. Zato su engleski velikodostojnici zapravo po poreklu Normani, a pošto su Normani iz Normandije govorili francuski, to je i danas engleski jezik mešavina starih germanskih i romanskih reči.

Viteški vitezovi

Sigurno si već čuo za stare vitezove iz viteškog doba. Možda si i čitao neke knjige u kojima se spominju oklopi i verne viteške sluge, šlemovi s peruškama i konji vrani, šareni grbovi i utvrđenja, dvoboji i viteške igre dama u čast, pustolovine i ostavljene gospođice, trubaduri i konjanički pohodi u Svetu zemlju. A svega toga je zaista nekad i bilo. Čitav taj romantični sjaj nije nikakva izmišljotina. Zaista je svet nekad bio šareno i uzbudljivo mesto, a ljudi su se radovali što učestvuju u toj čudnoj i velikoj viteškoj igri koja je umela da bude i veoma ozbiljna.

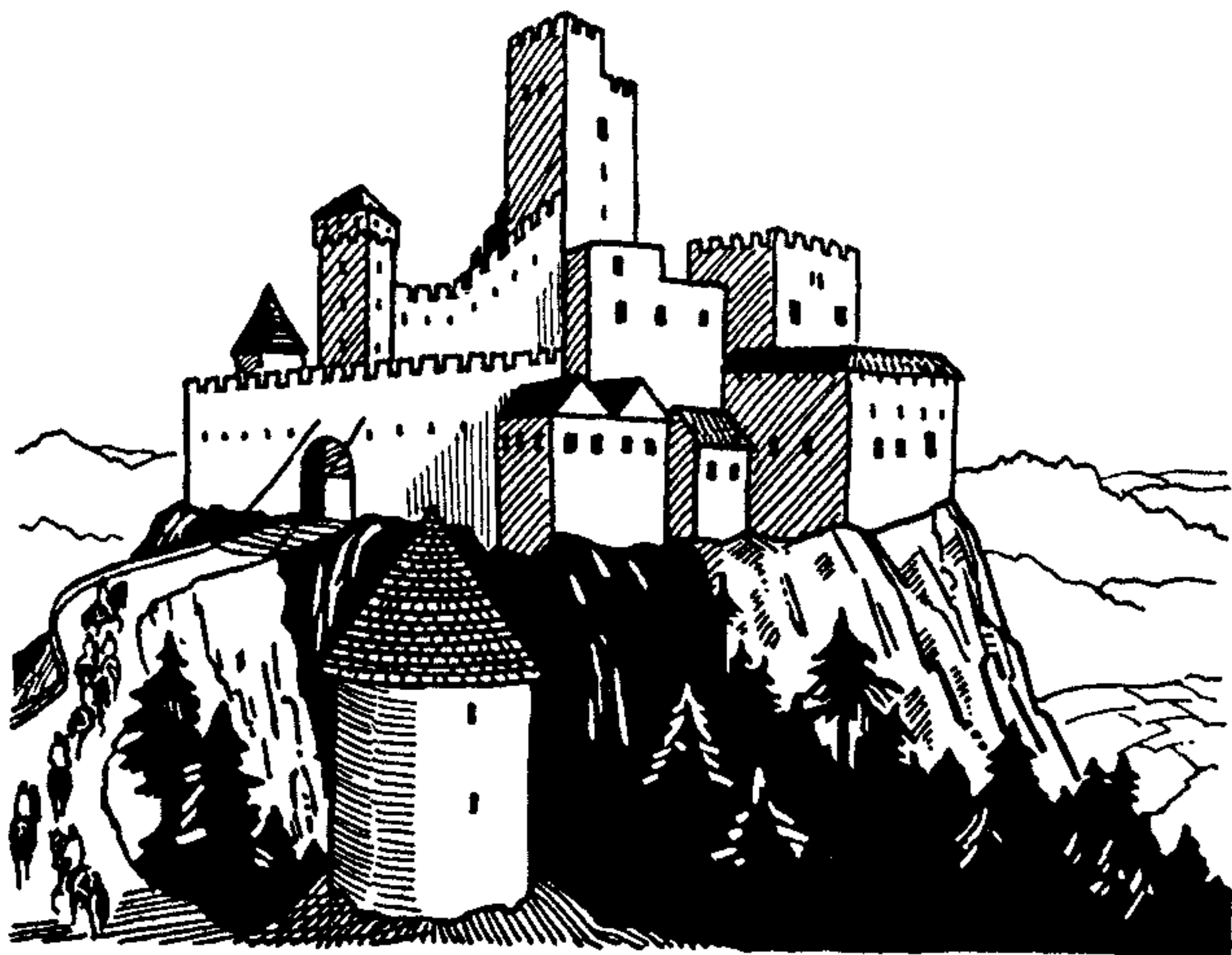
Kad su to svetom hodili vitezovi i kako je to stvarno bilo?

Vitezovi su zapravo konjanici, što je s početka bilo njihovo glavno obeležje. Ko je mogao da priušti sebi lepog konja i da na njemu pođe u boj, bio je vitez. Ko to nije mogao, morao je ići pešice i nije bio vitez. Uglednici kojima je kralj delio zemlju bili su, dakle, vitezovi. Seljaci kmetovi morali su da im isporučuju ovas za ishranu konja. Premda, inače, nisu bili mnogo moćni, dovoljno bogati da mogu da čuvaju i gaje kakvog lepog konja, bili su i službenici

uglednika, njihovi upravnici imanja, kojima su kneževi davali na korišćenje deo zemlje što su je sami dobili od kralja. Kad bi njihov gospodar dobio od kralja poziv za ratni pohod, oni su ga morali pratiti na konjima. Zato su i oni bili vitezovi. Samo seljaci i siromašne sluge nisu mogli bili vitezovi, pa su u rat odlazili kao pešadinci.

Sve to je počelo još u doba cara Hajnriha IV, dakle nešto posle 1000. godine, i nastavilo se tokom narednih vekova ne samo u Nemačkoj već i u Francuskoj.

Ovi konjanici ni izdaleka još nisu bili vitezovi kakve zamišljamo. Kneževi su tek počinjali da grade velika, čvrsta, ponosna utvrđenja kakva se i danas mogu videti u nekim planinskim oblastima. Utvrđenja u kojima su oni sami gospodarili. Dotle je teško iko mogao da im pride i zasmeta! Ova su se utvrđenja često podizala na nepristupačnim i ostrim stenama, do kojih se moglo uspeti samo s jedne strane, a i sa te strane bi do zamka vodila tek neka uska, jedva prohodna staza.

Viteška utvrđenja su se gotovo neosvojiva uzdizala na stenovitim utvrđenjima.

Ispred kapije zamka najčešće bi se prokopao rov, uglavnom ispunjen vodom. Preko tog kanala vodio je viseći most koji se u svakom trenu mogao

lancima podići. Na taj način se zamak zatvarao i u njega niko nije mogao ući, jer su se s druge strane kanala dizale debele i čvrste zidine sa kulama stražarama sa kojih su se odapinjale strele i otvorima iz kojih se na neprijatelja mogao sipati užareni pepeo. Zidine su se završavale nazupčenim vencem iza kojeg su se mogli skriveno pratiti pokreti neprijatelja. Iza ovih prvih debelih zidina, pre nego što bi se uopšte prišlo zamku, nekada se uzdizao drugi i treći pojas. Tek odatle se ulazilo u prostorije u kojima je obitavao vitez. Dvorana gde je u kaminu gorela vatra bila je predviđena za žene, koje nisu bile očvrsnule koliko i muškarci.

Život u zamku, naime, nije bio baš udoban. Kuhinja je bila čađava, crna prostorija, u kojoj se iznad pucketavog ognjišta peklo meso na ražnju. Pored prostorija za sluge i vitezove, bile su tu još dve odaje: kapela u kojoj je crkvenjak držao službu božju i pirg, velika kula, uglavnom u unutrašnjosti zamka, u kojoj su se obično čuvale zalihe namirnica i kuda su se vitezovi povlačili kad bi neprijatelj uspeo da savlada i kanal oko zidina i viseći most i tri pojasa zidina. On bi se onda našao pred tom visokom, masivnom kulom u kojoj su vitezovi obično uspevali da se odbrane dok im ne stigne pomoć.

Još nešto ne smemo zaboraviti: tamnicu. To je bila duboka, uska, mračna i hladna rupa u podrumu u koju je vitez bacao zarobljene neprijatelje da u njoj skapavaju dok neko za njih ne plati visoku otkupninu.

Možda si već nekad video neki sličan zamak. A ako budeš opet u prilici da vidiš ovako nešto, nemoj misliti samo na vitezove u zveckavim oklopi koji su nekada davno tu obitavali, već pogledaj na tren zidine i kule i pomisli na ljude koji su sve to zidali. Kule na oštrim stenama, zidine iznad klanca. Sve su to morali da naprave neslobodni seljaci, kmetovi, kako su se nazivali. Oni su tucali kamen i izvlačili ga na vrh stene, slagali kocke jednu na drugu, a kad bi im ponestalo snage, pomagale bi im žene i deca. Naime, vitez je mogao da im naredi bilo šta. U svakom slučaju, bilo je lepše biti vitez nego kmet.

Sinovi kmetova postajali bi kmetovi, a sinovi vitezova vitezovi. Nije bilo mnogo drugačije nego u staroj Indiji, gde je bilo brojnih odvojenih kasti.

Već u dobi od sedam godina vitezov sin odlazio je u tuđi zamak kako bi se upoznao sa tamošnjim načinom života. Postajao bi paž, čiji je zadatak bio da služi ženama, pridržava im šlep na haljini ili im naglas čita, pošto one uglavnom nisu umele da čitaju i pišu. Poneki paževi su učili da čitaju. Sa 14 godina paž je postajao štitonoša, pa više nije morao da sedi uz ognjište u zamku, već je smeo da ide na jahanje sa vitezovima, u lov i u rat. Nosio je vitezov štit i mač i u borbi mu dodavao koplje kad bi mu se prvo već raspalo. Morao je bezuslovno slušati svog gospodara i biti mu odan. Ako bi se pokazao odvažnim i pokornim, u 21. godini bi i sam postao vitez. To je bio veoma svečan čin: momak bi prethodno dugo postio i molio se u kapeli zamka. Dobio bi pričest od

sveštenika. Onda bi morao da klekne između dva svedoka, ali bez šlema, mača i štita, a njegov gospodar, koji ga je tada proizvodio u viteza, širom stranom mača bi ga dotakao po oba ramena i po potiljku, izgovarajući zakletvu:

*U slavu Boga i Marije
Nek posle ovog – drugog udarca nije.
Budi hrabar, častan i pravičan
Bolje vitez no slugi sličan.*

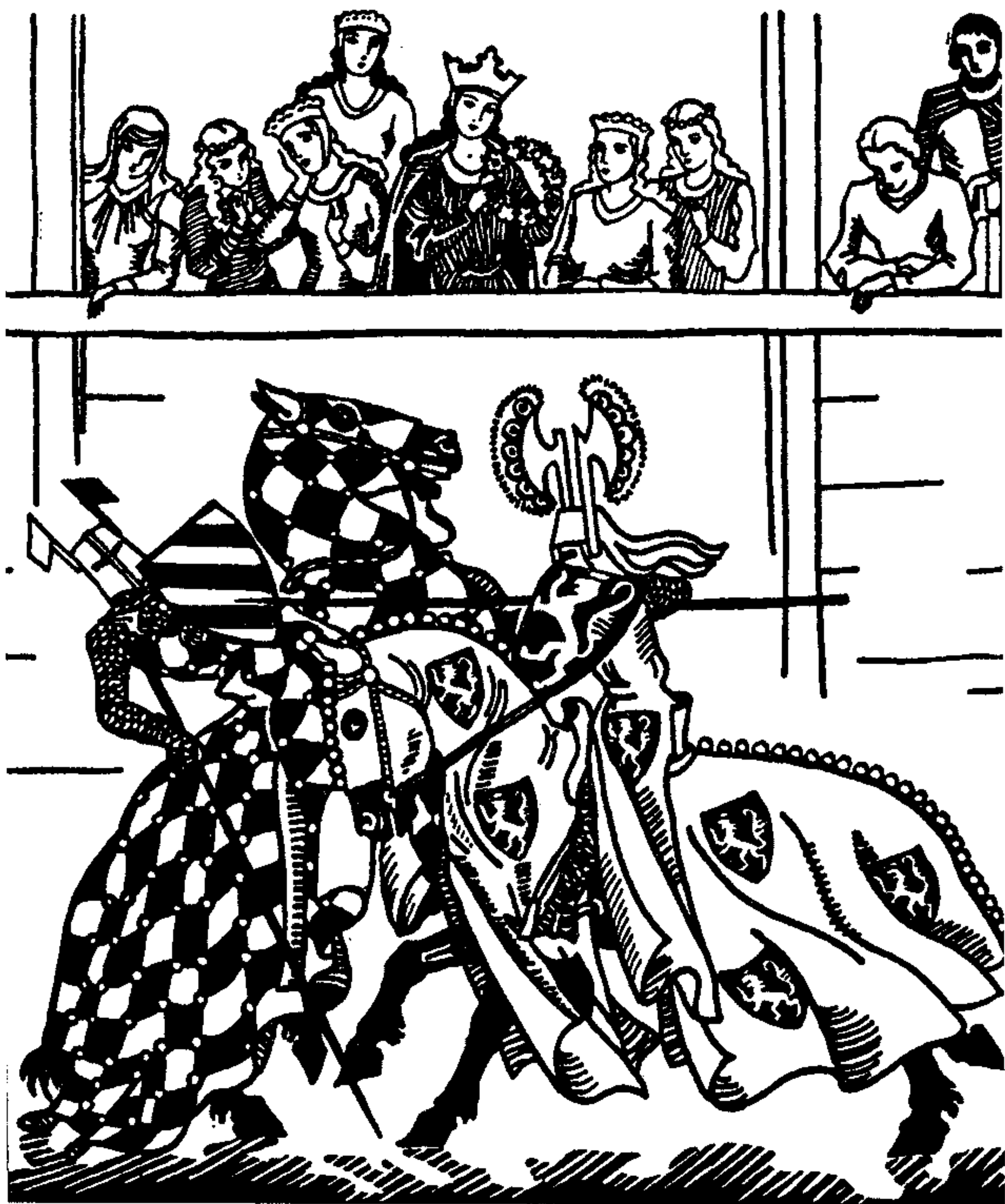
Tek tad bi smeo da ustane. Više nije bio paž, već vitez, koji ima pravo da i sam druge proizvodi u viteze, koji na štitu nosi svoj grb – lava, pantera ili neki cvet – i često bira neku mudru misao za svoj životni moto. Svečano bi mu predali mač i šlem, stavili mu zlatne mamuze i uručili štit. Vitez bi onda odjahao, noseći moćno koplje, šlem sa šarenom peruškom na vrhu i skerletni kaput preko oklopa, u pratnji svog paža. Nadalje je morao samostalno da dokazuje svoju vitešku čast.

Po ovom svečanom činu primećuješ da je vitez morao biti nešto više od običnog ratnika konjanika. Bio je nalik na člana nekakvog reda, nekakvog monaha. Dobar vitez nije bio samo hrabar vitez. Kao što je monah služio bogu molitvama i dobrim delima, tako je i dobar vitez služio bogu svojom snagom. Štitio je slabe i bespomoćne, žene, siromahe, udovice i siročad. Mač je izvlačio samo zarad dobrih dela i svakim svojim postupkom služio je bogu. Bio je bespogovorno odan svom gospodaru, feudalcu. Za njega je morao i u vodu i u vatru. Nije se ponašao ni surovo ni kukavički. U bici neprijatelja nikada nije napadao udružen, već se s njim tukao sam. Pobeđene protivnike nije ponižavao. I dan-danas se pridržavanje svih ovih pravila naziva viteštvom, prema životnim idealima vitezova.

Kad bi vitez zavoleo ženu, njoj u čast odlazio bi u boj i pokušavao da se izvuče i iz najvećih avantura i iskušenja kako bi zadobio naklonost izabranice. Prilazio joj je sa strahopoštovanjem i činio sve što mu ona naloži. I to je bilo viteštvo. Danas se ljudima čini sasvim prirodnim da propuste ženu da prva prođe kroz vrata ili da se saviju i dohvate joj nešto što je ispustila. Sve su ovo ostaci nazora starih vitezova, koji su smatrali da ispravan čovek mora štititi slabe i poštovati žene.

I u miru je vitez pokazivao hrabrost i okretnost u viteškim igrama koje su se zvale turniri. Na turnire su dolazili vitezovi iz mnogih zemalja ne bi li međusobno odmerili snage. U punoj opremi i sa zatupljenim kopljima, na konjima bi se zajurili jedan prema drugom, pokušavajući da protivnika obore s konja. Žena gospodara zamka bi darivala pobednika, i to najčešće vencem cveća. Da bi se dopali ženama, vitezovi su osim baratanjem oružjem morali da ih zasene i svojim ponašanjem, odmerenim i plemenitim. Nisu smeli da psuju

i viču, kao što su to ratnici inače često činili, a povrh toga morali su vladati nekim mirnodopskim umećima kao što su šah i pesništvo.

Potpuno se uživljavajući, otmene dame su pratile smele borbene igre vitezova u raskošnoj opremi.

Vitezovi su često bili i veliki pesnici, koji su pevali u pohvalu voljenoj ženi, opevali njenu lepotu i vrlinu. Ljudi su voleli i da slušaju o delima drugih vitezova iz ranijih vremena. Bilo je i dugih, rimovanih priča, kao što je ona

o Parsifalu i o vitezovima čuvarima svetog grala, posude u kojoj je služena Hristova poslednja večera, o kralju Arturu i Loengrinu, kao i o nesrećnoj Tristanovoj ljubavi, pa čak i o Aleksandru Velikom i o Trojanskom ratu.

Zemljom su prolazili trubaduri, koji su pevali stare sage o Zigfridu, onome što je ubio aždaju, i o Ditrihu od Berna, o gotskom kralju Teoderiku. Ove pesme su zabeležene tek u doba vitezova, onako kako su se tada pevale u Austriji, na Dunavu, pošto su pesme zapisane u vreme Karla Velikog zanavek izgubljene. Dok budeš čitao „Pesmu o Nibelunzima“ (tako se zove pesma o Zigfridu), primetićeš da su svi ti stari germanski ratnici postali pravi vitezovi, pa je kao plemeniti vitez opisan čak i strašni hunski vladar Atila, kao kralj Ecel koji u Beču svečano proslavlja venčanje sa Zigfridovom udovicom Krimhildom.

Sećaš se da su vitezovi smatrali da im je glavni zadatak borba za boga i hrišćanstvo. U neko doba ukazala im se izvrsna prilika za to. Hristov grob u Jerusalimu je, kao i čitava Palestina, bio u rukama Arabljana, nevernika. Pošto jedan značajni propovednik u Francuskoj podseti hrišćanske vitezove na to, a onda ih i papa, koji je pobedivši nemačke kraljeve postao moćni vladar hrišćanskog sveta, zamoli za pomoć u oslobađanju Hristovog groba, hiljade i desetine hiljada vitezova oduševljeno uskliknuše: „Bog to hoće, Bog to hoće!“

Pod vođstvom jednog francuskog kneza, Gotfrida Bujonskog, 1096. godine krenuli su niz Dunav ka Carigradu, pa preko Male Azije do Palestine. Vitezovi i njihova pratnja su na ramena prikačili po komad tkanine u obliku crvenog krsta. Zato su ih prozvali krstašima. Cilj im je bio da oslobode zemlju u kojoj je nekada bio Hristov krst. Kad su se konačno, posle mnogo odricanja i dugogodišnjih borbi, našli pred Jerusalimom, bili su toliko dirnuti prizorom svetog grada o kojem su tako mnogo čitali u Bibliji da su u suzama ljubili tle pod nogama. Opsada grada koji su hrabro branile arapske trupe potrajala je dugo, ali su ga krstaši naposljetku ipak osvojili.

U samom Jerusalimu se, dakako, nisu ponašali ni kao vitezovi ni kao hrišćani. Pobili su sve muslimane i pritom počinili užasna zverstva. Iz čistog pokajanja su potom bosonogi, pevajući psalme, stigli na Hristov grob.

Krstaši su zasnovali hrišćansku jerusalimsku državu, čiji je zaštitnik postao Gotfrid Bujonski. Tu malu i slabu državu koja se nalazila daleko od Evrope, usred muslimanskih carstava, često su napadali arapski ratnici, tako da je sve više propovednika u Francuskoj i Nemačkoj teralo vitezove u nove krstaške povode, od kojih nije svaki bio uspešan.

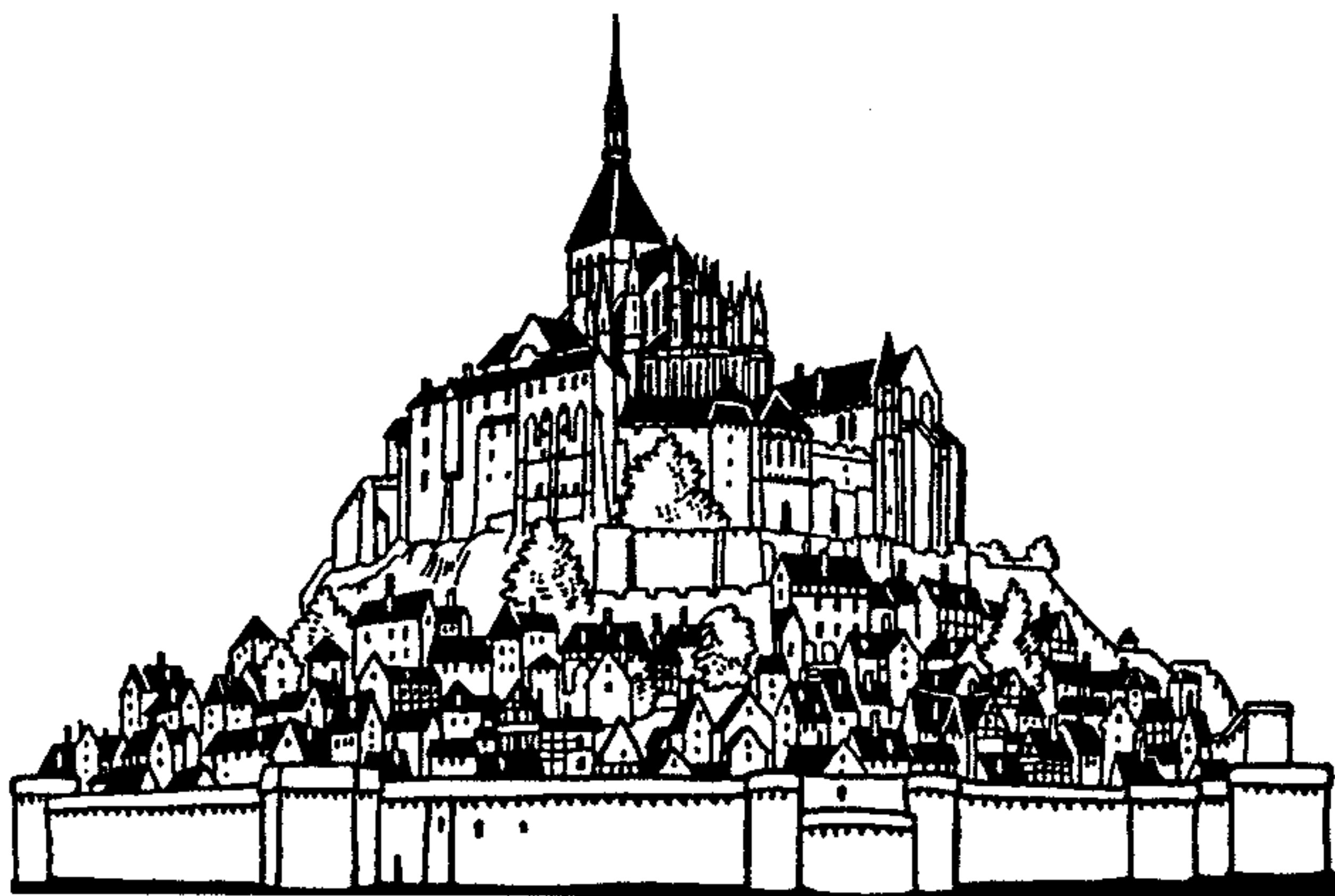
Krstaška vojska sa strahopoštovanjem pozdravlja Jerusalim, odredište svog dugog, opasnog i avanturističkog ratnog pohoda.

U svakom slučaju, krstaški pohodi doneli su jednu nesumnjivu korist, koju sami vitezovi nisu ni najmanje priželjkivali: hrišćani su u dalekim istočnim krajevima upoznali arapsku kulturu, njihove građevine, osećaj za lepo i učenost. Nije prošlo ni stotinu godina posle prvog krstaškog pohoda, a spisi učitelja Aleksandra Velikog, Aristotela, već behu prevedeni sa arapskog na latinski i vredno čitani i proučavani u Italiji, Francuskoj i Nemačkoj. Dosta se razmišljalo o tome kako bi se Aristotelovo učenje moglo povezati sa crkvenim i ispisivane su čitave knjige na latinskom, pune najdubljih misli o ovom pitanju. Sve ono što su Arapi naučili i iskusili tokom svojih osvajačkih pohoda širom sveta krstaši su tad doneli u Francusku i Nemačku. U mnogim stvarima nalazili su uzora u svojim navodnim neprijateljima, i tek je to od ovih divljih ratnika načinilo prave vitezove.

O gradovima i njihovim žiteljima

Tokom stotinu godina između vladavine Fridriha I Barbarose, koji je umro 1190. godine, i Rudolfa I Habzburškog, umrlog 1291, u Evropi se mnogo toga promenilo. Više nego što se može zamisliti. Već sam spomenuo da je u Barbarosino doba moćnih gradova bilo uglavnom u Italiji, a tamošnje stanovništvo umelo je da se žestoko sukobi sa carem. U Nemačkoj je bilo vitezovala, monaha i seljaka. Tokom jednog veka između dva cara situacija se ovde znatno izmenila. Zahvaljujući brojnim krstaškim pohodima na istok Nemci su videli sveta i uspostavili trgovinske odnose sa dalekim zemljama. S njima nisu mogli da razmenjuju volove za ovce niti volujski rog za tkaninu. Bio im je potreban novac. Kad je uveden novac, nastale su i tržnice na kojima se kupovala roba. Tržnice nisu mogle nastajati bilo gde. Podizane su na tačno određenim mestima, zaštićenim zidinama i kulama, pretežno u blizini kakvog utvrđenog grada. Ko bi se tamo naselio i počeo da trguje, postajao je građanin i prestajao da zavisi od feudalca. U to doba se govorilo „Gradski vazduh oslobađa“ pošto su stanovnici velikih gradova bili potčinjeni samo kralju.

Život u srednjovekovnom gradu nije nalikovao na današnji gradski život. Gradovi su bili mali, ulice tesne i zavojite, a kuće sa visokim i uskim zabati-

Čvrste zidine su štitile srednjovekovni grad od napada spolja. Moćna katedrala bila je ukras i središte grada (Mon Sen-Mišel u Francuskoj).

ma. Tu su tik jedni uz druge stanovali trgovci i zanatlije sa svojim porodicama. Trgovci su putovali dalekim krajevima najčešće u pratnji naoružanih vojnika. Ovo je bilo neminovno jer su mnogi vitezovi u to doba postali neviteški razbojnici. Sedeli su u svojim tvrđavama i vrebali trgovce ne bi li ih opljačkali. No, građani su ovome ubrzo stali na put. Imali su novca i mogli platiti vojnike u pratnji. Tako su često ulazili u sukob sa vitezovima i neretko ih pobeđivali.

Zanatlije – krojači, obućari, suknari, pekari, bravari, moleri, stolari, kamenoresci, zidari – osnivali su esnafe, svoja zanatska udruženja, tj. saveze. Svaki je esnaf bio zatvoreno društvo sa sopstvenim, ozbiljnim pravilima, gotovo nalik na ona koja su vladala u viteškom staležu. Tako se, primera radi, u krojačkom esnafu određivalo ko može da postane krojač. Svako je morao izvesno vreme učiti zanat kao šegrt, a onda bi postao kalfa i polazio u tuđinu ne bi li upoznao druge ljude i njihov način života. Tako su ovi momci pešice prolazili kroz mnoge zemlje, dok se naposljetku ne bi vratili kući ili pak prošli neki grad, gde je, kako mi to danas kažemo, postojala potreba za krojačem, jer ih u malim gradovima nije smelo biti mnogo. Esnaf je strogo vodio računa o tome da u gradu ne bude više majstora nego što je za njih bilo posla. Kalfa bi onda morao da pokaže šta ume, odnosno da napravi neko majstorsko delo (da možda skroji nekakav lep kaput). Tada je svečano proglašavan majstorom i priman u esnaf.

Esnafi su, poput viteškog staleža, imali svoja pravila, zajedničke igre, šarene zastavice i lepa načela kojih se nisu baš uvek pridržavali, baš kao što su i vitezovi ponekad kršili svoja. Važno je bilo da su ih uopšte imali. Član esnafa je morao da pomaže drugome, nije smeo da mu nanosi štetu niti da mušterijama isporučuje rđavu robu, morao je da se dobro ophodi prema šegrtima i kalfama i da se na svaki način stara o ugledu svoga zanata i čitavog grada. Dobar zanatlija je morao biti božji majstor kao što je dobar vitez bio božji ratnik.

Zaista je tako i bilo – kao što su se vitezovi u krstaškim pohodima žrtvovali za Hristov grob, tako su i građani i zanatlije često žrtvovali čitav svoj imetak, svoju snagu i zdravlje ne bi li u svom gradu podigli crkvu. Beskrajno su se trudili da nova crkva ili nova katedrala u njihovom gradu bude još veća, lepša i raskošnija od najznačajnijih građevina u susednim mestima. Čitav grad je težio ovom cilju i svako se sa zanosom posvećivao ovom zadatku. Najčuvveniji neimari su se unajmljivali da crtaju planove, kamenoresci su oblikovali kamen i izrađivali skulpture, slikari iscrtavali oltar i bojili prozore koji su bleštali u unutrašnjosti crkve. Nikome nije bilo važno da se baš on sam proglasi glavnim planerom ili tvorcem; crkva je bila delo čitavog grada, takoreći zajedničko bogougodno delo. I to se na ovim crkvama i vidi. Nisu to više čvrsto građene crkve, po izgledu nalik na tvrđave, kakve su se u Nemačkoj podizale u Barbarosino doba. To su sad prekrasne građevine širokih svodova sa viso-

kim, vitkim zvoncima. U njih se moglo smestiti čitavo gradsko stanovništvo, koje se okupljalo da bi slušalo propovedi. Naime, u to doba su se osnivali novi monaški redovi koji nisu više bili preokupirani obrađivanjem manastirskog zemljišta i prepisivanjem knjiga, već su, siromašni poput prosjaka, hodili zemljom i narodu propovedali o pokajanju i tumačili Bibliju. Narod je hrlio u crkvu ne bi li ih čuo, oplakao sopstvene grehe i zarekao se da će se popraviti i živeti u skladu sa učenjem o ljubavi.

No, kao što su krstaši, uz svu svoju bogobojažljivost, u osvojenom Jerusalimu izazivali strahovita krvoprolića, tako i mnogi građani iz propovedi nisu izvlačili pouku da treba da se poprave, već da mrze sve one koji nisu bili njihove vere. Naročito su se rđavo ophodili prema Jevrejima, i to pravdali svojom pobožnošću. Nemoj zaboraviti da su Jevreji bili jedini narod iz antičkog doba koji je i dalje živio u Evropi. Vavilonci i Egipćani, Feničani, Grci, Rimljani, Gali i Goti behu odavno već nestali ili se stopili s drugim narodima. Opstali su samo Jevreji, čiju su zemlju osvajači neprestano iznova pustošili, i u najstrašnijim vremenima progona i proterivanja iz zemlje u zemlju, više od 2000 godina iščekivali svog spasioca, Mesiju. Oni nisu smeli da poseduju zemljište niti da ga obrađuju, a pogotovu ne da budu vitezovi. Nisu mogli ni da se bave zanatstvom. Tako im je preostalo jedino moguće zanimanje: trgovina. I to su i radili. Smeli su, doduše, da žive samo u određenim delovima grada i da nose određenu odeću, ali su s vremenom mnogi od njih stekli toliko novca da su se vitezovi i građani zaduživali kod njih. Zbog toga su bivali još omraženiji pa ih je narod često napadao i otimao im novac. Ako se kralj ili sveštenici ne bi zauzeli za njih, što se neretko dešavalo, oni nisu ni umeli, ni smeli da se brane.

Još gore od Jevreja prolazili su ljudi koji bi, temeljno proučivši Bibliju, posumnjali u neko njeno učenje. Oni behu nazivani jereticima i izlagani najstrahotnijim progonima. Čovek proglašen jeretikom bivao je javno živ spaljen, kao što je svojevremeno Neron spaljivao hrišćane. Zbog jeretika su čitavi gradovi bivali razarani i čitave oblasti pustošene. Protiv njih su se vodili pravi ratovi, kao protiv muslimana. A to su činili isti oni ljudi što su milostivom bogu, u ime njegove radosne vesti, gradili moćne katedrale koje su sa svojim visokim tornjevima i oslikanim vratnicama, sa zagasitim svetlucavim prozorima i hiljadama kipova izgledali kao san o veličanstvenom carstvu nebeskome.

U Francuskoj su gradovi i crkve nastajali pre nego u Nemačkoj. Francuska je bila bogata zemlja mirnije prošlosti. Francuski kraljevi su umeli da pridobiju za sebe građanstvo, novi treći stalež. Još negde 1300. godine prestali su da dodeljuju zemlju plemstvu, već su je zadržavali za sebe, davali je na upravljanje građanima i to im naplaćali (što je činio još Fridrih II na Siciliji).

Tako su francuski kraljevi imali sve više zemlje u vlasništvu, što je, kao što znaš, značilo i sve više kmetova, vojnika i moći. Francuski kraljevi su još pre 1300. godine postali najmoćniji gospodari, pošto je nemački kralj Rudolf Habzburški tek počinjao da snaži moć svoje porodice deljenjem feudalnih poseda. Francuzi su već u to doba gospodarili ne samo Francuskom već i južnom Italijom. Ubrzo su toliko osnažili da su 1305. godine čak primorali papu da se iz Rima preseli u Francusku, što je francuskim kraljevima praktično omogućilo da ga nadziru. Pape su stolovale u ogromnoj palati u Avinjonu, prepunoj umetničkih predmeta, ali su se osećali kao u zatočeništvu. U sećanje na vavilonsko ropstvo Jevreja (koje je, kao što se sećaš, potrajalo od 586. do 538. godine p. n. e.) ovo doba naziva se avinjonskim ropstvom papa, od 1305. do 1376. godine.

No, francuski su kraljevi hteli mnogo više. Sećaš se da je u Engleskoj vladala normanska kraljevska porodica koja je iz Francuske osvojila Englesku 1066. godine. Oni su po imenu bili Francuzi. Iz tog razloga su francuski kraljevi polagali pravo na vladavinu nad Engleskom. No, pošto je francuska kraljevska porodica u jednom trenutku ostala bez sina naslednika koji bi preuzeo presto, to su engleski kraljevi zatražili da kao rođaci i podanici francuskih kraljeva dođu na red da naslede krunu. Tako se 1339. godine rasplamsao užasan rat koji je trajao duže od stotinu godina. Bio je to rat u kojem ne samo da su se vitezovi viteški borili jedni protiv drugih, već su se s vremenom sve češće međusobno sukobljavale plaćeničke vojske koje su činili sami građani. To više nisu bili pripadnici jednog istog staleža, kao što je to bio slučaj sa vitezovima čiji su sukobi bili plemenite prirode; u ovom ratu su se Englezi i Francuzi borili za nezavisnost svojih zemalja. Englezi su zadobijali sve više zemlje i osvajali sve veće delove Francuske. Ovo im je tim lakše polazilo za rukom što je pred kraj rata Francuskom vladao jedan nesposoban i glup kralj.

Međutim, narod nije hteo da se prepusti stranim vladarima. I tada se desilo čudo: jedna obična sedamnaestogodišnja pastirica Jovanka Orleanka, osetivši se od boga pozvanom, povede u punoj ratničkoj opremi francusku vojsku, koja tako osnažena istera Engleze iz zemlje. „Biće mira kad Englezi budu u Engleskoj“, rekla je. Englezi su joj se stravično osvetili: zarobili su je i kao vešticu osudili na smrt. Spaljena je na lomači 1431. godine. Nije ni čudo što su je smatrali čudotvorkom. Bilo je zaista ravno čudu to što je jedna nejaka i neobrazovana seljančica uspela da snagom volje i zanosa za samo dve godine ispravi posledice stogodišnjih poraza i povрати krunu svome kralju.

Ne možeš ni zamisliti koliko je zanimljivo bilo doba stogodišnjeg rata, negde oko 1400. godine, kad su gradovi narastali, a vitezovi prestajali da prkose sa visina svojih osamljenih utvrđenja i polako silazili na dvorove bogatih i moćnih kraljeva i kneževa. Čudesne su se stvari tad zbivale, pogotovu u

Italiji, Flandriji i Brabantu (današnjoj Belgiji). Tu su iznikli bogati gradovi čiji su žitelji trgovali skupocenim tkaninama, svilom i kadifom i umeli da sebi štošta priušte. Vitezovi i plemići su se o dvorskim svečanostima pojavljivali u gizdavim, bogato ukrašenim odeždama. Voleo bih da sam mogao da im se pridružim dok su se u dvoranama ili baštama obraslim cvećem uz violinu ili lautu okretali u kolu s damama. One su bile još raskošnije i maštovitije odeve-

Kolo kakvo deca i danas ponegde zaigraju bilo je nekada omiljena igra plemstva na dvoru.

ne. Nosile su visoke šešire, sa kojih je padao dugi, prozračni veo, i prekrasnu, svetlucavu odeću protkanu zlatom. U špicastim cipelama kretale su se obazrivo kao lutke na koncu. Odavno ih beše prošla volja da borave u zadimljenim odajama starih zamkova. Živele su u velikim, prostranim dvorcima sa hiljadama doksata, kula i odaja u potkrovlju, čija je unutrašnjost bila ukrašena šarenim tapiserijama. U tim prostorijama govorilo se biranim izrazima i pomalo izveštačeno, a kad bi vitez svoju damu poveo do bogate trpeze, hvatao ju je za ruku sa svega dva prsta dok je ostale širio što je više mogao. U gradovima se odavno već gotovo obavezno učilo čitanje i pisanje. Trgovci i zanatlije su tom veštinom morali ovladati, a i mnogi vitezovi su svojim nežnim damama ispisivali nežne umetničke stihove.

I naukom se više nisu bavili samo monasi u manastirskim ćelijama. Čuveni univerzitet u Parizu okupljao je već negde iza 1200. godine oko 20.000 studenata iz svih delova sveta, koji su usvajali Aristotelovo učenje, raspravljali o njemu i o tome koliko se ono slaže sa Biblijom.

Ovakav dvorski i gradski život ubrzo je zahvatio i Nemačku, pogotovu dvor nemačkih careva. Dvor se u to doba nalazio u Pragu, pošto su posle smrti Rudolfa Habzburškog za careve birane neke druge porodice. Od 1310. godine Nemačkom je vladala dinastija Luksemburga, u svojstvu praških kraljeva i careva. Oni zapravo više nisu vladali čitavom zemljom, već je svaki knez vladao samostalno u svojoj oblasti – Bavarskoj, Švapskoj, Virtembergu, Austriji itd. Nemački car je bio samo najmoćniji vladar među njima. Porodica Luksemburga vladala je Češkom, a na praški tron je 1347. godine došao Karlo IV, pravedan vladar koji je živio okružen luksuzom. Na njegovom dvoru je bilo vitezova plemića kao u Flandriji, a u palatama su visile prekrasne slike kao u Avinjonu. Godine 1348. osnovao je univerzitet u Pragu, prvi univerzitet u Nemačkom carstvu.

Jednako raskošan i bogat kao dvor Karla IV bio je i bečki dvor njegovog zeta Rudolfa IV Ktitora. Kao što primećuješ, niko od ovih vladara više nije živio u osamljenim zamkovima, niti je kretao u pustolovne pohode po svojim i tuđim zemljama. Svaki od njih živio je u svom dvorcu usred grada. Već po tome vidiš koliko su gradovi postali značajni. A to je bio tek početak.

Novo doba

Čuvaš li sveske iz ranijih razreda ili neke druge stare stvari? Kad ih prelistaš, često se začudiš što si se u kratkom roku koji je otad prošao toliko izmenio, zar ne? Čudiš se onome što si ranije pisao. Greškama koje si pravio

i nekim dobrim idejama. A pri tom uopšte nisi ni primetio da si se promenio. Tako je i sa istorijom sveta.

Baš bi bilo lepo kad bi se iznenada ulicama oglasile trube objavljujući: „Hej, počinje novo doba!“ Stvari se, ipak, odvijaju sasvim drugačije: ljudi menjaju svoje nazore a da toga gotovo i nisu svesni. Primete to sasvim iznenada, kao kad listaš stare školske sveske. Onda ponosno izjave: „Sad smo u novom dobu!“ Često dodaju i: „Ljudi su ranije bili tako glupi!“

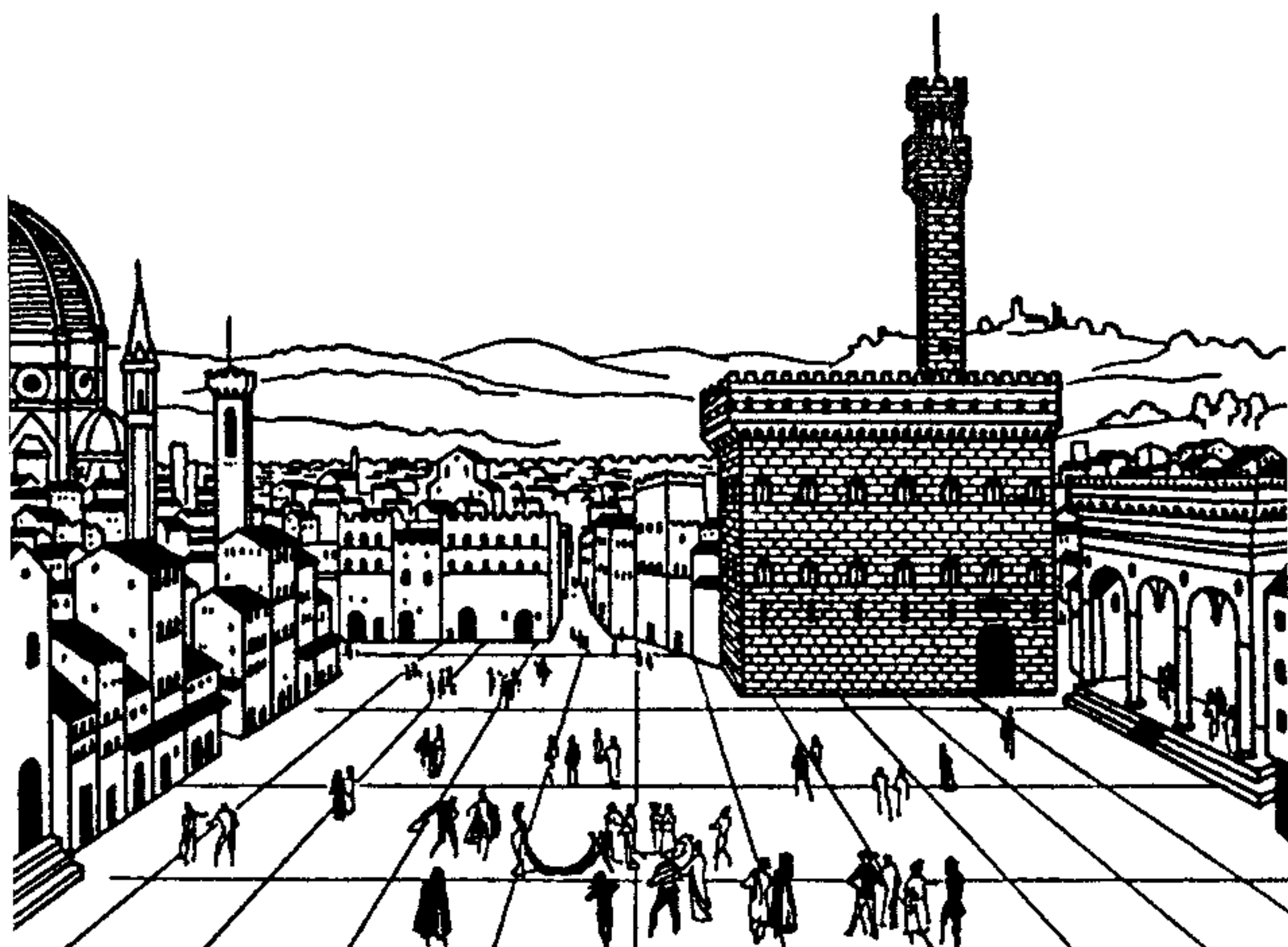
Tako se nešto dogodilo i u italijanskim gradovima negde posle 1400. godine. Pogotovu u velikim i bogatim gradovima srednje Italije, pre svega u Firenci. I tamo je bilo esnafa i tamo su ljudi sazidali ogromnu katedralu. Samo što nije bilo plemenitih vitezova kao u Francuskoj i Nemačkoj. Građani Firence behu već odavno prestali da slušaju nemačke careve. Bili su slobodni i nezavisni kao nekad Atinjani. A tim slobodnim, bogatim građanima, trgovcima i zanatlijama postale su važne neke sasvim druge stvari u odnosu na vitezove i zanatlije ranijeg doba, u pravom srednjem veku.

Da neko bude ratnik ili majstor božji koji sve čini u službu i čast gospodu bogu, nije se više toliko zahtevalo. Ljudi su pre svega hteli da budu čestiti, da umeju i da se razumeju u nešto. Da imaju sopstvenu volju i sopstveni sud. Da ne pitaju nikoga za mišljenje ili odobrenje. Da ne pretražuju stare knjige i raspituju se kakvi su bili nekadašnji običaji, već da širom otvore oči i brzo reaguju. Do toga im je bilo stalo. Do otvorenih očiju i brze reakcije. Da li je neko bio plemenitog porekla ili puki siromah, hrišćanin ili jeretik, da li se pridržavao svih esnafskih pravila, bilo je manje-više nebitno. Glavne stvari bile su samostalnost, vrednoća, razum, znanje, delovanje. Manje se pitalo o nečijem poreklu, zanimanju, veri, već se pitalo samo kakav si čovek?

Firentinci su negde oko 1420. godine iznenada primetili da su postali drugačiji nego što su bili u srednjem veku. Da im je stalo do nekih drugih stvari. Da im se u odnosu na pretke promenio osećaj za lepo. Stare crkve i slike učinile su im se sumorne i krute, stari običaji dosadni. Tražili su nešto što bi bilo jednako slobodno, nezavisno i nesputano kao i njihov život. I tako su otkrili antičko doba. U pravom smislu otkrili. Nije im bilo važno što su ljudi toga doba bili pagani. Sa čuđenjem su shvatili koliko su to bili vredni ljudi. Koliko su slobodno raspravljali o svemu što se dešava u prirodi i svetu, iznoseći razloge i protivrazloge, koliko su se zanimali za najrazličitije stvari. Zato su ih prihvatili za jedini uzor. Naročito u nauci.

Ljudi su se dali u pravu potragu za latinskim knjigama, pokušavajući da na latinskom pišu jednako dobro i jasno kao pravi Rimljani. Učili su i grčki, uživajući u prekrasnim delima Atinjana iz Perikleovog doba. Nije prošlo mnogo, a već su se više bavili Temistoklom i Aleksandrom, Cezarom i Avgustom nego Karlom Velikim i Barbarosom. Činilo se kao da je vreme koje ih razdvaja

bilo tek puki san, kao da se slobodna Firenca pretapa u Atinu ili Rim. Ljudima se iznenada učinilo kako se *ponovo rađa* ono staro, odavno prohujalo doba grčke i rimske kulture. Zato su često spominjali „rinascimento“, odnosno „ponovno rođenje“, ili na francuskom *renesansu*. Za sve ono između bili su, kako se smatralo, krivi divlji Germani koji su razorili carstvo. Firentinci su tad poželili da sopstvenim snagama obnove stari duh.

Glavni trg u Firenci, sa Gradskom skupštinom u kojoj su slobodni građani novog doba odlučivali o svojoj sudbini.

Zanosili su se svime što je poticalo iz doba Rimljana, bajkovitim statuama i ogromnim, raskošnim građevinama na čije se ostatke nailazilo po celoj Italiji. Za ljude su to ranije bile „ruševine iz paganskog doba“, kojih su se više pribojavali no što su ih istinski proučavali. U doba renesanse iznenada su iznova uvideli koliko je sve to bilo lepo. Tako su Firentinci krenuli da ponovo podižu građevine na stubovima.

U svakom slučaju, ljudi tada nisu samo tragali za starim stvarima, već su prionuli na posmatranje prirode, jednako nesputano kao i Atinjani 2000 godina ranije. Otkrili su koliko je lep svet, nebo i drveće, ljudi, cveće, životinje. Slikali su stvari onako kako su ih videli. Ne više onako svečano, uzvišeno i sveto kao što se biblijske priče prikazuju u monaškim knjigama i na prozorima

katedrala, već šareno i veselo, nesputano i prirodno, jasno i precizno, kako god se htelo. I u umetnosti je bilo najbolje otvoriti oči i brzo reagovati. Zato su u to doba u Firenci i živeli najveći slikari i vajari.

Ti slikari ne samo da su kao dobri majstori sedeli pred svojim platnima i opisivali svet u slikama, već su hteli i da shvate ono što slikaju. U Firenci se posebno isticao jedan slikar kome nije bilo dovoljno to što slika lepe slike. A njegove su stvarno bile najlepše na svetu. Hteo je da sazna kakve su zapravo sve te stvari koje slika i u kakvoj su međusobnoj vezi. Taj slikar se zvao Leonardo da Vinči. Bio je sin sluškinje, a živio je od 1452. do 1519. godine. Hteo je da spozna kako čovek izgleda kad plače, a kako kad se smeje, kakvog je oblika ljudsko telo iznutra – mišići, kosti i žile. Zato je na sopstvenu molbu uzimao tela preminulih iz bolnica, razlagao ih i ispitivao, što je tada bilo krajnje neobično. Nije se zaustavio na tome, već je drugim okom posmatrao i biljke i životinje. Razmišljao je o tome kako ptice lete, pa je došao na ideju da bi to mogli i ljudi. On je bio prvi čovek koji je tačno i detaljno razradio mogućnost izrade veštačke ptice, mašine za letenje. Bio je ubeđen da će ova kva mašina jednom zaista i poleteti. Bavio se čitavom prirodom, ali ne onako kako je pisalo u Aristotelovim spisima ili u arapskim udžbenicima. Hteo je da proveriti da li je ono što čita zbilja tako. Zato je kroz život išao otvorenih očiju, a njegove su oči videle više no bilo koje druge jer je ne samo gledao već i promišljao. Kad bi pozeleo da nešto sazna, recimo kako nastaju virovi u vodi ili zašto se topao vazduh lako podiže, morao je sve sam da isproba. Nije mnogo cenio knjišku mudrost svojih savremenika. Bio je istovremeno i prvi čovek koji je pokušavo da opitima podražava stvari iz prirode. Beležio je svoja zapažanja, a onda ih prepisivao na cedulje i u sveske kojih je imao u izobilju. Danas, dok prelistavamo njegove tadašnje zapise, ne možemo prestati da se čudimo što je jedan jedini čovek mogao da istražuje i saznaje o svemu što niko drugi tad nije znao niti pozeleo da zna.

Tek su retki savremenici među njima slutili da je ovaj čuveni slikar otkrio mnogo toga novog i bio toliko čudnih nazora. Bio je levoruk i pisao obrnutim pismom koje je bilo veoma teško protumačiti. Možda mu je to i odgovaralo pošto u to doba nije bilo uvek bezopasno braniti sopstveno mišljenje. Tako se među njegovim beleškama sreće i rečenica: „Sunce se ne okreće“. I ništa drugo. No, već po tome vidimo kako je Leonardo znao da se Zemlja okreće oko Sunca, a ne da Sunce svakog dana kruži oko Zemlje, kao što se verovalo hiljadama godina. Možda se Leonardo i ograničio na tu jednu rečenicu jer je znao da ništa od toga ne piše u Bibliji i da mnogi misle da se sve stvari u prirodi moraju i 2000 godina docnije posmatrati onako kako su ih videli Jevreji u doba nastanka Biblije.

Strah da ga ne proglase jeretikom nije bio jedini razlog koji je Leonarda naveo da sva svoja čudesna otkrića sačuva za sebe. Odlično je poznavao lju-

de i znao kako oni sve što imaju koriste da bi se međusobno ubijali. Zato na jednom drugom mestu u Leonardovim rukopisima piše: „Znam kako se može zadržati pod vodom i dugo opstati bez hrane, ali to neću objaviti niti kome saopštiti. Jer, ljudi su zli, pa bi to umeće koristili da se i na morskom dnu ubijaju. Na brodovima bi bušili dno i potapali ih zajedno s ljudima na njemu.“ Nažalost, potonji pronalazači nisu bili tako veliki ljudi kao Leonardo da Vinči, pa su ljudi ubrzo naučili i ono što im Leonardo nije pokazao.

U doba Leonarda da Vinčija u Firenci se jedna porodica izuzetno obogatila i osnažila. Bili su trgovci vunom i bankari, a zvali su se Mediči. Kao svojevremeno Perikle u Atini, tako su i oni od 1400. do 1500. godine svojim uticajem i savetodavnom ulogom oblikovali istoriju Firence. A pre svih Lorenzo di Mediči, zvani Veličanstveni, koji je savršeno upotrebio svoje ogromno bogatstvo. Vodio je računa o umetnicima i naučnicima. Kad bi čuo za nekog nadarenog mladića, dovodio ga je u svoj dom i prepuštao učiteljima. Po običajima koji su vladali u ovoj kući možeš videti kako su ljudi tada razmišljali. Primera radi, kod njih nije bilo rasporeda sedenja za stolom po kojem bi najstariji i najugledniji sedeli u čelu. Naprotiv, onaj ko bi prvi došao, seo bi pored Lorenca di Medičija, makar to bio i neki žutokljunac koji je tek učio da slika. Ko bi došao poslednji, sedao bi u dno stola, čak i ako je bio izaslanik iz inostranstva.

To dotad nepoznato uživanje u životu, vrednim ljudima i lepim stvarima, ostacima prošlosti i knjigama Grka i Rimljana ubrzo su od Firentinaca preuzeli i mnogi drugi. Kad jednom neko nešto otkrije, to ubrzo i ostali od njega nauče. Na papski dvor, koji u međuvremenu beše vraćen u Rim, pozivani su veliki umetnici koji su gradili palate i crkve u novom stilu ili ukrašavali stare slikama i skulpturama. A kad je još i nekoliko bogatih sveštenika iz porodice Mediči zauzelo papsku stolicu, Rim se pretvorio u stecište najvećih umetnika iz čitave Italije, koji su tu stvarali svoja najveća dela. Naravno, taj novi način posmatranja stvari nije uvek bio u skladu sa pobožnošću koja je dotad vladala. Zato su tadašnje pape bile manje sveštenici i vrhovni duhovnici hrišćanskog sveta, a više kneževi okruženi luksuzom, koji su pokušavali da pokore Italiju, a u svojoj prestonici trošili čitava bogatstva na čudesna umetnička dela.

I u francuskim i nemačkim gradovima postepeno se širio duh ponovnog rođenja paganske starine. I tamo su se građani polako privikavali na novi način razmišljanja, nove oblike i nove knjige na latinskom. Sve ovo je od 1453. godine postalo mnogo pristupačnije pošto je jedan Nemač svet darivao važno otkriće. Otkriće jednako veličanstveno kao što su bila slova kod Feničana. Bilo je to štamparstvo. Da se u izrezbarene drvene ploče utrljava crna boja koja potom ostavlja otisak na papiru, znalo se u Kini odavno, a i u Evropi nekoliko decenija pre otkrića štampe. Ono što je kod pronalazača Gutenberga bilo novo jeste to što nije rezbario čitave drvene ploče, već je svako pojedinačno slovo

isecao iz drvene kocke. Potom je sastavljao kockice, stavljao ih u okvir, zatezao i pravio potreban broj otisaka. Kad bi dobio dovoljno otisaka, vadio bi kockice iz okvira i preslagao slova. Ovo je bilo jednostavno i jeftino. Naravno, mnogo jednostavnije i jeftinije nego što je bilo višegodišnje prepisivanje knjiga, kako su to morali da čine rimski i grčki robovi i monasi po manastirima. Ubrzo se u Nemačkoj i Italiji otvorilo mnogo štamparija, koje su štampale knjige, Biblije i druge spise. Vredno se čitalo ne samo u gradovima već i na selu.

U to doba je još jedno otkriće možda još i više izmenilo svet. Otkriće baruta. Verovatno su Kinezi i za barut znali još mnogo ranije, ali su ga koristili uglavnom za vatromet i rakete. Tek se u Evropi oko 1300. godine barutom pucalo na ljude sa uzvišenja utvrđenih gradova. Nešto kasnije vojnici su počeli da dobijaju u ruke ogromne i nezgrapne cevi iz kojih su pucali. Naravno, gađanje lukom i strelom je tada i dalje bilo mnogo brže. Dobar engleski strelac mogao je da za četvrt sata ispali 180 strela, a za to vreme bi naoružani vojnik uspeo tek da napuni barutnu cev i zapali fitilj na topu. Ipak, prvi topovi i puške koristili su se i u stogodišnjem ratu, a još češće nakon 1400. godine.

To vitezovi nisu prihvatili. Nije bilo viteški sa daljine ispaljivati tane u nečije telo. Sećaš se da vitezovi behu navikli da se sukobljavaju na konjima, pokušavajući da protivnika zbacе iz sedla. A onda su odjednom bili prinuđeni da nose sve teže i deblje oklope ne bi li se odbranili od metaka iz daljine, kojima su bile naoružane vojske sastavljene od samih građana. Tako su prestali da budu konjanici u košuljama od upletene metalne žice. Od tog doba pojavljivali su se u punoj opremi, poput čeličnih ljudi. Jedva da su uspevali da se pokrenu. Ulivali su strah, ali je oklop bio užasno topao i nepraktičan. Zato su viteške vojske, uz svu svoju hrabrost, bivale sve manje opasne. Kad je jedan čuveni i ratoborni knez francuskog vojvodstva Burgund, kojeg su zbog neustrašivosti zvali Šarlo Smeli, godine 1476. pošao u osvajanje Švajcarske, švajcarska pešadija, sastavljena od slobodnih seljaka i građana, napala je kraj grada Murtena ovu slabo pokretnu gvozdenu vojsku, zbacila je s konjâ, porazila i zaplenila sve luksuzne i dragocene šatore i tepihe koje je viteška vojska nosila na svom osvajачkom pohodu. I dan-danas možeš ih videti u Bernu, švajcarskoj prestonici. Švajcarska je ostala slobodna, a vitezovima je došao kraj.

Zato se poslednjim vitezom smatra nemački car koji je vladao oko 1500. godine. Zvao se Maksimilijan, a poticao je iz porodice Habzburgovaca, čija je moć i bogatstvo od doba kralja Rudolfa Habzburškog sve više rasla. Ova porodica je od 1438. godine vladala ne samo Austrijom već je i bila jedina čije su članove uzastopno birali za nemačke careve. Međutim, većina njih, pa i Maksimilijan, poslednji vitez, neprestano se sukobljavala sa nemačkim plemićima i kneževima koji su na svojim feudalnim posedima imali gotovo neograničenu vlast i često odbijali da za carem krenu u rat kad bi im ovaj to naredio.

Otkako su nastali gradovi, novac i barut, običaj davanja zemlje u feud kao nagrade seljacima podanicima za ratne zasluge sasvim je zastareo, kao i sam viteški stalež. Stoga Maksimilijan u ratne pohode protiv francuskog kralja, koji su se vodili oko poseda u Italiji, nije vodio svoje vitezove, već je plaćao vojnike. Oni su polazili u rat samo da bi zaradili novac. Vojnici su bili divlji i neotesani momci u neverovatno razmetljivoj nošnji, a najviše su se radovali pljačkanju. Nisu se borili za svoj rodni kraj već za novac, pa su lako menjali stranu i prelazili na onu gde su bivali bolje plaćeni. Zato je kralju trebalo dosta novca. Pošto ga nije imao, pozajmljivao ga je od bogatih gradskih trgovaca. Iz tog razloga morao se dodvoravati građanima, što je ljutilo vitezove koji su se osećali sve nepotrebnijim.

Maksimilijan se nevoljno bavio svim ovim zamršenim prilikama. Više bi voleo da je mogao, poput vitezova ranijeg doba, da jaše na turnirima i svoje avanture opisuje u stihovima posvećenim izabranici svog srca. Živeo je u čudnoj mešavini starog i novog. Dopadala mu se nova umetnost, pa je neprestano moljakao najvećeg nemačkog slikara Albrehta Dirara, koji je mnogo toga naučio od Italijana a još više od sebe samog, da u njegovu čast stvara slike i grafike. I tako nam je taj prvi nemački umetnik novog doba svojim prekrasnim slikama opisao izgled poslednjeg nemačkog viteza. Njegove slike, kao i slike i građevine velikih italijanskih umetnika, jesu one trube koje su ljudima objavile: „Hej, počelo je novo doba!“ A pošto smo srednji vek nazvali zvezdanom noći, onda to novo, budno doba koje je započelo u Firenci moramo posmatrati kao svetlo i vedro jutro.

Novi svet

Ono što smo dosad nazivali istorijom sveta jedva da je bila istorija polovine sveta. Odvijala se uglavnom oko Sredozemnog mora, u Egiptu, Mesopotamiji, Palestini, Maloj Aziji, Grčkoj, Italiji, Španiji ili severnoj Africi. Ili, u krajnjem slučaju, u neposrednoj blizini: u Nemačkoj, Francuskoj i Engleskoj. S vremena na vreme bacali smo pogled i ka istoku, u pravcu Kine, dalekog ušuškanoj carstva, ili Indije, kojom je u doba o kojem sad govorimo vladala jedna muslimanska kraljevska porodica. Nismo se uopšte zanimali za delove sveta zapadno od stare Evrope, još dalje od Engleske. Jednom su samo neki nordijski moreplovci sa svojih vikinških lađa videli daleko na zapadu nekakvu neobrađenu zemlju, ali su se brzo okrenuli nazad pošto odatle ništa nisu mogli poneti kući. Takvih smelih moreplovaca kao što su bili Vikinzi nije bilo mnogo. I ko bi se uopšte usudio da zaplovi nepoznatim, a možda i beskonačnim okeanom što se pruža zapadno od Engleske, Francuske i Španije.

Takvu smelost omogućilo je jedno novo otkriće. A i njega – zamalo da zaustim „naravno“ – dugujemo Kinezima. Oni su otkrili da se namagnetisan komad gvožđa, pričvršćen samo sa jedne strane, uvek okreće prema severu, uvek pokazuje gde je sever. Tako je nastao kompas. Kinezi su odavno koristili kompase na putovanjima kroz pustinju, pa su se tako sa ovom čudesnom spravom preko Arapa upoznali i Evropljani, tokom krstaških pohoda oko 1200. godine. U to doba kompas se nije mnogo upotrebljavao. Ljudi su ga se čak i pribojavali, bio im je isuviše zagonetan. Postepeno je, međutim, znatiželja nadvladavala strah. I ne samo znatiželja. Nepoznate zemlje iza dalekih mora su možda krile blago i neznano bogatstvo koje se odande moglo doneti. Samo se još niko nije usuđivao da isplovi na zapad. More je bilo ogromno i potpuno nepoznato. Kuda se uopšte stiže kad se njime zaplovi?

A onda je jedan siromašan i ambiciozan Italijan avanturističkog duha, koji se zvao Kolumbo i neprestano iščitavao stare zemljopise, iznenada doživeo nadahnuće koje ga je u potpunosti opčinilo. Kuda bi se stiglo? Ako bi se neprestano plovilo na zapad, neminovno bi se stiglo na istok! Zemlja jeste okrugla! Kao lopta. Tako je pisalo u mnogim knjigama iz antičkog doba. A kad bi čovek tako jedreći neprestano na zapad dospeo na daleki istok, našao bi se u bogatoj Kini ili u bajkovitoj Indiji. Tamo je bilo zlata i slonovače i retkih začina. Koliko bi samo bilo jednostavnije jedriti okeanom pomoću kompasa nego prolaziti pustinjama i jezivim planinama, kao što je to nekad uradio Aleksandar Veliki i kao što su i dalje činili karavani trgovaca što dopremaju svilu iz Kine u Evropu. Tako bi se tim novim putem za svega nekoliko dana moralo stići u Indiju, umesto, kao dotad, za nekoliko meseci. Svima je pričao o svom planu i svi su ga ismevali. Kakva budala! No, Kolumbo nije popuštao. „Dajte mi brodove, dajte mi samo jedan brod da probam i ja ću vam iz čudesne zemlje Indije doneti zlata.“

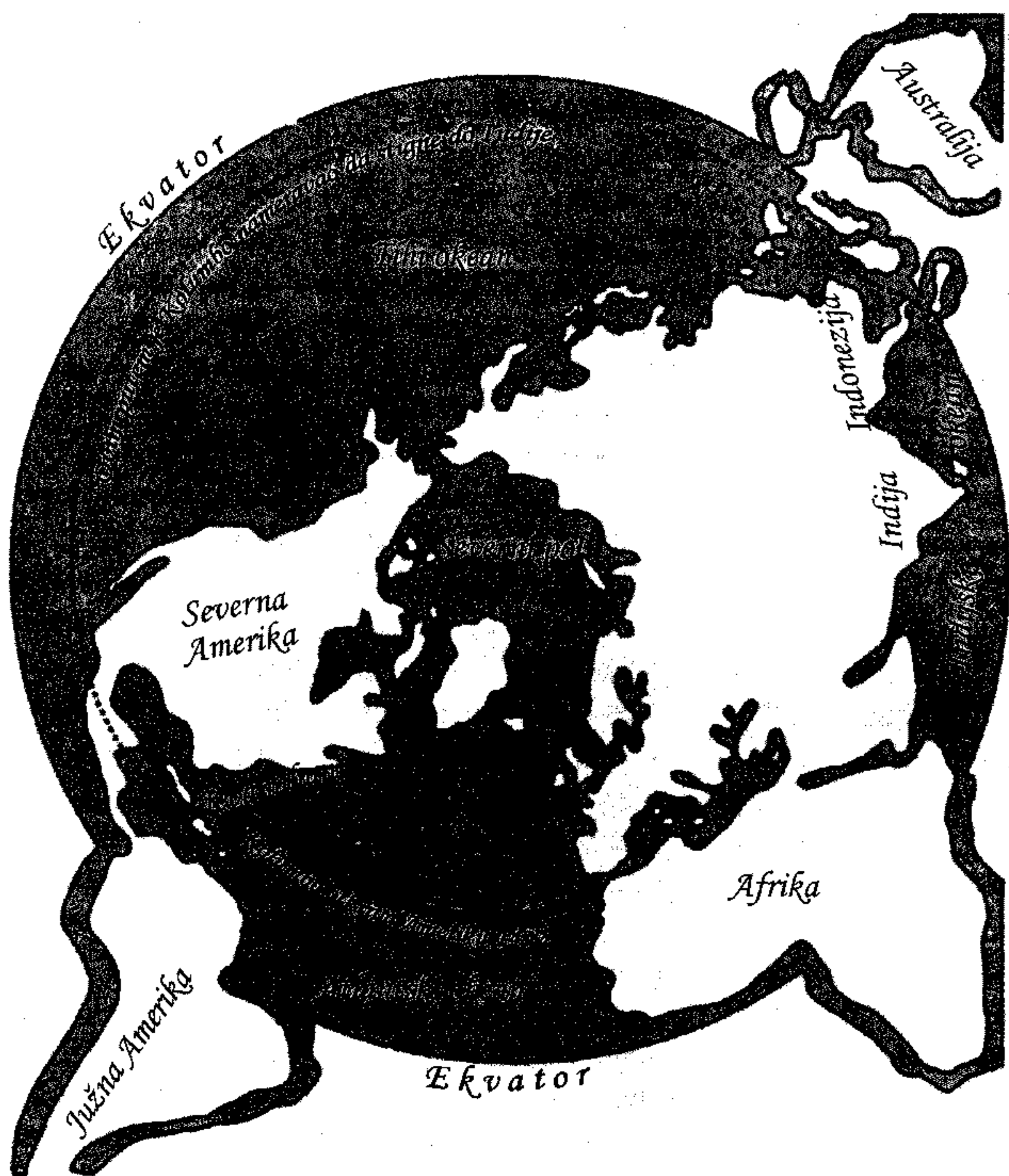
Pomoć je potražio i u Španiji. Tamo su se 1479. godine, ženidbom i uadbom ujedinila dva hrišćanska kraljevstva i u jednoj ogorčenoj bici potisnula Arape (koji su, kao što znaš, vladali Španijom duže od 700 godina), najpre iz prestonice Granade, a potom i iz čitave zemlje. Kolumbova ideja nije naišla na dobar prijem ni na kraljevskim dvorovima u Portugaliji i Španiji, ali je ipak čuvenom univerzitetu u Salamanki bilo naloženo da je ispita. Zaključak je glasio da je neizvodiva. Kolumbo je očajnički čekao još sedam godina, neprestano moleći: „Dajte mi brodove!“, a onda konačno reši da iz Španije krene dalje, u Francusku. Usput slučajno nalete na monaha koji je bio ispovednik španske kraljice Izabele Kastiljanske. Njemu se Kolumbova ideja učini ispravnom. Obavestio je o tome svoju kraljicu, koja tad konačno pozva Kolumba na svoj dvor. I tu je ovaj zamalo sve upropastio, jer je pred kraljicu izneo prevelike zahteve: da ga proglasi plemićem, imenuje za kraljevskog zastupnika u svim

indijskim zemljama koje bude otkrio, da mu podari admiralsku titulu, dopusti da za sebe zadrži deseti deo celokupnih nameta prikupljenih u osvojenim zemljama i još mnogo toga. Pošto je bio odbijen, krenuo je dalje. U Francusku. U tom slučaju bi zemlje koje je nameravao da otkrije pripale francuskom kralju, što se Špancima nije nimalo dopalo. Zato su ga pozvali da se vrati i odobrili mu sve što je zatražio. Dali su mu dva rđava jedrenjaka. Ako i potonu, pomisliše Španci, neće biti veliki gubitak. Treći jedrenjak je Kolumbo sam unajmio.

I tako je zaplovio okeanom, jedreći sve dalje i dalje na zapad, ne bi li konačno stigao do Indije na istoku. Isplovio je iz Španije 3. avgusta 1492. godine. Dugo se zadržao na nekom usputnom ostrvu, pokušavajući da osposobi jedan od svojih jedrenjaka, a onda je nastavio sve dalje i dalje na zapad. A Indije nigde na vidiku! Njegovi ljudi su polako gubili strpljenje. Hteli su da se vrate. Kolumbo im nije saopštavao koliko su zapravo već bili udaljeni od svoje zemlje. Lagao ih je. A onda se konačno 1. oktobra 1492. godine u dva sata noću oglasio top sa jednog od njegovih brodova: kopno na vidiku!

Kolumbo je bio blaženo srećan i ponosan. Indija! Miroljubiv svet koji se zatekao na obali bili su, kako bi on rekao, Indijanci! Sad ti je jasno u kakvoj je bio zabludi. Kolumbo se uopšte nije nalazio u Indiji, već na ostrvima u blizini Amerike. I danas se prastanovnici Amerike nazivaju Indijancima, a ostrva na koja je pristao, u znak sećanja na njegovu zabludu – Zapadna Indija. Prava Indija nalazila se beskrajno daleko. Mnogo dalje pred njima no što im je Španija bila za leđima. Bila je toliko daleko da bi Kolumbo morao da plovi još najmanje dva meseca i pre bi skončao zajedno sa svom svojom posadom nego što bi dopro do prave Indije. U svakom slučaju, on je tada smatrao da se nalazi u Indiji, pa je zaposeo zemlju u ime španskog kralja. Čak i kasnije, na svojim novim putovanjima, nije odstupao od tvrdnje da je to što je otkrio Indija. Ne bi nikada priznao da je ona mudra ideja koja ga beše obuzela mnogo godina ranije bila netačna. Da je Zemlja mnogo veća no što je zamišljao. Da je kopneni put do Indije mnogo kraći od pomorskog, preko čitavog Atlantskog i Indijskog okeana. Hteo je da postane vicekonzul Indije, zemlje svojih snova.

Možda ti je poznato da se od te 1492. godine nove ere, godine kada je fantastični avanturista Kristofer Kolumbo slučajno otkrio Ameriku pošto mu se takoreći našla na putu, računa novo doba. Ovo je možda još slučajnije izabran datum od onoga po kojem se meri početak srednjeg veka, 476. godine n. e. Tada je zaista propalo Zapadno rimsko carstvo, pod poslednjim carem čudnog imena Romul Avgustul. Međutim, godine 1492. niko, pa ni sam Kolumbo, nije mogao naslutiti da će ova plovidba značiti više od sveg zlata donetog izdaleka. Kolumbo je doživeo neslućene počasti po povratku u Španiju, ali je ubrzo, već na narednim putovanjima, zbog svoje slavloljubivosti, ponosa, gramzivosti i

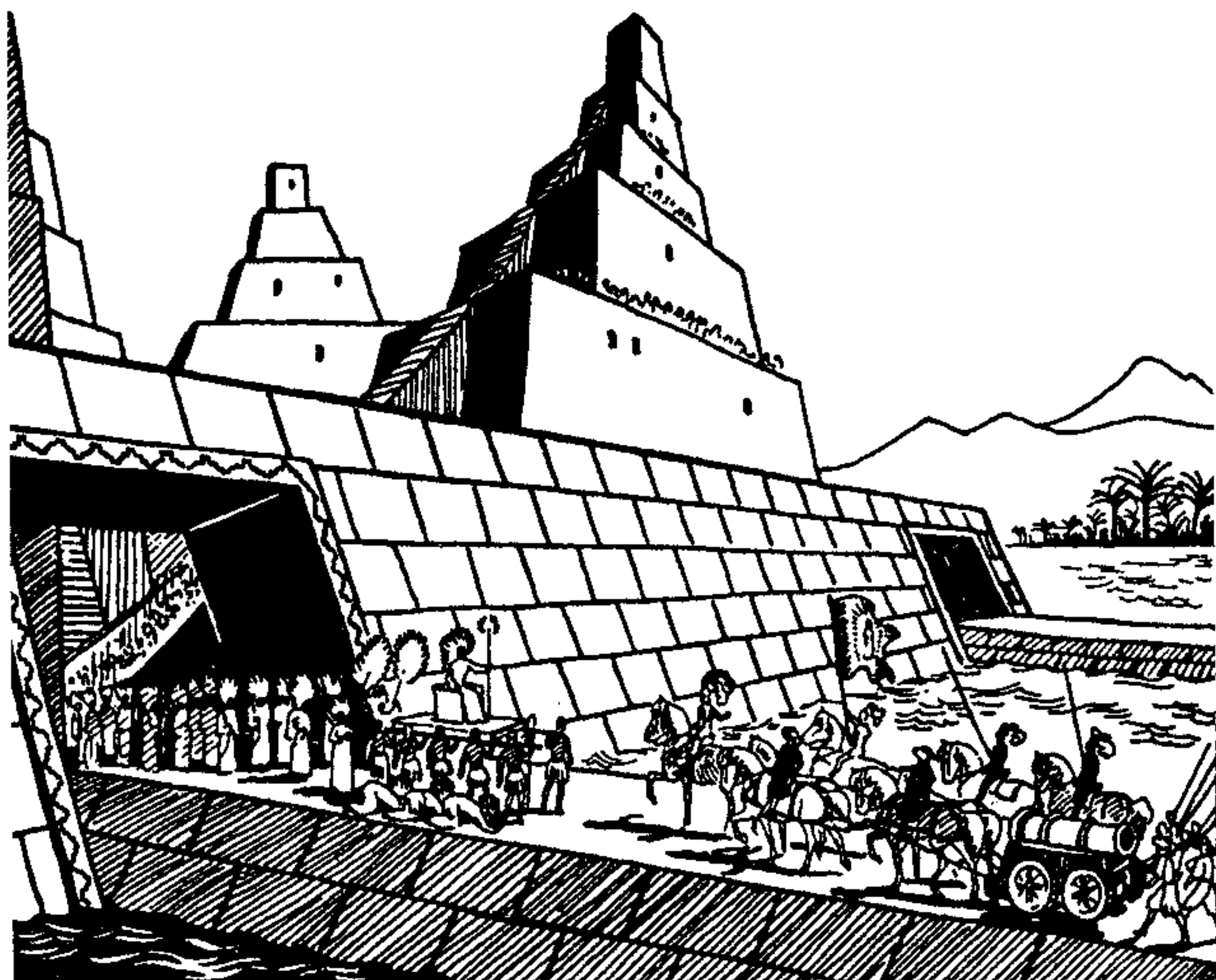
Kolumbova veličanstvena i smela plovidba bila je zapravo veoma kratka u poređenju sa razdaljinom koju je u stvari planirao da prevali. Ovo se naročito jasno primećuje ako se Zemljina kugla osmotri iz pravca severa.

zanesenjaštva navukao na sebe toliku omrazu da ga je kralj uprkos titulama vicekonzula i admirala bacio u tamnicu i u lancima sproveo iz Zapadne Indije u Španiju. Lance je Kolumbo čuvao do kraja života, čak i pošto je povratio kraljevu milost i svoju čast i bogatstvo. Ovakvu uvredu nikada nije ni mogao ni hteo da zaboravi.

Prvi španski brodovi sa Kolumbom i njegovom pratnjom otkrili su ostrva sa prostodušnim, siromašnim i jednostavnim indijanskim življem. Jedino o čemu su se španski avanturisti raspitivali bilo je poreklo zlatnog nakita koji su neki od njih nosili na nosu. Ovi su im pokazivali u pravcu zapada. I tek tako su Španci stigli u pravu Ameriku, zlatonosnu zemlju za kojom su tragali. Gajili su najneverovatnije predstave o njoj i očekivali da ugledaju gradove sa zlatnim krovovima. Iz Španije su u nepoznate zemlje postepeno pristizali pustolovi koji su u ime španskog kralja osvajali nove terene i prikupljali plen. Bili su to zapravo surovi razbojnici, prema urođencima nečuveno bezobzirni, prepredeni i pokvareni. U svoj svojoj razuzdanoj pohlepi činili su sve veće ludosti. Nijedna pustolovina nije im se činila nemogućom, nijedno sredstvo nedozvoljenim ako je cilj bilo pribavljanje zlata. Bili su neshvatljivo odvažni, ali i neshvatljivo osioni. Najtužnije je što ti ljudi ne samo da su sebe nazivali hrišćanima, već su i uporno tvrdili da sva ta zlodela nad paganima čine zarad hrišćanstva.

Među osvajačima je naročito zagrižen bio bivši student Fernando Korteza. On je nameravao da prodre u unutrašnjost zemlje i zapleni sve basnoslovno bogatstvo za koje su čuli. Godine 1519. on je sa 150 španskih vojnika, 13 konjanika i nekoliko topova krenuo sa obale. Indijanci dotad još ne behu videli bele ljude. Niti konje. A topovi im uteraše neslućen strah u kosti. Španski razbojnici učiniše im se poput moćnih čarobnjaka, ako ne i samih bogova. Uprkos tome, odvažno su se branili, danju napadali povorku a noću španski logor. Ali im se Korteza od samog početka strahovito svetio, paleći indijanska sela i ubijajući hiljade ljudi.

Ne prođe dugo, a Korteza pohodiše glasnici jednog moćnog kralja iz duboke unutrašnjosti, noseći mu prekrasne poklone od suvog zlata i šarenog perja i moleći ga da se sa svojom vojskom okrene i vrati nazad. Međutim, ove dragocenosti samo još više raspališe Kortezovu znatiželju i razdražiše njegov razbojnički duh. Tako je krenuo dalje, u nove jednako neshvatljive osvajačke poduhvate, nateravši brojne Indijance da krenu s njim, baš kao što su to veliki osvajači uvek činili. Konačno stiže u carstvo onog moćnog kralja koji mu beše poslao glasnike s poklonima. Kralj se zvao Montezuma, a njegova zemlja, kao i njena prestonica, Meksiko. Montezuma je pred ulazom u grad, koji se nalazio između dva mora, sa strahopoštovanjem iščekivao Korteza i njegovu malu družinu. Prošavši dugim kamenim nasipom, Španci se nađuše u ogromnom prestonom gradu, velikom koliko i najveće evropske prestonice, čijoj se raskoši, lepoti i moći nisu mogli načuditi. Bio je to grad s pravim ulicama i brojnim kanalima i mostovima. S mnogim trgovima i pijacama na kojima su desetine hiljada ljudi svakodnevno kupovale i prodavale svoju robu.

Preko kamenih nasipa je Korteza sa svojom ratničkom četom umarširao u prekrasni Meksiko. Kralj Montezuma ga pozdravlja na kapiji.

Korteza je u izveštaju španskom kralju napisao: „Tamo se trguje namirnicama svake vrste, zlatnim i srebrnim nakitom, limom, mesingom, kostima, školjkama, jastogovim ljušturama i perjem; klesanim i neobrađenim kamenim alatima, krečnjakom i ciglama, sirovom i obrađenom drvenom građom.“ Opisivao je još i kako se u nekim ulicama prodaju najrazličitije vrste ptica i životinja, a u nekim drugim pak sve poznate i nepoznate biljke. I kako na sve strane ima apoteka, berbernica, gostionica, retkog baštenskog bilja i voća, boja za zidove, posuđa i peciva. Kako na pijaci uvek sedi po desetak sudija koji na licu mesta presuđuju u svakom sporu. Potom je opisivao ogromne gradske hramove, velike poput gradova, sa brojnim visokim kulama i šarenim odajama ukrašenim divovskim, zastrašujućim slikama bogova kojima su se ljudi prinosili na žrtvu. Potpuno zaprepašćen, opisivao je i visoke kuće prostranih odaja, okružene ljupkim cvetnjacima, vodovod, gradske stražare i đumrugdžije.

Naročit utisak na njega je ostavila Montezumina palata. Napisao je da u Španiji nema ničeg sličnog. Palatu je okruživao veoma lep vrt nad kojim

se na stubovima i pločama od jaspisa nadvijalo nekoliko spratova odakle se pružao prekrasan vidik. Krasile su je i prostrane dvorane, ribnjaci i ogroman zoološki vrt u kojem su u kavezima držane životinje svih vrsta. Montezuma je bio okružen brojnim dvoranima koji su mu odavali najveće počasti. Presvlačio se četiri puta dnevno, oblačeći svaki put novu odoru koju nikada više ne bi upotrebio. Smelo mu se prići samo uz duboki naklon, a kad bi ga u nosiljci provodili ulicama Meksika, običan puk se pred njim morao bacati ničice ne dižući pogleda.

Tog moćnog vladara Korteza je zarobio na prevaru. Montezuma je bio gotovo paralisan osionošću i nečasnošću tih nestrpljivih belaca, ali se nije usuđivao da išta učini protiv njih pošto se u Meksiku, po nekoj staroj legendi, verovalo da će zemlju jednom zaposednuti sinovi sunca, beli bogovi sa istoka. Zato se poverovalo da su upravo Španci ti beli bogovi. A oni su u stvari bili beli đavoli, koji su prilikom proslave u jednom hramu napali ugledne Meksikance i nenaoružane i bespomoćne ih jednostavno pobili. Kad je potom izbio opšti ustanak, Korteza je naložio Montezumi da sa krova svoje palate zapovedi narodu da se umiri. Ali narod više nikog nije slušao, već je zasuo kamenjem sopstvenog kralja, koji je pao smrtno pogođen. Tek tada je nastao potpuni pokolj, u kojem je Korteza pokazao svu svoju hrabrost, jer je zaista pravo čudo to što je šačica Španaca uspela da pobegne iz razjarenog grada i da se kroz neprijateljsku zemlju, sa svim bolesnicima i ranjenicima, ponovo dokopa obale. Naravno, Korteza se ubrzo vratio s novim vojnicima i ovaj grad u procvatu do temelja razorio i zapalio. Španci su potom nastavili da kako u Meksiku, tako i u drugim oblastima na najogavniji način istrebljuju stari i civilizovani indijanski narod. Ovo poglavlje u istoriji čovečanstva je toliko strašno i za nas Evropljane toliko sramno da bih ga najradije prećutao.

U međuvremenu Portugalci su pronašli pravi put za Indiju, gde se nisu vladali ništa bolje od Španaca među Indijancima. Bili su potpuno ravnodušni prema svoj mudrosti starih Indusa. I oni su hteli zlato i samo zlato. Od tog zlata donetog iz Indije i Amerike građani Evrope su se sve više bogatili, dok su vitezovi i zemljoposednici bivali sve siromašniji. Sve moćnije i značajnije bivale su prevashodno luke na zapadu Evrope pošto su brodovi plovili na zapad i vraćali se sa zapada. I to ne samo u Španiji već i u Francuskoj, Engleskoj i Holandiji. Nemačka nije učestvovala u tim osvajanjima s onu stranu dalekih mora. U to doba bila je u potpunosti zaokupljena samom sobom.

Stvarno novo doba

Kad bi imao priliku da porazgovaraš s nekim ko je živeo u doba turske opsade Beča, tvome čuđenju ne bi bilo kraja. Čudio bi te njegov način govora, brojne francuske i latinske reči koje bi koristio, izveštačeni i prenaplašeni maniri i opširna objašnjenja, način na koji bi se značajno klanjao i u svakoj zgodnoj prilici u razgovor uplitao poneki latinski citat, čije poreklo nijednom od vas ne bi bilo jasno. Pri tom te verovatno ne bi napuštao osećaj da se pod tom dostojanstvenom perikom krije glava sklona dobrom jelu i piću i da čitava ova figura zaodenuta čipkom, vezom i svilom i zalivena parfemom – izvini na izrazu – smrdi pošto se gotovo nikad ne pere.

A kako bi se tek začudio kad bi sagovornik počeo da ti izlaže svoja shvaćanja: da treba tući decu; da devojčice valja, dok su još male, udavati za muškarce koje jedva da poznaju; da seljaci treba samo da rade i da ne daju glasa od sebe; da prosjake i lutalice treba javno bičevati pa ih potom baciti u lance i na trgu izlagati opštem podsmehu; da lopove treba vešati, a ubice javno seckati na sitne komade; da se veštice i drugi zli čarobnjaci koji šire svoj opasni uticaj moraju spaljivati, a nevernici proganjati, proterivati ili bacati u tamnicu; da kometa koju s vremena na vreme vidamo na nebu nagoveštava teška vremena, a da protiv zaraza, poput one koja je u Veneciji odnela mnoge živote, odlično deluje crvena traka oko ruke; da je gospodin taj i taj, prijatelj iz Engleske, odlično razvio posao prodajući Amerikancima u roblje crnce iz Afrike, što se pokazalo kao odlična ideja ovog časnog gospodina pošto zarobljeni Indijanci nisu bili radno sposobni.

Ovakve stavove ne bi zastupali pred tobom samo neotesani ljudi, već i oni najumniji i najpobožniji, svih staleža i nacija. Stvari su se postepeno menjale tek posle 1700. godine. Sveopšti jad i beda koji su ophrvali Evropu posle onih žalosnih verskih sukoba mnoge su naveli da pomisle da li je zaista bitno koja se poglavlja u veronauci smatraju istinitim? Nije li važnije da čovek bude ispravan i častan? Zar ne bi bilo bolje da se ljudi izmire, pa i oni različite vere i mišljenja? Da se međusobno poštuju i trpe tuđa uverenja? To je prva i najvažnija ideja koja se tad oblikovala – ideja o trpljenju različitosti. Ljudi koji su je širili smatrali su da razlike u mišljenjima može biti samo po pitanju vere. Svi se razumni ljudi slažu u tome da je $2 \times 2 = 4$. I stoga je razum (zdrav razum, kako se često kaže) ono što bi moglo i trebalo da poveže sve ljude. U carstvu razuma može se argumentovano raspravljati i ubeđivati, ali se tuđa vera, koja izmiče razlozima razuma, mora poštovati i trpeti.

Razum je zato bila druga najvažnija stvar za ove ljude. Jasno i svesno razmišljanje o ljudima i prirodi. O ovome se ponovo moglo mnogo toga pročitati

u delima starih Grka i Rimljana, kao i Firentinaca iz doba renesanse. A najviše u spisima onih odvažnih ljudi kakav je bio Galilej, koji su se upustili u traganje za matematičkim magičnim formulama prirode. U tim stvarima nije bilo razlike u mišljenju. Tu je postojao samo opit i dokaz. Razumom se utvrđivalo kako priroda izgleda i šta se među zvezdama zbiva. Razum koji je dat svima u istoj meri, siromašnima i bogatima, belim, žutim i crnim ljudima.

Pošto je razum dat svima, to su u osnovi svi ljudi jednako vredni, glasilo je još jedno učenje. Sećaš se da se i u hrišćanstvu učilo kako su svi ljudi od boga isti. Propovednici razuma i trpljenja otišli su korak dalje: ne samo da su učili kako su svi ljudi u osnovi isti, već su zahtevali da se prema svima isto postupa. Da svaki čovek, kao bogom stvoreno i razumom obdareno biće, ima prava koja mu niko ne može i ne sme oduzeti. Da svako može zahtevati da sam određuje svoj poziv i svoj život, da svako mora biti slobodan da čini ili ne čini ono što mu njegov razum i njegova savest nalažu. Da decu ne treba vaspitavati batinom već razumom, objašnjavajući im šta je dobro a šta zlo. Da su i prestupnici ljudi, koji su, doduše, zgrešili, ali se mogu popraviti. Da je užasno čoveku koji je načinio neko zlo užarenim gvožđem na čelo ili obraz utiskivati neprolazni beleg kojim se zanavek svima saopštava: ovo je prestupnik. Da postoji ljudsko dostojanstvo koje, između ostalog, zabranjuje javno ismevanje ljudi.

Sve ove ideje koje su se posle 1700. godine širile najpre u Engleskoj, a potom i u Francuskoj nazvane su prosvetiteljstvom pošto su se kroz mračne dubine sujeverja probijale svetlošću razuma.

Neki su ljudi smatrali da je prosvetiteljsko učenje isticalo samo stvari koje su i inače sasvim normalne i da su se u to doba mnoge velike tajne prirode i sveta suviše jednostavno zamišljale. To je tačno. Ali ne zaboravi da se u to doba ono što je danas normalno ni izdaleka još nije smatralo normalnim i da je uloženo mnogo hrabrosti, žrtvovanja i istrajnosti da bi se ove misli ljudima usadile u glavu i nama danas zvučale sasvim normalno. Ne zaboravi ni to da razum ne može rešiti sve tajne niti će ih ikada rešiti, ali se njime ipak mnogima ulazi u trag.

Od doba prosvetiteljstva, dakle u poslednjih 200 godina, tajne prirode su se istraživale i odgonetale više no za prethodnih 2000 godina. Zato nikako nemoj ispustiti iz vida šta u životu znače trpljenje, razum i čovečnost, tri najvažnije prosvetiteljske ideje. Da se čovek osumnjičen za neki zločin ne sme samo na osnovu puke sumnje krajnje neljudski izlagati mučenju dok poluonesvešćen ne prizna sve što se od njega traži, da nas razum uči kako nema veštica, pa one ne smeju biti ni spaljivane. (Poslednja veštica je u Nemačkoj spaljena 1749. godine, a u Švajcarskoj tek 1783.) Da se bolesti ne mogu suzbijati nekakvim sujeverjima, već pre svega čistoćom i naučnim istraživanjem njihovih

uzroka. Da više ne sme biti obespravljenih kmetova i seljaka, niti robova. Da u jednoj državi isti zakoni moraju važiti za sve ljude, da i žene imaju ista prava kao muškarci. Sve ove misli jesu delo hrabrih građana i pisaca koji su se odvažno borili za svoje ideje. To je stvarno bila smelost. Tačno je da su ponekad u borbi protiv stega starog i nasleđenog bivali nerazumni i nepravedni, ali je i sama bitka za trpljenje, razum i čovečnost bila teška i dugotrajna.

Ova bitka trajala bi još duže i još više ljudi koštala života da u Evropi tada nije bilo nekoliko vladara koji su u prvim borbenim redovima i sami zastupali prosvetiteljske ideje. Jedan od tih bio je i pruski kralj Fridrih Veliki.

Sećaš se da od habzburškog carstva u to doba beše preostalo još samo zvučno ime. Habzburgovcima su preostale još Austrija, Ugarska i Češka, dok su u Nemačkoj vlast imali kneževi pojedinačnih država – Bavarske, Saksonije i mnogih drugih, manjih i većih. Na severu se protestantske kneževine posle Tridesetogodišnjeg rata gotovo uopšte više nisu osvrtaale na katoličkog cara u Beču. Najmoćnija među ovim protestantskim kneževinama bila je Pruska, koja je od doba velikog vladara Fridriha Vilhelma I, koji je upravljao zemljom od 1640. do 1688. godine, Šveđanima preotimala sve više i više zemlje na severu Nemačke. Godine 1701. protestantski kneževi su se čak proglasili kraljevima. Bila je to stroga ratnička država, za čije plemstvo nije bilo veće časti do da stupaju u oficirsku službu veličanstvene kraljevske vojske.

Pruskom je od 1740. godine kao treći kralj po redu vladao Fridrih II iz porodice Hoenzoler, prozvan Fridrihom Velikim. On je zaista bio jedan od najobrazovanih ljudi svoga doba. Prijateljevao je sa mnogim Francuzima koji su u svojim spisima propovedali prosvetiteljske ideje, a i sam je pisao mnogo takvih spisa na francuskom jeziku. Naime, iako je bio pruski kralj, prezirao je nemački jezik i nemačke običaje, koji su se zbilja iskvarili od užasa Tridesetogodišnjeg rata. S druge strane, osećao se obaveznim da svoju nemačku državu učini primerom za ugled i time dokaže vrednost ideja svojih francuskih prijatelja. Osećao se, kako je često govorio, kao prvi sluga svoje države, a ne kao njen posednik. Kao sluga države starao se o svakoj sitnici i pokušavao da svugde i u svemu sprovodi nove ideje. Jedan od njegovih prvih poteza bilo je ukidanje sprava za mučenje. Osim toga, olakšao je obavezu teškog fizičkog rada seljaka na veleposedničkim imanjima. Uvek je vodio računa o tome da svi ljudi u državi, najsiromašniji kao i najbogatiji, imaju isti tretman pred sudovima. U to doba ovo nipošto nije bilo uobičajeno.

A više od svega je pokušavao da Prusku načini najmoćnijom nemačkom državom i na taj način potpuno suzbije moć austrijskog cara. Austrijom je od 1740. godine vladala žena, carica Marija Terezija. Kad je Fridrih sa samo 23 godine došao na vlast, pomislio je kako je to zgodna prilika da se carstvu preotme neka zemlja, pa je sa svojom jakom vojskom upao u provinciju Šlesku

i osvojio je. Od tog trenutka pa sve do kraja života borio se protiv nemačke vladarke na austrijskom prestolu. Vojska mu je bila važnija od svega drugog. Neumorno ju je uvežbavao i načinio zaista najboljom na svetu.

Međutim, Marija Terezija je bila jači protivnik nego što je Fridrih s početka mislio. Možda ne u vojničkom smislu, pošto je bila izuzetno bogobojažljiva žena, majka šesnaestoro dece. Iako je Fridrih bio njen protivnik, u mnogo čemu ga je uzimala za uzor i njegove novotarije primenjivala i u Austriji. I ona je ukinula mučenje zatvorenika, olakšala život seljacima i zalagala se za dobru nastavu u zemlji. Sebe je smatrala majkom čitave nacije, ali je bila lišena lažnog samoljublja da o svemu sve najbolje zna. Za savetnike je uzimala najmarljivije ljude, a među njima je bilo i onih koji su velikom Fridrihu bili dorasli i u ratovanju. I to ne samo na bojnopolju. Umela je da preko svojih izaslanika privuče na svoju stranu sve evropske dvorove. Zadobila je čak i naklonost Francuske, koja je vekovima pre toga u svakoj prilici ratovala protiv Nemačkog carstva. Kao zalog novog prijateljstva, Marija Terezija je svoju kćer Mariju Antoanetu udala za francuskog prestolonaslednika.

Fridrihovi vojnici na bojnopolju nisu nastupali kao razularena gomila, već kao strogo uigrana trupa, onako kako su naučili na vežbalištu.

Tako je Fridrih stekao neprijatelje sa svih strana: Austriju, Francusku, Švedsku, pa i ogromnu, moćnu Rusiju. Nije čekao na objavu rata, već je napao i osvojio Saksoniju, koja je prema njemu takođe bila neprijateljski nastrojena. Ogorčena borba za prevlast ovde je potrajala sedam godina, a Fridrihu je pomagala samo engleska vojska. Marljiv i uporan kakav je bio, uspeo je da ne izgubi rat protiv nadmoćne sile koja mu je morala prepustiti Šlesku.

Marija Terezija od 1765. godine više nije sama vladala Austrijom. Sa njom je vladao i njen sin Josif, kao car Josif II, da bi po njenoj smrti u potpunosti preuzeo vlast. Bio je još uporniji borac za prosvetiteljske ideje nego Fridrih, pa i sama Marija Terezija. Trpljenje, razum i ljudskost bilo je jedino

što je mario. Ukinuo je smrtnu kaznu, kao i sužanjstvo seljaka. Dozvolio je protestantima u Austriji da održavaju božju službu, a katoličkoj crkvi je čak, iako je bio dobar katolik, oduzeo neke posede i deo bogatstva. Bio je bolešljiv i imao predosećaj da neće moći dugo da vlada. Zato je sve ovo činio s takvom marljivošću, nestrpljenjem i hitrinom da se njegovim podanicima činilo da se stvari odvijaju prebrzo, nenadano i preterano. Mnogi su mu se divili, ali ga je narod manje voleo nego njegovu promišljeniju i pobožniju majku.

Marija Terezija, koja je rodila 16 dece od kojih je preživelo njih desetero, smatrala se istovremeno majkom svoje dece i svoje zemlje.

U doba kad su u Austriji i Nemačkoj prevagu odnosile prosvetiteljske ideje, u Americi su podanici brojnih engleskih kolonija sve češće pružali otpor engleskoj vlasti i plaćanju nameta Englezima. Njihov predvodnik u borbi za nezavisnost bio je Bendžamin Frenklin, običan građanin koji se dosta bavio prirodnim naukama i čak izumeo gromobran. Bio je čovek neobično ispravnih načela, ali i vrlo trezven i stamen. Predvođeni Frenklinom i još jednim Amerikancem, Džordžom Vašingtonom, engleske kolonije i trgovački gradovi u Americi osnovali su savez država i nakon duge borbe proterali engleske trupe iz zemlje. Rešeni da žive po novim idejnim načelima, proglasili su 1776. godine sveta ljudska prava slobode i jednakosti za osnovne ustavne principe svoje nove države. Ali su na njihovim poljima i dalje radili robovi.

Nasilna promena

Budući da su prosvetiteljske ideje smatrane ispravnim i dobrim, u svim zemljama se vladalo prema njima. Čak je i ruska kraljica Katarina Velika bila u neprestanoj prepisci sa francuskim zagovornicima prosvetiteljstva. Samo su se francuski kraljevi pravili da o tome ništa ne znaju, kao da ih se sve to uopšte ne tiče. Luj XV i Luj XVI, naslednici velikog kralja Sunca, bili su nesposobni ljudi koji su samo imitirali spoljnu formu života svog velikog prethodnika, raskoš i luksuz i rasipali novac na javne proslave i pozorišne predstave, novo-sagrađene dvorce i ogromne parkove sa potkresanom živicom, čitave vojske slugu i dvorana obučene u svilu i čipku. Odakle im uopšte novac, nije ih ni najmanje zanimalo. Za ministre finansija postavljali su prevarante koji su učenama uterivali u blagajnu ogromne količine novca. Seljaci su crkavali radeći, a građani plaćali ogromne namete da bi plemići na dvoru, zabavljeni manje-više umnim razgovorima, sve to spiskali i proćerdali.

A kad bi se plemić veleposednik sa kraljevskog dvora vratio na svoje imanje, za seljake je to bila najveća nesreća. On bi, naime, sa svojom pratnjom krenuo u lov na zečeve i lisice, terajući konje preko oranica koje su seljaci s mukom okopavali. Teško seljaku ako bi se požalio! Mogao se smatrati srećnim ako bi mu gospodar lično zamahnuo šibom po licu. Plemić je, naime, imao pravo da presuđuje svojim seljacima i da ih kažnjava ako poželi. Plemići koji su uživali naročitu kraljevu milost dobijali su od njega cedulju na kojoj je pisalo: „Baciti tog i tog u zatvor.“ U potpisu: kralj Luj XV. Plemić bi onda sam dopisao ime i tako se oslobodio svakog ko mu iz nekog razloga nije odgovarao.

Na dvoru su se ovi uglednici nosili otmeno i negovano, napuderisano i namirisano. Šuš kale su im pri hodu odore od same svile i čipke. Uštogljena raskoš iz doba Luja XIV beše im već dozlogrdila. Bili su pre za neusiljene i prefinjene razgovore. Više nisu nosili teške perike, već mnogo lakše, posute belim puderom, na kojima se pozadi klatila pletenica. Gospoda se na prefinjen način klanjala i pozivala na ples, a njihove dame su u tome bile još bolje. Dame su nosile tesno pripijene steznike i ogromne okrugle suknje koje su ličile na zvona. Te su se suknje zvale krinoline. I tako su dame i gospoda ugodno šetali stazama kraljevskih dvoraca, oivičenim živicom, dok su im imanja propadala a seljaci gladovali. Pošto bi im i taj izveštačeni i uštogljeni život s vremena na vreme dosadio, izmislili su još jednu novu zabavu: izigravali su jednostavnost i prirodnost, obitavali u ljupko nameštenim pastirskim kolibama u parkovima dvoraca i nadevali sebi izmišljena pastirska imena iz grčkih spevova. To bi činilo vrhuncem prirodnosti i jednostavnosti.

„Pastir i pastirica“, ples iz doba rokokoa. Najotmenijim gledaocima bilo je dopušteno da sa pozornice prate ovakve predstave.

U sav taj šareni, elegantni, ljupki i prefinjeni metež upala je kćer Marije Terezije, Marija Antoaneta. Kad se udala za potonjeg francuskog kralja, bila je još devojčica od nekih 14 leta. Naravno da je mislila kako sve mora biti upravo onako kako je zatekla. Sa najvećim žarom je učestvovala u čudesnim maskenbalima i operama, igrala i sama u pozorišnim predstavama, bila prekrasna pastirica i smatrala život u francuskim kraljevskim dvorcima čarobnim. Njen brat, najstariji sin Marije Terezije, car Josif II, kao i njena majka, neprestano su je opominjali da živi jednostavnije i da siroti narod ne razdražuje još više svojim rasipništvom i lakomislenošću. Car Jozef joj je 1777. godine uputio dugačko i ozbiljno pismo, u kojem piše: „Neće još dugo moći ovako, a prevrat će biti užasan ako ga ne preduprediš“.

Nastavilo se tako još dvanaest godina. Ali je zato prevrat zbilja bio tim užasniji. Na dvoru je sav državni novac već bio spiskan. Nije bilo ničega više čime bi se mogao platiti ovaj neslućeni svakodnevni luksuz. Zato je kralj Luj XVI godine 1789. konačno sazvao skupštinu koju su činili predstavnici plemstva, sveštenstva i građanstva, tri tadašnja staleža. Trebalo je da ga posavetuju kako da ponovo dođe do novca.

Pošto mu se predlozi i zahtevi staleških predstavnika nikako nisu dopadali, kralj je naložio svom ceremonijal-majstoru da ih rastera kućama. Međutim, čovek po imenu Mirabo, veoma razborit i strastven, reče ovom dvorjaninu: „Idite i recite svom gospodaru da nas je ovde okupila snaga naroda, a nju nam možete oteti samo snagom bajoneta.“

Tako se još niko nikada ne beše obratio francuskom kralju. Na dvoru nisu znali šta da učine. Dok su se premišljali, okupljeni plemići, sveštenici i građani su nastavili da se savetuju kako da poprave ovo traljavo upravljanje zemljom. Niko nije ni pomišljao da svrgne kralja, hteli su samo da ponešto unaprede, baš onako kako se u to doba činilo i u svim drugim državama. Ali

kralj nije dopuštao da mu se išta propisuje. Bio je to slab i neodlučan čovek koji je najradije provodio vreme praveći nekakve sitnice, ali je istovremeno smatrao da se niko ne sme suprotstavljati njegovoj volji. Zato je pozvao svoje trupe u nameri da rastera skupštinu tri staleža. Na to se narod u Parizu strahovito razgnevio. Svoju poslednju nadu polagao je u tu skupštinu. Ljudi su se skupljali na ulicama napredujući ka državnom zatvoru, Bastilji, u kojem su ranije bivali zatočeni mnogi zagovornici prosvetiteljstva i gde su, kako se smatralo, tamnovali mnogi nedužni ljudi. U strahu da još više ne razjari ljude, kralj se nije odmah odvažio da izda naređenje za paljbu. Tako su ljudi uspeali da zaposednu moćno zatvorsko utvrđenje i pobiju čuvare. Kličući su jurili ulicama Pariza, trijumfalno vodeći gradom oslobođene zatvorenike, iako se kasnije ispostavilo da su ovog puta u zatvoru bili utamničeni zaista samo pravi zločinci.

Rešeni da u potpunosti nametnu prosvetiteljska načela, tri okupljena staleža su u međuvremenu donela neke nečuvene odluke. A pre svih onu da su svi ljudi kao razumna bića jednaki i da zakon mora važiti jednako za sve. Okupljeni plemići pružiše pravi primer za to, dobrovoljno se, u opštem oduševljenju, odrekavši posebnih prava za sebe. Na taj način je svaki čovek u Francuskoj stekao mogućnost da obavlja svaku službu i svi su u državi imali iste obaveze i ista prava, *ljudska prava*, kako su ih nazvali. Obznanili su da je narod pravi vladar, a kralj samo njegov izaslanik.

Sigurno shvataš šta je staleška skupština ovim mislila: da je vladar tu zbog naroda, a ne obrnuto. Da vladar ne sme zloupotrebljavati svoju moć. Parižani su, međutim, čitajući o ovome u novinama, drugačije razumeli ovo učenje o vladavini naroda. Shvatali su da će ubuduće zemljom vladati ljudi sa ulica i trgova koji sebe nazivaju narodom. A pošto se kralj i dalje nije prizivao pameti, već je pregovarao sa stranim dvorovima da mu pošalju pomoć protiv sopstvenog naroda, pariske piljarice i sitno građanstvo krenuli su ka dvorcu u Versaju, pobili stražu, upali u raskošne dvorane sa bajnim kristalnim lusterima, ogledalima i tapiserijama od damasta, nateravši kralja i njegovu ženu Mariju Antoanetu da zajedno sa svom svojom decom i pratnjom krenu u Pariz, gde bi ih narod i bukvalno mogao nadgledati.

Kralj je u jednom trenutku pokušao da pobegne u inostranstvo. Pošto se pripremao detaljno i formalno, kao da ide na neki maskenbal na dvoru, lako su ga prozreli i vratili nazad. Otad je čitava porodica bila pod strogim nadzorom. Staleška skupština, koja se (pošto staleži behu ukinuti) proglasila za narodnu skupštinu, u međuvremenu je donela odluke o mnogim novinama u zemlji. Katoličkoj crkvi oduzeti su svi posedi, kao i svim plemićima koji su u strahu od revolucije pobjegli u inostranstvo. Potom je odlučeno da se izaberu novi narodni predstavnici koji će doneti sve ostale zakone.

Tako se godine 1791. veliki broj mladih ljudi iz svih delova Francuske okupio na pregovorima u Parizu. Međutim, evropski kraljevi i vladari ne behu više radi da posmatraju kako se kraljevska moć u Francuskoj sve više ograničava i slama. Nisu se, doduše, utrkiivali u pružanju podrške Luju XVI, najpre zato što on svojim ponašanjem nije zaslužio poštovanje, a potom i stoga što ostalim državama nije baš mnogo smetalo što moć Francuske slabi. Ipak, stajući u zaštitu kralja, Pruska i Austrija su poslale nešto svojih trupa na Francusku, što je sasvim razjarilo narod. Čitava je zemlja ustala protiv ovog iznuđenog mešanja sa strane. U svakom plemiću i svakom kraljevom pristalici videli su veleizdajnika koji šuruje sa strancima što potpomažu kraljevski dvor. Razbešnjene mase su pod okriljem noći ulazile u domove plemića, hapsili ih i ubijali. Situacija je sve više izmicala kontroli. Narod beše rešen da iskoreni i uništi sve staro.

Počeli su od nošnje. Pobornici revolucije nisu nosili perike, pantalone do kolena i svilene čarape. Stavljali su crvene beretke i oblačili pantalone dugih nogavica, kakve se i danas nose. One su bile jednostavnije i jeftinije. Tako obučeni jurišali su ulicama vičući: „Smrt plemstvu! Sloboda, jednakost, bratstvo!“ Bratstvo, međutim, i nije bilo preterano omiljeno među jakobincima, kako se zvali oni najzadrtiji revolucionari. Oni su napadali ne samo plemiće već i sve one koji su bili drugačijeg mišljenja. Pobeđenim protivnicima su odrubljivali glavu. Za to su izmislili spravu zvanu giljotina, koja je služila za jednostavno i brzo odrubljivanje glave. Osnovali su poseban sud, revolucionarni tribunal, koji je iz dana u dan donosio smrtne presude. Osuđenici su bivali giljotinirani na pariskim trgovima.

Vođe ove razjarene narodne mase bili su veoma čudni ljudi. Jedan od njih, Danton bio je strastven govornik, odvažan i bezobziran čovek koji je svojim moćnim glasom neprestano pozivao narod u boj protiv kraljevih pristalica. Drugi se zvao Robespjer i bio je potpuna suprotnost Dantonu. Krut, trezven i pomalo dosadan advokat koji je držao beskonačno duge govore, u kojima je obavezno spominjao doba starih Grka i Rimljana. Za govornicu nacionalne skupštine izlazio je uvek elegantno obučen, odmerenih pokreta, nalik na nekakvog čudnog i strogog nastavnika. Neprestano je govorio o vrlini i samo vrlini, o Katonovoj i Temistoklovoj vrlini, o vrlini ljudskog srca uopšte i o mržnji spram greha. A pošto se greh mora mrzeti, to se i neprijatelji Francuske moraju pobiti. Tada će vrlina trijumfovati. A neprijatelji Francuske bili su svi koji nisu delili njegovo mišljenje. Tako je u ime vrline ljudskog srca pobio na stotine svojih protivnika. Nemoj misliti da se pretvarao. Verovatno je stvarno tako mislio. Nije se dao podmititi nikakvim poklonima niti suzama dirnuti. Bio je zaista strašan. Širio je strah oko sebe, strah među protivnicima razuma, kako je smatrao.

„Sloboda, jednakost, bratstvo“ glasio je ratni poklič francuskih revolucionara, koji su svoje protivnike neumoljivo slali na giljotinu.

I kralj Luj XVI bio je izveden pred narodni sud i osuđen na smrt pošto je protiv sopstvenog naroda pozvao neprijatelja u pomoć. Ubrzo za njim giljotinirana je i Marija Antoaneta. Oboje su umirući pokazali više dostojanstva i veličine nego za čitavog života. U inostranstvu su bili zaista zaprepasćeni ovim pogubljenjima. Ka Parizu su tad krenule brojne trupe, ali se narodu sloboda više nije mogla oduzeti. Svi muškarci

u zemlji behu pozvani na oružje, pa su nemačke trupe lako odbijene, dok je vladavina terora u Parizu, a još više u provincijskim gradovima besnela sve žešće.

Robespjer i poslanici su hrišćanstvo proglasili prevaziđenim praznoverjem, a boga zakonom ukinuli. Umesto njemu trebalo se moliti razumu. Kao boginju razuma proveli su gradom, uz svečanu muzičku pratnju, mladu nevestu jednog štampara, zaogrnutu plavim ogrtačem preko bele haljine. Sve to Robespjeru nije bilo dovoljan dokaz vrline. Zato su revolucionari izdali novi zakon, po kojem bog postoji, a ljudska je duša besmrtna. Kao sveštenik tog „najvećeg bića“, kako su tad nazvali boga, pojavio se sam Robespjer, sa peruškom na glavi i buketom cveća u ruci. Mora biti da je na toj svečanosti izgledao užasno smešno, a izgleda i da su mu se mnogi otvoreno podsmevali. Ubrzo je i Robespjer izgubio svaku moć. Dantonu su se smučila svakodnevna pogubljenja, pa je zatražio milosti i sažaljenja. Robespjer mu je smesta uzvraatio: „Samo zločinci traže milost za zločince.“ Tako je i Danton giljotiniran, a Robespjer poslednji put pobedio. Kad je nedugo zatim ponovo održao govor u kojem je zapretio da će se ubuduće pogubljivati još više ljudi jer se i dalje na sve strane sreću neprijatelji slobode, zbog čega greh trijumfuje a otadžbina izlaže opasnosti, prvi put se desilo da mu niko nije zapljeskao. Zavládala je mukla tišina. Nekoliko dana kasnije je i sam Robespjer bio giljotiniran.

Neprijatelji Francuske su bili poraženi, plemići poubijani, oterani ili dobrovoljno preobraženi u građane, postignuta je jednakost pred zakonom, crkvena i plemićka dobra su bila podeljena seljacima oslobođenim kmetstva, uvedena je sloboda izbora zanimanja i jednakost u obavljanju državne službe. Narod se umorio od borbe i pozeleo da u miru i redu uživa u plodovima ove značajne pobede. Revolucionarni tribunal je ukinut, a 1795. godine izabran je direktorijum, vlada sastavljena od petorice muškaraca koji su zemljom upravljali po novim načelima.

U međuvremenu su ideje ove revolucije prešle granice Francuske i pobudile opšte oduševljenje i u susednim zemljama. Belgija i Švajcarska su postale republike zasnovane na principima ljudskih prava i jednakosti, a svaku republiku je podržavala francuska vlada sa svojim vojnicima. U ovim vojskama služio je i vojnik koji je bio jači od čitave revolucije.

Poslednji osvajač

U istoriji sveta oduvek sam najviše voleo to što je istinita i što su sve te čudesne stvari bile stvarne koliko i ti i ja danas. A pri tom su se dešavale i stvari neverovatnije i čudesnije od bilo čega što bi se moglo izmisliti. Sada ću ti ispričati jednu od tih neverovatnih i čudesnih priča koje su bile stvarne koliko

i tvoj i moj život. Nije mnogo prošlo otkako se sve to dešavalo. Moj deda je to doživeo kad je bio u tvojim sadašnjim godinama.

Doduše, ne i sam početak. Bilo je to ovako: pokraj Italije leži brdovito, osunčano i siromašno ostrvo zvano Korzika. Tamo je živeo jedan advokat sa ženom i osmoro dece. Nosio je italijansko prezime Buonaparte. Godine 1769, kad mu se rodio drugi sin, Napoleon, Đenovljani upravo behu prodali ostrvo Francuskoj. To se nije mnogo dopalo ostrvljanima Korzikancima koji su često dolazili u sukob sa francuskom upravom. Bilo je predviđeno da mladi Napoleon postane oficir, pa ga je otac sa deset godina poslao u jednu vojnu školu u Francuskoj. Bio je siromašan, otac mu praktično nije mogao pomagati. Zato je bio ozbiljan i tužan. Nije se igrao sa drugarima. „U školi sam uvek birao za sebe neki ćošak“, pričao je kasnije, „u kojem sam mogao da sedim i puštam mašti na volju. Kad bi školski drugovi pokušali da me oteraju odatle, branio bih se svom snagom. Već tada sam osećao da moram isterati svoje i da će mi se ono što zamislim i ostvariti.“

Učio je mnogo i imao izvrsno pamćenje. Sa 17 godina postao je potporučnik francuske vojske. Pošto je bio niskog rasta, nadenuli su mu nadimak: mali narednik. Često ga je morila glad. Čitao je mnogo i sve pamtio. Kad je tri godine docnije, 1789. godine, u Francuskoj izbila revolucija, Korzika je rešila da se oslobodi francuske vlasti. Napoleon se vratio kući kako bi ratovao protiv Francuza. A onda je ipak otišao u Pariz, jer se „samo u Parizu nešto može učiniti“, kako je u to doba napisao u jednom pismu. Bio je u pravu. On je u Parizu stvarno nešto učinio. Slučajno se dogodilo da je jedan Napoleonov zemljak služio u vojsci koju su revolucionari poslali u pobunjeni provincijski grad Tulon. Ovaj je u pohod poveo i dvadesetpetogodišnjeg poručnika. I zaista nije zažalio zbog toga. Napoleon mu je davao dobre savete – gde da postavi topove i koliko dugo da puca da bi brzo zaposeo grad. Zato je proglašen za generala. U to nemirno doba, međutim, ovo ni izdaleka nije bio znak za početak neke velike karijere. Biti u prijateljstvu s jednom stranom značilo je imati drugu stranu za neprijatelja. Pošto je vlada koja ga je proglasila za generala sastavljena od Robespjerovih prijatelja bila proterana, i sam Napoleon je bio uhapšen. Doduše, brzo su ga pustili, ali su mu za kaznu što se druži sa jakobincima oduzeli čin i isključili ga iz vojske. Bio je užasno siromašan i lišen svake nade. Ali ga je ubrzo jedan poznanik preporučio direktorijumu petorice u Parizu i uključio u borbu protiv mladog plemstva koje se podiglo na ustanak. Napoleon je bez okolišanja naredio da se puca u masu. Tako ih je rasterao. U znak zahvalnosti ponovo je izabran za generala. Ubrzo mu je bilo povereno zapovedništvo nad vojskom koja je trebalo da krene put Italije kako bi se i tamo, kao i u drugim zemljama, širila ideje Francuske revolucije.

Stvar je bila gotovo bezizlazna. Vojska je bila oskudno opremljena. Francuska je u to doba bila siromašna i krajnje neuređena. Pre pohoda, 1796. godine, general Napoleon, koji se sad na francuskom prezivao Bonaparta, lično se obratio svojim vojnicima. Rekao je samo ovo: „Vojnici! Goli ste i gladni, vlada vam je ostala dužna i ne može da vas plati. A ja ću vas povesti do najplodnije ravnice na svetu. Bogate provincije i veliki gradovi dopašće vam šaka; tamo ćete naći svoju čast, slavu i bogatstvo. Vojnici! Imate li dovoljno hrabrosti i istrajnosti?“ Umeo je da vojnicima uliva hrabrost, pa i da mnogo nadmoćnijeg neprijatelja mudro napadne i pobedi. Već nekoliko nedelja po polasku napisao je u naredbi svojoj vojsci: „Vojnici! Za četrnaest dana izvojevali ste šest pobeda, zaplenili 21 zastavu i 55 topova. Bez topova ste dobijali bitke, bez mostova prelazili reke, bez obuće marširali dugo. Često niste dobijali ni koricu hleba. Ubeđen sam da će svako od vas, kad se vrati u svoj rodni kraj, s ponosom moći da kaže: I ja sam bio deo vojske koja je osvojila Italiju!“

Njegova vojska je zaista u kratkom periodu osvojila gornju Italiju i stvorila republiku po uzoru na Francusku i Belgiju. Gde god bi nailazio na neko od predivnih italijanskih umetničkih dela koje bi mu se dopalo, slao bi ga u Pariz. Potom je krenuo na sever ka Austriji, pošto ga je car napao u Italiji. U štajerskom gradu Leobenu sačekali su ga carevi izaslanici iz Beča. U odaji za sednice prethodno behu namestili jednu uzdignutu fotelju za carskog predstavnika. Napoleon je na to rekao: „Sklonite ovu stolicu. Ne mogu da vidim presto a da ne poželim da sednem na njega.“ Naterao je cara da delove Nemačke na levoj obali Rajne ustupi Francuskoj. Onda se vratio u Pariz. Međutim, u Parizu nije imao šta da radi. Zato je predložio vladi nešto krajnje neobično. Najveći neprijatelji Francuske bili su u to doba Englezi. Engleska je, pak, bila moćna zemlja sa brojnim posedima u Americi, Africi, Indiji i Australiji. Francuska vojska je bila preslaba da bi napala samu Englesku. Nije imala ni dovoljno brodova. Ali je zato mogla da napadne neki engleski prekomorski posed.

Tako je Napoleon sa svojom vojskom krenuo u Egipat koji se nalazio pod engleskom vlašću. Hteo je da poput Aleksandra Velikog osvoji čitav orijent. Ovog puta nije poveo samo vojnike, već i naučnike koji je trebalo da pronađu i prouče ostatke davne prošlosti. Tek što je stigao u Egipat, obratio se tamošnjim muslimanima kao da je sam prorok Muhamed. Svečano im je saopštio da zna šta im sve leži na srcu i da je njegov dolazak predskazan stotinama godina ranije, da je čak zapisan i u Kuranu. „Shvatite da su sva ljudska nastojanja protiv mene beskorisna jer je sve čega se dohvatim predodređeno na uspeh.“ U početku se stvarno činilo da je tako. Napoleon je potukao egipatsku vojsku u velikoj bici u blizini piramida, 1798. godine, kao i nekoliko puta docnije, jer je bolje od ikog umeo da vodi boj na kopnu. Dakako, Englezi su se i dalje mnogo bolje razumeli u pomorske bitke, pa je tako čuveni engleski admiral

Nelson gotovo uništio francusku flotu ispred Abukira na egipatskoj obali. A kad su u francuskoj vojsci još izbile zaraze, a do Napoleona stigla vest da se vlada u Parizu raspada, on je ostavio vojnike na cedilu i sam se potajno vratio u Francusku. U Francuskoj je dočekan kao slavan general. Svi su se ponadali da će i u sopstvenoj zemlji biti jednako marljiv kao u neprijateljskoj. Zbog toga se odvažio da 1799. godine svoje topove okrene prema zgradi vlade u Parizu, pošalje grenadire da iz skupštinske zgrade isteraju narodne poslanike i tako najvišu vlast prigrabi za sebe. Po uzoru na stare Rimljane nazvao se konzulom.

Postavši konzul, Napoleon se u najvećem luksuzu razbaškario u francuskom kraljevskom dvorcu i pozvao mnoge prognane plemiće da se vrate u zemlju. A pre svega je i danju i noću uvodio red u državu. Red je za njega značio da se svagda i svugde dešava samo ono što on hoće. To je i postigao. Naložio je da se usvoji zakon sa novim načelima i nazvao ga po sebi Napoleonov kôd. Prilikom sledećeg ratnog pohoda na Italiju još jednom je potukao Austrijance. Vojnici su ga obožavali, a i svi Francuzi ga poštovali pošto je zemlji doneo slavu i novoosvojene teritorije. Proglasili su ga doživotnim konzulom. Ali sve to Napoleonu nije bilo dovoljno. Hteo je da bude nešto još više: godine 1804. krunisao se za cara. Za cara svih Francuza. Papa je lično doputovao u Pariz da bi ga krunisao. Neposredno potom proglasio se i kraljem Italije. Ostale zemlje je već spopadao strah od ovog moćnog čoveka. Zato su se Engleska, Nemačka, Austrija, Rusija i Švedska ujedinile protiv njega. Napoleona to nije uplašilo. Nije se bojao neprijateljskih armija, ma koliko one bile velike. Izašao im je na megdan i u zimu 1805. godine potpuno porazio neprijateljske savezničke trupe kod Austerlica u Moravskoj.

Tako je Napoleon zavladao gotovo čitavom Evropom. Svakom rođaku je takoreći kao suvenir poklonio po jedno kraljevstvo. Njegov posinak je dobio Italiju, stariji brat Napulj, mlađi Holandiju, zet deo Nemačke, sestre vojvodstva u Italiji. Bila je to solidna karijera za porodicu korzikanskog advokata, koja je svega dvadeset godina ranije na svom dalekom ostrvu delila ostatke svoje oskudne trpeze.

Napoleon je i u Nemačkoj prigrabio za sebe svu moć: pošto se nemački kneževi odavno već behu razišli sa carem u Beču, lako su sklopili savez sa moćnim Napoleonom. Car Franc Habzburški je zbog toga vratio titulu nemačkog cara. To je bio kraj Svetog rimskog carstva nemačkog naroda, započetog još krunisanjem Karla Velikog u Rimu. Od godine 1806. Franc Habzburški nazivao se samo austrijskim carem.

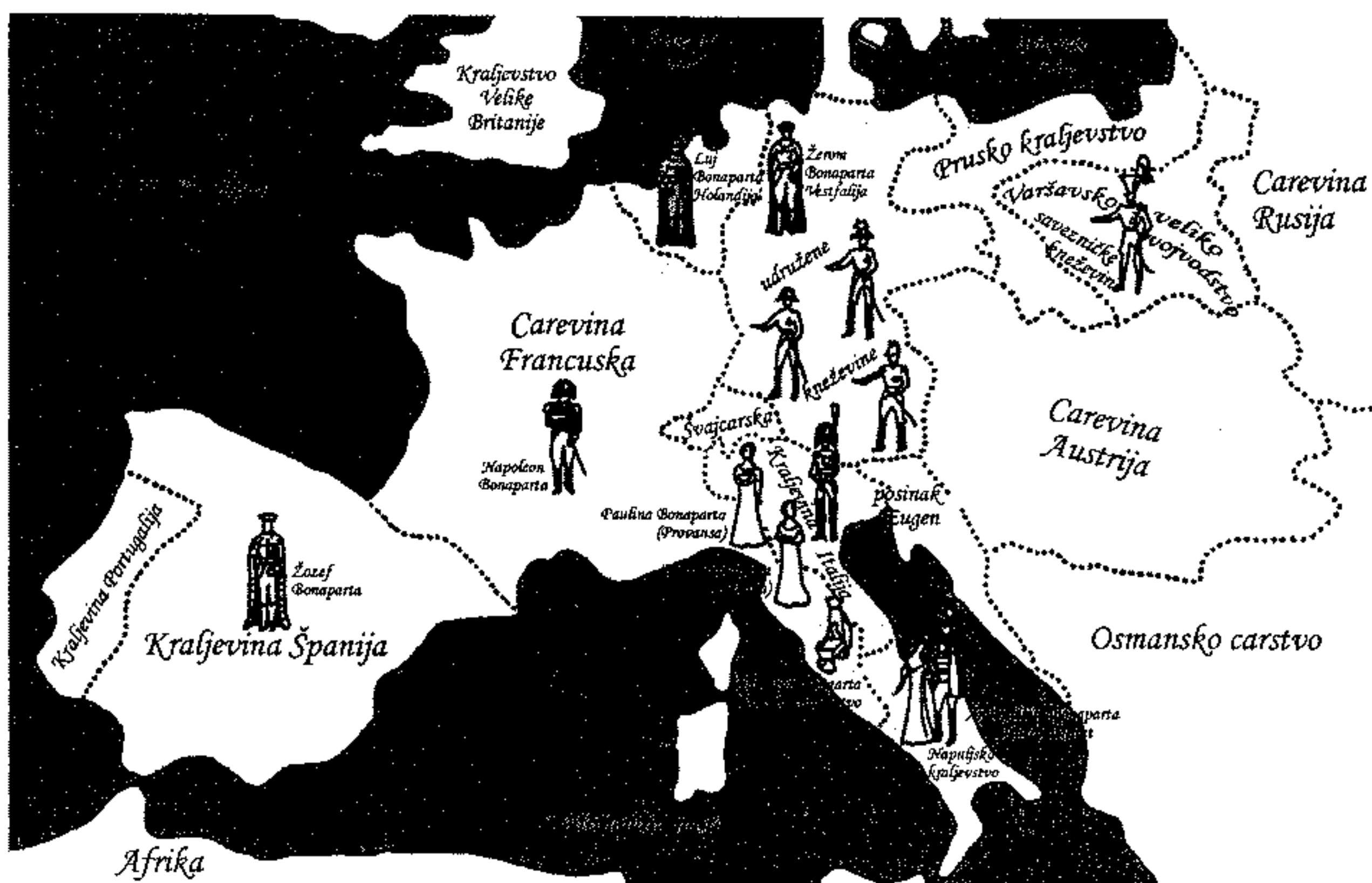
Napoleon je nedugo potom krenuo i protiv Hoenzolera i u svega nekoliko dana potpuno porazio prusku vojsku. Godine 1806. ušao je u Berlin i odatle Evropljanima nametao svoje zakone. Najvažnije mu je bilo da čitavoj Evropi

zabrani trgovinu sa francuskim neprijateljem – Engleskom. To su bile takozvane kontinentalne sankcije. Na taj način hteo je da uništi Englesku jer nije imao flotu kojom bi ovu moćnu zemlju vojnički porazio. Pošto su mu odbili poslušnost, još jednom je krenuo na Nemačku i udario na Ruse, koji su Pruse smatrali saveznicima. Tako je 1807. mogao i svom najmlađem bratu dati deo Nemačke kao kraljevstvo.

Onda je na red došla Španija. Osvojio je i nju i poklonio je kao kraljevstvo svom bratu Žozefu; u Napulj je zauzvrat poslao jednog od svojih zetova. Međutim, svi ovi narodi nisu mogli daveka dopuštati da se sa njima postupa kao sa porodičnim poklonom. Španci su bili prvi koji su se 1808. godine pobunili protiv francuske vlasti. Nisu povelili pravi rat, ali je zato čitav narod neprestano i neumorno prkosio neprijatelju, premda su francuski vojnici spram njih pokazivali najveću surovost. Ni austrijski car nije bio rad da dugo sluša Napoleonov zapovednički ton. Zato je 1809. godine došlo do novog rata. Napoleon je sa vojskom krenuo na Beč. Iako mu je kod Asperna u blizini Beča smeli vojskovođa nadvojvoda Karlo naneo prvi poraz u životu, Napoleon je nekoliko dana docnije kod Vagrama do nogu potukao austrijsku vojsku. Onda je ušao u Beč, zaposeo kraljevski dvorac Šenbrun i čak primorao cara Franca da mu svoju kćer dâ za ženu. To nije bila laka odluka za habzburškog cara, čija je porodica vladala u Beču već više od 500 godina. Naime, Napoleon nije poticao iz plemićke porodice, već je bio sitni poručnik koji je samo zahvaljujući svojoj neviđenoj nadarenosti postao zapovednik i vladar čitave Evrope.

Sinu kojeg mu je rodila carica Luiza Napoleon je 1810. godine dao titulu rimskog kralja. Njegovo je carstvo tad bilo već mnogo veće od onoga koje je stvorio Karlo Veliki. Naime, sva kraljevstva koja je poklanjao braći, sestrama i generalima bila su njihova samo po imenu. Ako se Napoleonu njihovo ponašanje ne bi dopalo, pisao bi im vrlo gruba pisma. Svom bratu, kralju Vestfalije, napisao je, recimo: „Video sam tvoje dnevne zapovesti vojnicima i mogu ti reći da će ti one doneti podsmeh Nemačke, Austrije i Francuske. Zar u blizini nemaš nijednog prijatelja koji bi ti rekao istinu? Ti si kralj i carev brat. U ratu su to nebitne okolnosti. Tu moraš biti vojnik, vojnik i samo vojnik. Ne smeš imati ministre, izaslanike, nikakav luksuz, već moraš noćiti u logoru, sa svojom izvidnicom, i noću i danju sedlati konja, marširati sa izvidnicom, kako bi čuo vesti.“ Pismo se završava rečima: „Imaj, dođavola, dovoljno razuma da pristojno pišeš i govoriš!“ Tako se car odnosio prema svojoj braći, kraljevima raznih evropskih zemalja. Još gore je postupao prema narodu. Bilo mu je svejedno šta ljudi misle i osećaju sve dok mu isporučuju novac i što je još važnije – vojnike. Narodu je, međutim, ovo brzo dozlogrdilo. Posle Španaca su i seljaci iz Tirola, zemlje koju je Napoleon oteo od austrijskog kralja i po-

klonio kraljevini Bavarskoj, zaratili sa francuskim i bavarskim vojnicima, ali je Napoleon ubrzo zarobio i streljao njihovog vođu Andreasa Hofera.

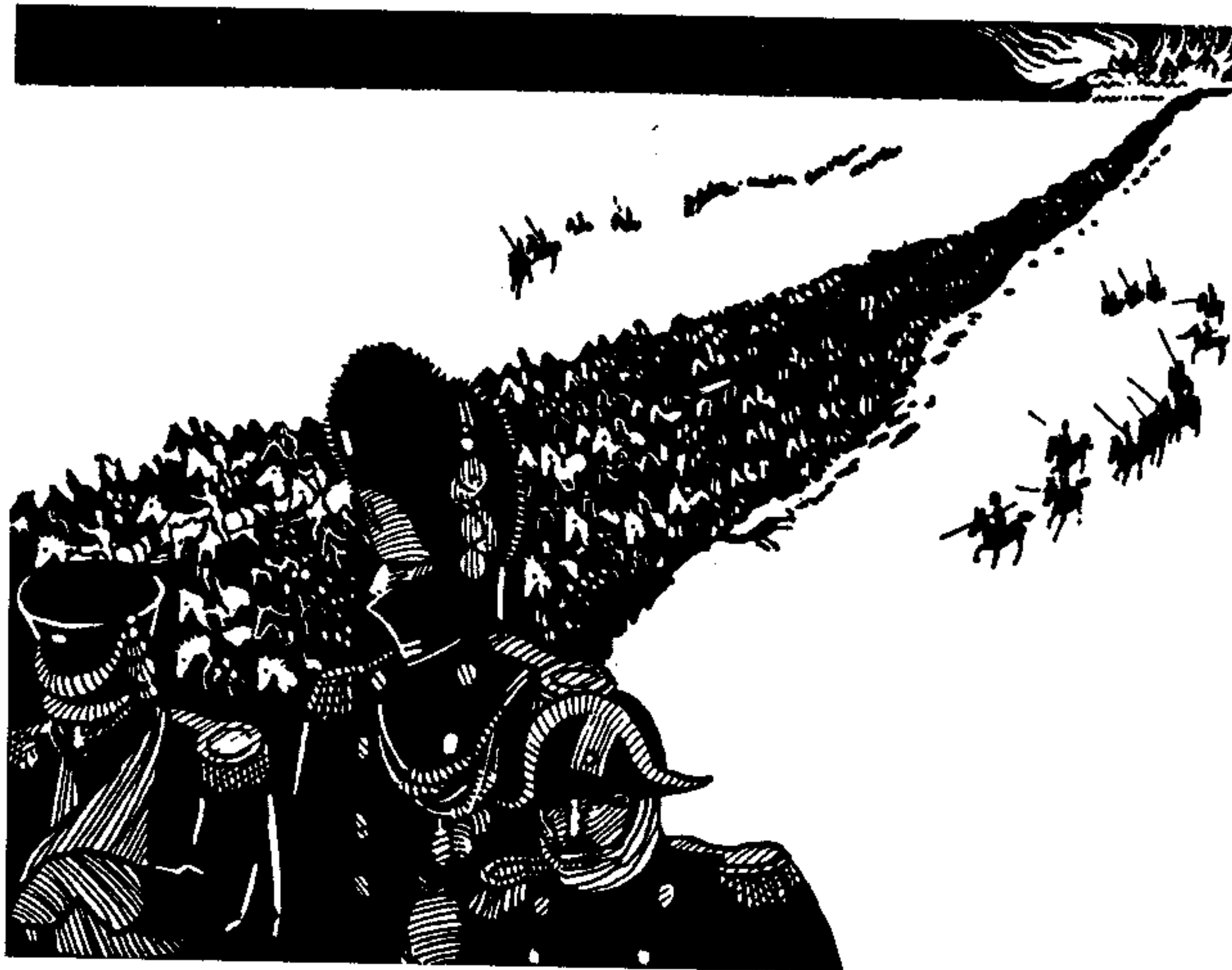
Na karti se jasno vidi moć malenog Korzikanca, koji je svojim rođacima delio vlast nad evropskim zemljama kao što šahisti raspoređuju figure na tabli.

I u Nemačkoj su samovolja i nasilništvo francuskog cara uzrujali i rasrdili stanovništvo. Pošto su gotovo sve nemačke kneževine u međuvremenu potpale pod francusku vlast, prvi put u istoriji osetile su da dele istu sudbinu, da su njihovi žitelji Nemci, a ne Francuzi. Da i nije toliko važno u kakvim su odnosima pruski i saksonski kralj i da li je bavarski kralj saveznik Napoleonovog brata. Važno je samo da je zajednički osećaj svih Nemaca da njima vladaju stranci proizveo i zajedničku želju svih Nemaca: želju za slobodom. Prvi put u istoriji su se svi Nemci, studenti i pesnici, seljaci i plemići, pobunili protiv svojih kneževa ne bi li se oslobodili tuđinske vlasti. No, to nije bilo baš lako. Napoleon je bio moćan. Najveći nemački pesnik Gete rekao je tada: „Uzalud zveckate lancima; ovaj je čovek za vas prevelik!“ I zaista su protiv Napoleonove sile sva njihova hrabrost i sav zanos ostali dugo bez ikakvog rezultata. A onda je cara konačno srušila njegova neverovatna slavloljubivost. Moć koju je stekao nije mu ni izdaleka bila dovoljna. Smatrao je da je to samo početak, da je sledeća na redu Rusija. Rusi se, naime, nisu pridržavali njegove zabrane trgovine sa Englezima. Zato ih je morao kazniti! Napoleon je pozvao vojnike iz svih delova svog ogromnog carstva, skupivši tako armiju od 600.000 ljudi. Bilo ih je dakle više od pola miliona. Nikada pre u istoriji sveta ne beše vojske

kakva je bila ta ogromna armija. Ona je 1812. godine krenula ka Rusiji. Bez borbe je prodirala sve dublje i dublje u unutrašnjost zemlje. Rusi su izmicali sve dalje i dalje, baš kao što su uradili u doba švedskog kralja Karla XII. Silna ruska vojska se konačno zaustavila tek pred kapijama Moskve. Napoleon ju je porazio – zamalo da kažem naravno, pošto je za njega ratovanje bilo nešto poput rešavanja rebusa za marljivog enigmatu. Čim bi video kako je neprijatelj raspoređen, znao je gde da pošalje svoje trupe ako želi da ga zaobiđe ili da udari na njega. Tako je ušao u Moskvu. Ali je grad zatekao gotovo prazan. Najveći broj stanovnika beše već izbegao. Bila je pozna jesen i Napoleon je sedeo u Kremlju, starom carskom dvorcu, čekajući da se pojavi neko kome bi izneo svoje uslove. Tad je stigla vest da gore predgrađa Moskve. Kuće u Moskvi su u to doba bile uglavnom drvene. Vatra koju najverovatnije behu zapalili sami Rusi zahvatala je sve veće delove grada, što je Francuze dovelo u škripac. Svi pokušaji da je ugase bili su bezuspešni.

Gde će se smestiti 600.000 ljudi ako Moskva izgori? Od čega će živeti? Zbog svega ovoga Napoleon je odlučio da se s vojskom vrati nazad. No, u međuvremenu je već nastupila zima i hladnoća je bila strašna. Vojska je još dok je prilazila Moskvi opljačkala i potrošila sve zalihe hrane u oblasti kojom je prolazila. Tako se povratak kroz široku, nepreglednu, ledenu, pustu rusku ravnicu pretvorio u najveću strahotu. Usput se sve više vojnika smrzavalo i umiralo od gladi. Stradale su i hiljade konja. A onda su došli ruski konjanici, kozaci, i napali armiju s leđa i s boka. Vojnici su se očajnički branili. Čak im je pošlo za rukom da po najstrašnjoj snežnoj oluji u obruču koji su kozaci stegli oko njih pređu preko jedne velike reke, Berezine, ali su onda od iscrpljenosti sasvim posustali. Zavladao je potpuni očaj. Ovaj strašni poraz preživeo je tek dvadeseti deo vojske. Na nemačku granicu vojnici su stigli potpuno onemoćali, mnogi u samrtnom ropcu. Napoleon se prerušen vratio u Pariz na saonicama, pre svoje vojske.

Prvo što je učinio bilo je da zatraži nove trupe, pošto su se tad svi narodi podigli protiv njega tako oslabljenog. I tako je zaista uspeo da sastavi još jednu moćnu vojsku koju su činili sve sami mladići. U rat protiv pokorenih naroda poslao je i poslednje preživele muškarce, mladost Francuske. Namerio se najpre na Nemačku. Austrijski car mu je poslao svog kancelara Meterniha na pregovore o miru. Meternih je čitav dan razgovarao sa Napoleonom. Rekao mu je: „Kad vam strada ova mlada armija koju ste danas pozvali na oružje, šta će tada biti?“ Kad je Napoleon čuo ove reči, obuzeo ga je bes, pobledeo je i prosiktao: „Vi niste vojnik i ne znate šta se zbiva u vojničkoj duši. Ja sam odrastao na bojnom polju, a čovek kao ja se fućka na živote miliona ljudi.“ Uzviknuvši to, pričao je Meternih kasnije, Napoleon baci šešir u ugao prostorije.

Beskonačno dug i mučan beše povratak velike Napoleonove armije iz zapaljene Moskve kroz ledene ravnice Rusije.

Ali ga Meternih ne podiže, već staloženo reče: „Zašto ste izabrali mene da mi to kažete u četiri zida? Otvorite vrata, pa nek Vaše reči odjeknu s jednog na drugi kraj Francuske.“ Napoleon nije prihvatio careve uslove za sklapanje mira. Rekao je Meternihu da mora pobediti kako bi ostao car Francuske. Tako je 1813. godine kraj Lajpciga u Nemačkoj došlo do bitke u kojoj su se Napoleonovi vojnici sukobili sa vojskom koju su činili njihovi udruženi neprijatelji. Napoleon se prvog dana još držao. Kad su ga, međutim, drugog dana iznenada napustile bavorske trupe koje su se borile na njegovoj strani, izgubio je bitku i dao se u beg. Usput je potukao drugu veliku bavorsku vojsku koja je pojurila za njim i uputio se ka Parizu.

Bio je u pravu: pošto je izgubio bitku, Francuzi su ga zbacili s vlasti. Dali su mu u vojvodstvo ostrvce Elbu na koje se zaista i povukao. Međutim, kneževi i car koji ga behu potukli sastali su 1814. godine u Beču kako bi se dogovorili o međusobnoj podeli Evrope. Činilo im se da su prosvetiteljska načela i učenje o čovekovoj slobodi prouzrokovali veliku pometnju i odneli žrtve u revolucionarnim bitkama i Napoleonovim ratovima. Hteli su da ponište sve

posledice revolucije. Meternih je više od svih ostalih nastojao da se stvari vrate u stanje pre revolucije i da se više nikad ne ponovi neki sličan prevrat. Stoga mu je bilo naročito važno da se u Austriji ne piše i ne štampa ništa što prethodno nisu odobrili vlada ili car.

U Francuskoj je revolucija bila potpuno ugušena. Na presto je kao kralj Luj XVIII došao brat pogubljenog Luja XVI. (Preskočen je Luj XVII, sin Luja XVI, koji je umro još tokom revolucije.) Ovaj novi Luj je, kao da onih 26 godina revolucije i carstva nikada nije ni bilo, vladao na svom dvoru u Francuskoj jednako razmetljivo i nerazumno kao i njegov nesrećni brat. Među Francuzima je ključalo nezadovoljstvo. Kad je Napoleon za to doznao, 1815. godine je u potaji napustio ostrvo Elbu i u pratnji nekolicine vojnika dospeo u Francusku. Luj je pred njega poslao svoju vojsku. Međutim, spazivši Napoleona, ovi vojnici predoše na njegovu stranu. I svi drugi vojnici učiniše isto. Za svega nekoliko dana Napoleon se kao car trijumfalno vratio u Pariz, a kralj Luj XVIII dao u beg.

Ovo zaprepasti kneževe koji su i dalje pregovarali u Beču. Napoleon bi tada proglašen za neprijatelja čovečanstva. Pod zapovedništvom engleskog vojvode Velingtona, u Belgiji se skupila vojska koju su činili pretežno Englezi i Nemci. Napoleon je bez oklevanja krenuo na njih. Kraj mesta Vaterlo došlo je do užasnog sukoba. Već je izgledalo da će Napoleon ponovo pobediti kad se ispostavilo da jedan od njegovih generala nije razumeo naredbu pa je krenuo u pogrešnom pravcu. Na to je zapovednik pruske vojske, general Bliher skupio i pribrao svoju iscrpljenu i potučenu vojsku. Rekao im je: „Nije dobro, ali mora biti bolje“, i pred veče ponovo poveo svoje čete u boj. Tako je Napoleon bio i poslednji put poražen. Povukao je svoju vojsku, a po povratku bio ponovo svrgnut s vlasti i primoran da napusti Francusku.

Napustivši zemlju, pbegao je na jedan engleski brod, čime se dobrovoljno prepustio na milost i nemilost svojih glavnih protivnika, jedinih koje nikada nije potukao. Nadao se njihovoj velikodušnosti. Rekao je da će poštovati engleske zakone i živeti kao i svaki drugi čovek. Međutim, ni on sam u životu nije mnogo često ispoljavao velikodušnost, pa su ga Englezi zato proglasili zarobljenikom i istim brodom kojim je izbegao iz zemlje poslali daleko, daleko, na maleno, golo i pusto ostrvo usred okeana, Svetu Jelenu, da se odatle više nikad ne vrati. Tamo je živeo još šest godina, bespomoćan i napušten od svih, diktirajući memoare o svojim delima i pobedama, sukobljavajući se sa engleskim čuvarom koji mu nije dopuštao čak ni da se bez nadzora šeta ostrvom. To je bio kraj ovog onižeg, bledunjavog čoveka, sa najjačom snagom volje i najbistrijeg duha koji je ikad krasio nekog vladara. Evropom su ponovo zavladaile velike sile iz prošlih vremena, stare pobožne kneževske kuće, a ozbiljni i strogi Meternih, onaj što nije podigao Napoleonov šešir, iz Beča je

preko svojih izaslanika upravljao sudbinom Evrope i pokušavao da poništi posledice revolucije.

Čovek i mašina

Meternih je zajedno sa smernim vladarima Rusije, Austrije, Francuske i Španije uspeo da povрати manire iz doba pre Francuske revolucije. Pono-vo su se na svečano ukrašenim dvorovima pojavljivali plemići sa ogromnim ordenjem na grudima i širili svoj uticaj. Građani nisu smeli da razgovaraju o politici, što je mnogima sasvim odgovaralo. Bavili su se svojom porodicom, knjigama, a pre svega muzikom. U tih stotinu godina muzika, koja je ranije služila samo kao pratnja uz ples, pesme i duhovne igre, postala je umetnost koja nosi poruku. No, sav taj mir i potpuna dokolica u doba koje nazivamo bidermajer bili su samo jedna strana medalje. Jednu prosvetiteljsku ideju Meternih nije više mogao zabraniti, pa to nije ni pokušavao. Bila je to Galilejeva ideja o razumnom, matematičkom promatranju prirode, što se ljudima u prosvetiteljstvu veoma dopalo. A upravo je ta tajna strana prosvetiteljstva preobrazila stara načela i postavke, razbila ih većom silinom nego što su to učinili pariski jakobinci sa svojom giljotinom.

Naime, matematičkim ovladavanjem prirodom čovek ne samo da je naučio kako se šta dešava, već je povrhu toga shvatio kako da sile kojima ovlada i iskoristi. Ljudi su shvatali prirodne sile i one su počinjale da rade za njih.

Istorija svih tih otkrića nije uvek onako jednostavna kako se misli. Za najveći broj stvari se najpre utvrđivalo da li su uopšte moguće, a zatim su se one ispitivale, isprobavale, napuštale, zahvatale, sve dok se konačno ne bi pojavio takozvani pronalazač, obdaren dovoljnom snagom volje i strpljivošću da misao promisli do kraja i stvar učini opštekorisnom. To se desilo i sa mašinama koje su nam izmenile život, parnom mašinom, parobrodom, lokomotivom i telegrafom, stvarima koje su postale važne u Meternihovo doba.

Najpre je pronađena parna mašina. Francuski naučnik Papen eksperimentisao je sa ovim još negde 1700. godine, ali je tek 1769. engleski radnik Watt patentirao prvu pravu parnu mašinu. S početka se uglavnom koristila za pumpe u rudnicima, ali se brzo došlo na ideju da se njome pokreću kola ili brodovi. Jedan Englez je još 1788. i 1802. godine izveo eksperimente sa parnim brodovima, a 1803. godine je američki mehaničar Fulton napravio prvi parobrod s točkovima. Napoleon je tada napisao „da je projekat u stanju da izmeni izgled sveta“. Godine 1807. uz kloparanje, dim i buku iz Njujorka je ka jednom gradu u blizini zaplovio prvi parobrod sa ogromnim lopatičastim točkom.

Otprilike u isto doba u Engleskoj su pokušavali da i kola pokrenu parom. Ali je prva takva upotrebljiva mašina stvorena tek 1802. godine, kad su već postojale i gvozdene šine. Godine 1814. Englez Stivenson napravio je svoju prvu lokomotivu. Prva železnička linija između dva engleska grada otvorena je 1821. godine, a deset godina docnije železnice je već bilo u Francuskoj, Nemačkoj, Austriji, Rusiji. U roku od deset godina gotovo da nije bilo zemlje u Evropi u kojoj nije bilo železnice. Linije su presecale planine, tunele i velike reke, a njima se putovalo najmanje deset puta brže no ranije najbržom poštanskom kočijom.

Prvi vozovi su pokušavali da podražavaju oblik poštanske kočije, vozili su veoma obazrivo, ali su se ipak konji trzali a ljudi prepadali kad bi ugledali to čudovište iz kojeg je izbijao dim.

Slično je bilo i prilikom otkrića električnog telegrafa. I o toj mogućnosti je mnogo ranije, još 1753. godine, razmišljao jedan naučnik. Posle 1770. godine bilo je mnogo opita, ali je tek 1837. godine američki slikar Morze uspeo da pošalje svojim prijateljima kratak telegram. Ponovo je trebalo još nešto malo više od deset godina dok telegrafija nije uvedena i u mnoge druge zemlje.

Još više su izgled sveta promenile neke druge mašine. To su mašine koje uprežu snagu prirode tako da se njima može zameniti ljudska radna snaga. Pomisli samo na vez ili tkanje. Ranije su to radile zanatlije. Kad je ljudima zatrebalo više tkanine (dakle, negde u doba Luja XIV) već je bilo fabrika, ali su i u njima opet radili brojni šegrti. Tek se kasnije došlo na ideju da se i tu iskoriste saznanja o prirodi. Godine su opet slične kao i kod drugih velikih otkrića. Predilica se ispitivala od 1740. godine, bivala usavršavana od 1783, ali je tek 1825. postala u svakom smislu upotrebljiva. U gotovo isto to vreme počeo se koristiti i mehanički razboj. Te mašine su bile najpre proizvedene i korišćene u Engleskoj. Mašine i fabrike su koristile ugalj i gvožđe. Tako su odjednom dobile na značaju zemlje koje su posedovale ugalj i gvožđe.

Sve ove stvari dovele su do snažnih previranja među ljudima. Bili su potpuno pometeni pošto gotovo niko nije sačuvao svoje staro mesto. Pomisli samo kako je u esnafima srednjovekovnih gradova sve bilo utvrđeno i uređeno! Esnafi su se održali sve do Francuske revolucije, pa i nešto posle toga. Dođuše, još tada je kalfama bilo teže no u srednjem veku da postanu majstori, ali su mogućnost i nada ipak postojali. A onda se odjednom sve izmenilo. Pojavili su se ljudi s mašinama. Da bi se mašina opslužila, nije se moralo mnogo učiti. Ona je sve radila sama. Za svega nekoliko sati moglo se lako pokazati kako se njome rukuje. Ko je imao, recimo, mašinu za tkanje, uzimao bi nekoliko ljudi (ili čak žena i dece), koji bi za mašinom uradili više nego što je ranije obavljalo stotinu obučenih tkača. Šta onda da rade tkači u gradu gde bi se postavila neka takva mašina? Oni nikome više nisu bili potrebni. Sve ono što su godinama učili kao šegrti i kalfe postalo je suvišno, mašina je radila brže, bolje i neuporedivo jeftinije od njih. Ona, naravno, ne mora jesti i spavati. Ne mora se ni odmarati. Sve ono čime je stotinu tkača sebi obezbeđivalo prijatan i srećan život fabrikant bi jednom mašinom uštedeo ili pak grabio za sebe. Samo, valjda su mu ipak bili potrebni radnici koji opslužuju mašine? Naravno da su mu bili potrebni. Ali tek nekoliko njih, i to neukih.

A zbog svega toga je onih stotinu tkača ostalo bez posla. Nisu imali šta da jedu pošto je mašina preuzela njihov posao. Da mu porodica ne bi skapala od gladi, čovek, naravno, biva spreman da učini bilo šta. Čak i da radi za neopisivo malo novca, zarađujući tek toliko da živi na ivici podnošljivog i nekako uspeva da i dalje radi. Tako je fabrikant koji je posedovao mašinu mogao da pozove stotinu izgladnelih tkača i kaže: „Potrebno mi je petoro ljudi da paze moje mašine i moju fabriku. Za koliko novca biste to radili?“ Čak i ako bi neko rekao: „Želim toliko da mogu da živim srećno kao nekada“, drugi bi možda uzvratio: „Meni je dovoljno da svakog dana mogu da kupim veknu hleba i kilogram krompira.“ Treći bi tad shvatio da mu je onaj drugi oduzeo i poslednju šansu za život: „Ja mogu da probam i sa pola vekne hleba.“ Još

čtetvorica bi na to uzviknula: „I mi!“ Fabrikant bi onda rekao: „Dobro, onda da pokušam sa vama. Koliko dugo biste radili na dan?“ „Deset sati“, rekao bi prvi. „Dvanaest“, kazao bi sledeći da mu onaj prvi ne bi oteo posao ispred nosa. „A ja mogu da radim i šesnaest“, viknuo bi treći. Radilo se o životu ili smrti. „Dobro“, rekao bi fabrikant, „onda ću uzeti tebe. A šta da radi moja mašina dok ti spavaš? Ona ne mora da spava!“ „Onda ću poslati svog osmogodišnjeg sina“, rekao bi tkač u očajanju. „A šta njemu da dam?“ „Daj mu nekoliko krajcara za komad hleba sa maslom.“ „Maslo je suvišno“, rekao bi možda fabrikant. I tako bi sklopili posao. A onih 95 ostalih nezaposlenih tkača bi onda stvarno skapalo od gladi ili tražilo da ih primi neki drugi fabrikant.

Nemoj misliti da su baš svi fabrikanti bili tako zli momci kao ovaj kojeg sam ovde opisao. Ali je onaj zli koji je najmanje plaćao mogao da svoju robu najjeftinije proda i ostvari najveći uspeh. Zato su i ostali fabrikanti morali da možda i protivno svojoj savesti i svom sažaljenju postupaju prema radnicima na isti način.

Ljudi su očajavali. Čemu učenje zanata, čemu trud oko lepog i preciznog ručnog rada? Mašina je isto to mogla da postigne za sto puta manje vremena, a uz to i stotinu puta pravilnije i jeftinije. Tako su bivši tkači, kovači, pletilje, stolari zapadali u sve veći jad i bedu i jurili od fabrike do fabrike moleći da ih prime na posao za svega nekoliko groša. Neki su pak bivali strahovito gnevni na mašine koje su im uništile sreću, pa su upadali u fabrike i razbijali mehaničke razboje, ali im sve to ništa nije vredelo. Godine 1812. u Engleskoj je za razbijanje mašina propisana smrtna kazna. A onda su došle nove i još bolje mašine koje su mogle da zamene rad 500 ljudi, a ne samo 100, što je samo uvećavalo sveopštu bedu.

Tada su se pojavili ljudi koji su smatrali da ovako više ne može. Da je čista nepravda ako čovek samo zato što poseduje mašinu koju je možda nasledio sme prema drugima postupati onako kako ni plemići nisu postupali prema kmetovima. Verovali su da upravo stvari kao što su fabrike i mašine, čije posedovanje znači nečuvenu moć nad sudbinama drugih ljudi, ne smeju pripadati pojedincima već svima zajedno. Ta ideja se zove socijalizam. Ljudi su smišljali raznorazne mogućnosti uređenja u kojem bi se socijalističkim načinom rada odstranila beda izgladnelih radnika. Smatrali su da radnicima ne treba deliti nadnice koje određuje svaki fabrikant za sebe, već da im treba omogućiti udeo u fabrikantovoj dobiti.

Među socijalistima, kojih je u Francuskoj i Engleskoj oko 1830. godine bilo prilično, naročito se proslavio naučnik iz Trira u Nemačkoj, po imenu Karl Marks. Njegovo mišljenje se pomalo razlikovalo od drugih. Smatrao je da ne vredi samo razmišljati o tome kako bi bilo kad bi mašine pripadale svim radnicima, već da se radnici moraju izboriti za njih. Fabrikant im svoju fabri-

ku nikada neće dobrovoljno pokloniti. Ako pak žele da se izbore za nju, radnicima ništa ne pomaže što će se udružiti i razbiti mehanički razboj, novu, tek izmišljenu mašinu. Moraju se držati jedni drugih. Da nije svih sto tkača želelo posao za sebe, već da su se prethodno dogovorili da niko od njih ne pristane da radi u fabrici duže od deset sati i da svi traže za sebe dve vekne hleba i dva kilograma krompira, onda bi fabrikant to morao i da im dâ. Doduše, ovo samo po sebi možda još ne bi bilo dovoljno, jer tkačke mašine nisu više morali da opslužuju učenici tkači, već je to mogao da učini svako ko je spreman da radi po svaku cenu pošto nema ništa. Zato je najvažnije da se svi udruže, učio je Marks. Onda fabrikant ne bi mogao da pronađe nikoga ko bi bio spreman da radi za manju sumu od drugih. Dakle, radnici bi morali da se dogovaraju! I to ne samo radnici iz jednog grada, iz jedne oblasti. Niti svi radnici u jednoj zemlji. Treba da se ujedine svi radnici na svetu. Onda će biti dovoljno moćni, i to ne samo da kažu koliko im treba platiti za njihov rad, već da konačno sami zaposednu fabrike i mašine i tako stvore svet u kojem više neće biti ni posednika ni onih koji nemaju ništa.

Kako zasad stvari stoje, govorio je dalje Marks, čini se da više neće biti ni tkača ni obućara niti kovača. Radnik uopšte ne mora da zna šta proizvodi mašina na kojoj 2000 puta dnevno spusti jednu određenu ručicu. On jedino još primećuje da mu se svake nedelje isplaćuje nadnica, tačno toliko da ne skapa od gladi kao njegovi nesrećni prethodnici koji nisu uspevali da nađu radno mesto. A ni posednik se ne mora razumeti u zanat od kojeg živi, pošto to više nije ručni, već mašinski rad. Stoga je Marks smatrao da više ne postoje zanimanja, već samo dve klase: posednici i oni koji nemaju ništa, odnosno, kako bi on rekao, pošto je voleo strane reči – kapitalisti i proleter. Te dve klase su u neprestanom sukobu jer vlasnik želi da proizvodi što je moguće više i jeftinije a da pritom radnike, proletere, plaća što je moguće manje, dok radnici opet žele da vlasnika mašine, odnosno kapitalistu, nateraju da im ustupi što je moguće veći deo svoje dobiti. Borba ove dve klase, smatrao je Marks, završiće se konačno time što će proleter koji ima mnogo vlasnicima kojih ima malo oduzeti njihove posede, i to ne zato da bi i sami nešto posedovali, već da bi ukinuli vlasništvo kao takvo. Onda više neće biti klasa. To je bio njegov cilj. Činilo mu se da će realizacija biti jednostavna i skora.

Kad je Marks 1847. godine uputio svoj veliki proglas radnicima („Komunistički manifest“, kako ga je nazvao), okolnosti uopšte nisu bile takve kao što je predviđao. I do dana današnjeg stvari su se drugačije odigravale. U to doba vlast još nije svugde bila u rukama posednika mašina, već su na mnogim mestima i dalje vladali plemići sa ordenjem na grudima kojima je Meternih pomogao da se vrate na vlast. A ti plemići su i sami bili veliki protivnici bogatih građana i vlasnika fabrika. Oni su hteli čvrstu, uređenu, pravilnu državu u

kojoj svako obavlja svoj stari poziv, baš kao što je nekada bilo. U Austriji je, recimo, još i tada bilo seljaka zavisnih od plemića jednako koliko i kmetovi u srednjem veku. Osim toga, poštovala su se i mnoga stara, stroga pravila za zanatlije, a prema novim fabrikantima se delimično postupalo prema starim esnafskim pravilima. Vlasnici mašina, u međuvremenu obogaćeni građani, odbijali su da im plemići ili država i nadalje išta propisuju. Hteli su da rade po svojoj volji jer će samo tako, mislili su, svetu biti bolje. Vrednima samo treba prepustiti da se sami probijaju, u tome ih ne treba sprečavati zakonskim pravilima ili sumnjama, kako bi s vremenom svima bilo divno. Svet se već nekako pokreće ako ga niko ne uznemirava, mislili su. I tako su 1830. godine građani u Francuskoj izvršili prevrat i proterali s prestola naslednika Luja XVIII.

Godine 1848. u Parizu i u mnogim drugim zemljama došlo je do nove revolucije u kojoj su građani pokušali da zadobiju svu moć u državi kako im niko više ne bi objašnjavao šta da rade sa svojim fabrikama i mašinama. I Meternih tad beše prognan iz Beča, a car Ferdinand prinuđen da abdicira, tj. da napusti presto. Staro vreme se zavek okončalo. Muškarci su već tad nosili gotovo jednako ružne, dugačke crne pantalone uskih nogavica i krute, bele kragne sa upletenim i u čvor zavezanim kravatama kakve se nose i danas. Svugde su se bez ikakvih ograničenja podizale fabrike, a železnicom su se iz zemlje u zemlju prenosile sve veće količine robe.

S one strane mora

Otkrićem železnice i parobroda svet je postao mnogo manji. Putovanje brodom do Indije ili Kine više nije bilo neizvesna i smela pustolovina. Amerika je bila skoro u komšiluku. Zato se od 1800. godine istorija sveta još manje može posmatrati kao evropska istorija. Moramo se osvrnuti i na nove evropske susede. I to pre svega na Kinu, Japan i Ameriku. Oko 1800. godine Kina je i dalje bila ona ista zemlja iz doba dinastije Han koja je vladala negde u doba Hristovog rođenja i iz doba velikih pesnika koji su živeli oko 800 godine nove ere: moćna, uređena, ponosna, mnogoljudna, mirna zemlja vrednih seljaka i građana, velikih učenjaka, pesnika i mislilaca. Nemir, verski ratovi, neprestani prevrati kakve smo mi u Evropi preživljavali bili su Kinezima u to doba sasvim nepoznati. Njima jesu vladali strani carevi koji su ih terali da u znak sužanjstva nose pletenicu, ali je ta strana vladarska porodica iz duboke unutrašnjosti Azije proučila i prihvatila misli i osećanja Kineza i Konfučijeva načela, tako da je carstvo istinski cvetalo.